

SELJAČKA BUNA

August Šenoa

Historička pripovijest XVI vijeka

*Prečasnemu i prevrijednomu
gospodinu
MIHOVILU PAVLINOVIĆU
kanoniku svetojerskomu,
hrvatskom književniku,
zatočniku narodnjega prava
posvećuje i prikazuje ovo djelo
u znak počitanja*

Pisac

*»Quoniam apud nos pecora melius et honestius habentur a suis dominis, quam hoc
genus subditorum. Quumque miseros a tyrannide Turcica haud quamquam tueri
queant, eodem modo eosdem expilant et in servitatem redigunt, quo ipsi Turcae.«
(Littera Archeppi Antonii Vrančić ad imperatorem)*

»Zar zločin?

*Al neka bude - zaludna vam riječ,
To crno ruho, sramotno uz ime
- Što skriva lice il se čini skrivat -
Namamiti će više željnih oči,
Neg stotine te naoko vam slika,
Što sjaju tu u šarenom veličju,
Sve vaše roblje - a krvnici puka!
----- zločin? Kakav zločin?
Spomenuti bi bolje bilo čine,
Da gledalac tu barem jednom sazna
Taj zločin otkle li je zbilja niko.«
(Byron, Marino Faliero, Č. V. Pr.1)*

Prečasni gospodine prijatelju!

Otkako je hrvatsko pero pustilo prvi put našu rodnu riječ u svijet, a na krilo naroda, bud da mu digne duh, bud da mu osladi dušu, uvijek je bila navada da književnik pripiše i prikaže plod svoga srca i duha glavi dičnoj i čuvenoj međ narodom, neka bude okriljem njegovoj knjizi. I ja evo, puštajući u svijet uspomenu krvave ali plemenite borbe našega puka proti poveljenim krvnicima, ne htjedoh iznevjeriti se tomu staromu običaju, i ja odlučih to djelce svoje posvetiti kojoj dičnoj glavi. Obilazeći krugom zape mi oko na onoj strani našega doma gdje je stajala kolijevka naših kraljeva, zape mi na žalu mora sinjega. Nije to slučaj, već prava promišljena volja. Sjetih se Menčetićeve »Trublje«, sjetih se Karnarutićeve »Vazeća Sigeta grada«, i dosjetih se da već u ono gluho po nas doba nije Velebit bio međašem koji cijepa Primorje od Posavja, već slavno ročište iskrenih hrvatskih duša. I kakogođ glasnice stare slave preletješe od mora preko Velebita do Save, tako otpremam ovu svoju skromnu knjižicu od Save preko Velebita k hrvatskomu moru, a na Tvoje junačko krilo. Pripisujem, posvećujem je Tvojemu imenu. Primi je, prigri je, ako je mala, ako je smjerna, vjeruj, čestita je. A pitaš li zašto li je uresih Tvojim imenom? Koga je god hrvatska rodila majka, lako će odgovoriti na to pitanje. Ta nijesi li i Ti nikao iz hrvatskoga puka? Nijesi li se Ti digao na junačke noge da oda sna preneš drijemnu dušu primorskoga puka, da ga gromom glasa svojega budiš u svijest, da korov iščupaš iz vinograda rodnoga, pravi zatočnik našega prava, pravi apostol nehinjene slobode? Eto, zato je Tebi pripisah, dobru pastiru vrlo stada. Ne piši mi u grijeh rekneš li ovdje dvije-tri izviše, ali dobro, da si narod sam zaviri u dušu, da otvori krvavu knjigu minulih dana, jer je prošlost vazda zrcalom sadanjeg doba. Dobro je da narod sazna gdje je zgriješio i posrnuo, gdje li se proslavio i prodičio. To neka mu je naukom za buduća vremena. Poznata je odavna, ali vazda istinita ona riječ staroga Rimljanina »Historia vitae magistra«. A nama Hrvatima, razdvojenim i rastrojenim, treba i koliko te nauke da budemo jedanput od glave do pete ljudi i svoji ljudi. Ta istina ponuka i mene, a nuka me i sad, da iznesem u spodobi pripovijesti našu davinu, stare grijehove, staru slavu našu. Žao mi je samo da mi nije dano, da ne mogu svu dušu, sav život svoj posvetiti tomu radu, da ne može jasno sunce svijetliti mojemu peru, već da je samo u noći dano ruci, umornoj od danjega težanja, crtati prošle zgone mojega naroda: mjesto jednog niklo bi sto zrna. Ali neka je, kad je tako. Znam da nam jošte ne svanu medicejski vijek, nu i to gorko uvjerenje nije jako u meni ubiti ono živo pregnuće da bar onoliko radim koliko mi daju prekratki časovi dokolice ili ure ugrabljene noćnomu pokoju. Od toga pregnuća postala je i ova knjižica. Ne mogu da ne spomenem kako je postala, koliko je vrijeme. »Seljak kralj« lebdio mi je od mladih dana pred očima; za tom tajinstvenom osobom, koja i sad živi u pameti našega zagorskoga puka, otimala mi se mašta. Uvidjeh dakako da mu se hoće zrela pera, da mladić neiskusno nije dorasao tomu poslu. Pa gdje bijahu i izvori? Zakopani u prašini, a mi vikasma udilj: »Tko će pisati kad nema gradiva?« Vrijeme je minulo, ja dozrio, a izvori isplinuše sretno navrh. Sad dakako velimo: »Bože moj, tko će to gradivo svladati?«

Od velike je cijene za opis »seljačke bune«, što presv. g. Ivan Kukuljević Sakcinski priopći u povijesti »Susjedgrada« i »Medvedgrada« (Arhiv), od još veće cijene je pako obilna ona građa koju izda na svijet preč. g. dr Franjo Rački u spisima Jugoslavenske akademije, jer se tu piscu nanuda obilje potankosti, karakterističkih za život onoga doba, jer se po Račkovim spisima može ocijeniti smjer i razmah cijele bune. Nu uz to dragocjeno gradivo valja posegnuti dalje, da izvadiš neokrnutu cjelinu iz povijesti, jer samo takovu cjelinu možeš zaodjenuti umjetnim ruhom pripovijesti. Tako uradih i ja, posegnuh za starim netiskanim izvorima našeg zemaljskog arhiva, proučih sve mijene nesretne one dugotrajne parnice za Susjedgrad, koja je začetnicom seljačkoj buni, i tad istom nađoh početnu i zaglavnu točku silne katastrofe. Žao mi je veoma da nema traga istrazi proti samomu Gupcu. Ja mislim da je suvremena ruka uništila te sudbene zapiske, jer čini se da ih je bilo. Opširni dakako nisu biti mogli, jer među bitkom stubičkom i užasnom smrću Gupčevom ne prođe nego nekoliko dana. Imajući sve gradivo pred sobom, pohodih, noseći točnu mapu uza se, sve krajeve koji bijahu pozorištem bune. Tako mi bude jasan čin, mjesto i vrijeme, svi povodi, svi

karakteri, sve potankosti - a istom onda dozri u mojoj duši potpuna slika »seljačke bune«. Sama buna bijaše dakako kratka - trajala je samo nekoliko dana, ali se je bila naširoko raširila, i upravo po tom se vidi da to nije bio nenadani proplamaj zdvojnoga puka, već osnova promišljena. Tko čita što je u toj osnovi i najluđi seljak na mukama ispovijedio, i tko je pregledao kraj gdje se je sve to dogodilo, uvjerit će se o istini mojih riječi. Povijesti nijesam se iznevjerio. Nije mi toga ni trebalo. Sve su osobe u toj knjizi - pa i zadnji sluga - historične, svi užasni prizori, sva zlodjela krvnika su istinita, nipošto u kronici upisana, već po svjedocima pred sudom dokazana. Sve sam ih prikazao, jer je morao biti silovitoj posljedici i silovit povod. Nu iz svih ovih strahota razabrat ćeš jedno. Seljačka buna nije prosta gungula usijanih glava, nipošto, već pravedna borba puka za pravo i poštenje. Seljak se nije digao dok su mu otimali vola i kuću, seljak je planuo kad mu osramotiše ženu i kćer. I kad se je digao, kad su se silne čete razlijevale bez uzde po svoj zemlji, nije si seljak gotovo nijednim zlodjelom ocrnio obraza. Čitaj izvore i vidjet ćeš da je tako, da onim grozotama o kojima neki historici govore nema traga, a suci bili bi ih jamačno zapisali u svojim istragama. Po tom dobiva buna veću, etičniju cijenu, a seljaštvo izlazi opravdano pred svijet. Pravi začetnik bune bio je stubički seljak Matija Gubec. Trudio sam se pri svem da vjerno prikažem i ostalu povijest naše domovine, da karakterišem život velikaških porodica, njihove stranke i svade. Htjedoh toj knjizi dodati opaske da se vidi istinitost moga pripovijedanja, ali bi te bilješke narasle na drugu jednako debelu knjigu, i stoga ispustih historički tumač. Čitalac, vješt povijesti, znat će ionako da sam se do najtanje malice držao historije, a ostalomu općinstvu navest ću samo izvore kojima sam se služio pišući ovu pripovijest, a to su: dr Franjo Rački: Građa za povijest seljačke bune. Kukuljević: Povijest Medvedgrada (Arhiv). Povijest Susjedgrada (Njeke gradine i gradovi, 1869.). Mesić: »Zvijezda Zrinjska«, Istvanfi, Krčelić, Habelić, Ratkaj, mađarsko genealogičko djelo: Magyarország családai (Ivan Nagy). Zatim u zemaljskom arhivu: Zapisci hrvatskih sabora, spisi o parnici susjedgradskoj i stubičkoj, velika istraga proti Tahomu, izvještaji katedralnih provizora, mađarskih tridesetnika itd.

Sada, prečasni gospodine, znaš i Ti, a zna i svaki drugi čitalac, kako i odakle je moja »Seljačka buna« postala. Primi taj smjerni darak na svoje dično ime i junačko srce, pa ugodni li Ti ovaj maleni poklon u čislu ostalih ljepših narodnih odlika, nikomu neće zaista milije biti negoli Tvojega junačkog imena

U Zagrebu, na Duhove 1878.

*osobitomu počitniku
A. Š.*

I.

Bilo je podne na izmaku mjeseca veljače, a ljeta gospodnjega 1564. Snijeg po gorama bio već okopnio od živih sunčanih zraka, Sava je jače strujila u svom koritu od navale gorskih voda razlijevajući se širom ravnice pod Susjedgradom. Do visoka prozora sjedaše u omaloj sobi grada žena pristara ali krepka, u crno zavita. Da joj nije plava, prosijeda kosa pričešljana bila s obje strane visokog oblog čela, da se nijesu savijali dugi okrajci crne kape oko požutjeloga lica, bio bi čovjek rekao da tu sjedi obrijana muška glava. Lice bilo joj je veliko, vilice jake, nos dugačak, nad usta privinut, usta široka, usnice blijede i tanke, žute obrve guste i svedene, a ispod njih buljile u svijet do dvije zagonetke, do dva blijedomodra, malne sumorna oka, iz kojih si zaludu gatati kušao kakovi se osjećaji u tom srcu bude, kakove li misli tom glavom sijevaju. Bore na obrazima, oko očiju i ustiju pokazivahu doduše da su u tom srcu silovite strasti bojak dijelile, ali sada bila je žena mirna kao od kamena, a na tvrdom joj licu nijesi vidio ni tračka ženske blagosti, već tvrdu neslomivu volju, jak duh i neodoljivu odvažnost. Jako, visoko tijelo bijaše odjeveno u saboritu haljinu od crna sukna, ošivenu mrkom svilom. Oko pasa savijao se krupan srebrn lanac, o kojem je svežanj velikih ključeva visio. Suhu, tvrdi prsti žene počivahu na srebrnoj škrinjici što je pred njom na stolčiću stajala. Čas bi okom svrnula na голу šumu, na poplavljenu ravnice pod gradom, čas opet na škrinjicu. Ujedljiv smijeh zadrhta joj kadšto na usnama, i prsti joj se jače pritisnuše škrinji, kao da tu lavica svoje mlade čuva. Sluga, unišav na velika vrata, probudi je napokon oda sna. Žena krenu malko glavom i zapita promuklim glasom:

- Šta je, Ivo?

- Oprosti mi plemenita gospo - odvrati sluga pokorno - u ovaj par dođe nam pred dvore na konju čovjek, po govoru Mađar, a po vidu plemić.

- Kako mu je ime? Odakle ide?

- Toga mi ne reče, već samo zapovjedi da ga vašoj milosti prijavim. Veli da mora pred vaše lice jer da vam ima o važnim poslovima govoriti.

- Mađar? Plemić? O važnim poslovima da mi ima govoriti? Da vidimo kakvu sreću taj Mađar nosi! Reci mu neka slobodno dođe preda me. Pa čuj, zavedi mu konja pod krov; daj mu zobi i sijena po volji, da se ne potuži na hrvatsku gospodu. Idi!

Sluga izide pokloniv se, a za nekoliko časova zazveknuše ostruge nepoznatog gosta na kamenom podu sobe. Uniđe čovjek visok, suh, male, obrijane glave, protegnuta i bradata lica. Ispod duge, smeđe kabanice bilo je vidjeti plavetan suknen haljinac, sapet na prsima srebrnim orasima. Lijeva mu je ruka bila pod kabanicom, a desnom držao je kučmu kapu.

- Hvaljen Isus i Marija, plemenita gospojo! - pokloni se Mađar kratko i odvažno. Gospojo omjeri ga od glave do pete, pa će za časak mirno:

- Na vijeke, amen! Tko ste, gospodine? Čiji ste? Što mi nosite?

- Ja sam, na službu vašoj milosti, Mihajlo Pálffy, plemić ugarski, i sreća mi daje te po meni šalje moj milostivi gospodar, velemožni knez Andrija Bator, kraljevski sudac, plemenitoj svojoj rođakinji Uršuli Heningovoj pozdrav i poklon.

- Gle, gle! Hvala mu, hvala - prihvati Uršula smiješeći se. - Eto, kako me se moj mili gospodin rođak lijepo sjeća. Bilo mu za dušu. Sjednite, gospodine Pálffy; bacite kabanicu i kapu. Vidim da ste veleumorni od daleka puta.

Došljak učini kako mu gospoja reče, zatim progovori:

- Ponajprije zapovjedi mi moj velemožni gospodar da javim vašoj milosti kako ga je srce kruto zabolilo kad mu je smrt ugrabila milog rođaka gospodina Andriju Heninga, vrijednoga vam druga.

- Eto, kako je gospodin kraljevski sudac milostiv meni, siroti udovici! Ni toga nije zaboravio kraj tolikih prevažnih poslova, u toli burno vrijeme. Da, da. Lani na osamnaesti dan listopada ostavi moj

premilostivi gospodin Andrija ovaj svijet i mene, sinju kukavicu - a baš u najgori čas. Pa moga miloga rođaka još i sad plemenito srce boli! Dobre li duše, baš mu hvala! Nu recite mi, *egregie ac nobilis domine*, jeste li vi samo zato prevalili tolik put da mi donesete suze žalosnice svoga gospodara? Nije li vam ništa govorio o drugim poslovima?

- Jest, vaša milosti; gospodin me kraljevski sudac posla radi Susjedgrada i Gornje Stubice, ne bi li se zajedničko gospodarstvo bolje urediti moglo.

- Eto, drago mi je da se je gospodin Andrija dozvao pameti malo kasno, ali i tako je dobro. Čim sahranih svoga pokojnoga gospodina, poslao odmah pismo Andriji Batoru neka mi bude na pomoći jer nam je nekakav rod, a Susjed i Stubica da je ionako zajedničko imanje moje i njegove obitelji; poslije pisao mu deset puta, ali nikad od njega odgovora. Nu mjesto pomoći poslao mi odmoć, poslao za svoga upravitelja Đuru Svesvetičkog, koji bi se po pravici morao Sjevražić zvati. Taj šljivar, koji nema ni dva jarma volova, napuhnuo se jer mu je brat Stipo kanonik zagrebački, kanda su u njega Zrinjski gradovi i Frankopanov grb. Otkako je ovamo na Susjed pao kao muha u mlijeko, razbacuje se kao gospodar, baca mi klipove pred noge i harači mi tu pod nosom kanda je sve imanje batorsko, a ja sa svojom kukavnom dječicom kanda smo ovdje samo na hrani i stanu, na tuđoj milosti.

- Oprosti mi vaša milost - progovori nešto nemirno Mađar, komu ta čitulja nije nimalo po volji bila.

- Pustite nek svršim, gospodine Pálffy - odsjekne oštro gospa Uršula. - Sve valja vam čuti, pa onda suditi. Gospodin Svesvetički, velim vam, pravi je razbojnik, a uza se ima dva vjerna ortaka, Janka Horvata i Nikolu Golubića. Svaki čas dolazi mi na grad koji jadan kmet da se prituži meni, svojoj gospodarici. Puškom i sabljom zalijeće se ta bijesna četa na mirne seljake i hara bez obzira. Jednom razbiše kmetu momu na Krapini mlin, drugomu odniješe u Jakovlju sve žito, a u selu Trgovini, tu pod Susjedom, odvede Svesvetički španu dvije najljepše krave i prisvoji ih sebi. Pozvao ga na račun, jer da ću silom na njega udariti, ali on mi se nasmijsa veleći da se babe ne boji, a u gradu da su gospodari Batorovci. Zatim pokupi sve puške, lumbarde i sav prah te ih stavi pod svoj ključ premda je to oružje zajedničko. Sav prihod imanja ima se jednako porazdijeliti, ali da! Svesvetički vara me na žitu, na sijenu, na vinu, pa kad je prigovora, više kroz smijeh da njemu nema ni suda ni zakona jer je njegov gospodar najviši sudac komu babja pravda nahuditi ne može.

- Ali vjeruj mi milosti vaša - zaletio joj se Mađar u riječ - da to ne biva s voljom moga velemožnoga gospodara.

- Nije istina, gospodine Pálffy - kriknu žena i oči joj bljesnuše življe - nije istina. Ne reko li vam da sam rođaku Andriji sve to natanko ispisala, a on ni riječi, već mi taj bezbožnik Svesvetički pokaza pismo od njega, gdje ga Bator hvali, i neka ne haje za moje prigovore. A, što velite na to, plemeniti poslanice moj?! - viknu Uršula i dignu se naglo, ošinu okom Mađara da je nikom poniknuo i zabunjen šutio.

- Sa mnom - produlji drščućim glasom Uršula, staviv se pred njega - nije teško trešnje jesti kad si pošten, ali kad mi tko zaleđice zanjke plete, zaboravljam da sam ženska glava, a volja mi je jaka, jača od gospodina Batora, toga prvoga pravednika krune ugarske. Više od sto godina sjede Heningovci na Susjedu i Stubici, više su od sto godina ovdje gospodari. Gledajte onu žensku sliku što visi nad kaminom: - to vam je nesretna Dora od starog hrvatskog plemena Arlandovaca, koja se uda za Andriju Heninga prvoga te namre svojoj krvi Susjedgrad i Stubicu, a unuka joj Kata, majka mojega muža, udade se za gospodina Teuffenbacha, na koga je ime i imanje Heningovaca prenešeno bilo. Dosta se moj pokojni i ja napatismo muke i natrošismo novca da otmemo Susjed i Stubicu rukama razbojskih velikaša koji su na prijeveru od novoga kralja Ferdinanda ishodili darovnice. Istisnusmo sretno iz djedovine nametnika Španjolca don Pedra de Laza, silovitog biskupa Šimuna Erdöda, lutorskog baruna Ivana Ungnada, generala Kacijanera, pa kad tomu izdajniku knez Nikola Zrinjski po pravici raskoli glavu, prigraabi sve imanje kraljevski *fiscus*, iz čijih pandža teško opet izvinusmo bar Susjed i Stubicu, a Želin moradosmo ostaviti u rukama otimača Bakača. Toliko se muke napatismo, toliko izgubismo, sedmero sam djece pod srcem nosila i truda se nanosila, sina jedinca sam izgubila, izgubila muža, a od šest kćeri tek se tri udomiše, jedna

sam udovica - pa sada se širi po našem starom gnijezdu kobac i radi istisnuti mene, sinju kukavicu, crnu udovicu, tko? Moj rođak, prvi sudac ugarske krune - Andrija Bator. Jao si ga zemlji gdje pravica na takovim rukama stoji. Ali pišite vi, gospodine Pálffy, svomu gospodaru da mu računi na slaboj petlji stoje, pišite mu da je u stare Heningovice glava od kamena, da je Heningovica proučila sve svoje pravice koje su u onoj srebrnoj škrinji sahranjene, da zna za sve vaše latinske finte kao kakov prokurator, pa je nećete prevesti žednu preko vode; recite mu da su uz mene junaci zetovi Mihajlo Konjski, Mato Kerečenj i Stjepko Gregorijanec, sin podbana Ambroza. Pa ako je Batoru preostalo od vojevanja na Turke vremena da sa ženom dijeli mejdan, e, dobro, znat će i Uršula ispaliti koju lumbardu u tu krivu sudačku vagu, jer je kći Meknicera, vojvode krajiškoga. Ali šta se tude i prepiremo! Ja sam već lani predala dvije tužbe. Jednu preda moj zet Mihajlo Konjski na Martinje banu Petru Erdödu proti Batorovcima, a drugu sam svojom rukom na dan svete Jelisave poslala kraljevoj svjetlosti u Požun proti Đuri Svesvetičkomu. Kralj naredio je istragu. Nek pukne najprije sud pa onda, ako ustreba, puška.

Plemenitomu gospodinu Pálffyju bilo je čudno pri duši kako se je bujica iz Heningovičinih ustiju sipala na njegovu glavu. Zablenut buljio je u tu čudnovatu ženu koja je žarka lica, sijevajućih očiju koracala hrlo amo-tamo po sobi, u kojoj se sada nije ništa čulo do petnjaka gospodaričinih na kamenom podu, do teškoga disanja ljute joj duše. Za časak se Mađar nešto razabra.

- Vaša milosti - prihvati krotko - žalim od srca što sam eto nehotice povodom bio te se toliko razljutiste. Vi ste pravednica, udovica, majka ste. Krivda vas boli, a to je i pravo. Govorili ste važnih, teških riječi, izbrojili velike nepravde, a ja, cijeneći vaš plemeniti gnjev, neću o njima podvojiti. Moj milostivi gospodar dokazao mi je natanko odakle polazi i čije li je pravo na Susjedu i Stubici. Nu premda se sve nepravde što ih ovdje doživjeste ne mogu pisati u grijeh momu velemožnomu gospodaru, već više metežu koji je u ovoj kraljevini i u Ugarskoj poslije nesretnog muhačkog poraza zavladao bio, priznaje i žali gospodin kraljevski sudac da je možebit i on nešto kriv, ali manje od zla srca nego od žestine u ovo razvraćeno vrijeme i od krive upute nevrijednih službenika. Žao mu je, i tvrda je u njega volja popraviti sve kako valja. Ja sam dakle poslanik mira i molim vas, plemenita gospojo, da me časak mirno slušate.

Pálffy umuknu čekajući što li će gospoja Uršula odgovoriti.

- Govorite brzo, kratko! - odvrati žena ni ne osvrnuv se na poslanika i stane prekrštenih ruku gledati kroz prozor na ravnicu. Tada prihvati Mađar:

- Imanje o kojem se radi, to jest Susjed i Gornja Stubica, veliko je i plodno. Od sela Stenjeveca proteže se sve do štajerske međe na Sutli, a od Stupnika do blizu Bistrice. Ima tu oranica, livada, vinograda, šuma, pašnjaka, majura, klijeti, mlinova, dva tvrda grada i velik broj jakih, radenih kmetova. Nije dakle čudo da se mnogi za njim polakomiše, nu nema ni dvojbe čije da je to pravo. Po nasljedstvu spada napol obitelji Heningovoj, napol obitelji Batorovoj, jer je pokojna gospoja Kata, rođena Rozgonj, a mati gospodina kraljevskoga suca, bila po tankoj krvi Heningovica. Nu to nedvojbeno pravo bude silovito povrijeđeno, kako i sami rekoste, za nesretno ono vrijeme kada se Ferdinand Habsburg i Ivan Zapolja otimahu za ugarsku krunu, dočim je uz to po ovoj kraljevini i Turčin harao. Teško je u takovo silovito doba obraniti i najjasnije pravo. Kad koji vladar posegne za novom krunom, prva mu je briga prikupiti oko sebe što više jakih pristaša, i njim na korist, a sebi na hasan istrgnut će preko reda pokoji list iz knjige pravednosti. Ne mari on sred takve stranačke borbe za riječ *quid juris*, već se drži načela: *Do, ut des*. Moj gospodar prista uz Ferdinanda, a i pokojni gospodin Andrija Hening ili, kako se je prije po svojoj obitelji zvao, Teuffenbach, što je i posve naravski jer je bio njemačkog porijekla. Ali kralj Ferdinand pokloni najprije imanje svome konjušniku, što nije nikakvo čudo. Španjolac je jezičav laskavac i vazda uz kralja. Dade ga poslije Šimunu Erdödu, biskupu zagrebačkomu; ni to nije čudo. Obitelj Erdöda je bogata, silna, junačka, a malo je koji između njih bio toli tvrd i neslomiv, toli ustrajan i smion, koliko pokojni biskup Šimun, glavni stup Ivana Zapolje u Hrvatskoj, i Ferdinand bio bi mu i više dao nego Susjed i Stubicu da ga premami k Habsburgovoj stranci. Za generala Kacijanera je mislio da je jak i vješt istjerati Turke,

dok ne izide na vidjelo da su ga Turci kupili. Eto, svagdje se je pitalo tko li je koristio novomu vladaru, nipošto u koga da je jače pravo. Napokon opet nadvladaše Batorovi i Heningovi sve nametnike. Godine 1559. potvrdi Ferdinand kralj u Lincu obitelji Batorovoj i Heningovoj posjed imanja Susjeda i Stubice.

- Da - doda gospođa Uršula malko krenuv glavom - svakoj obitelji pol uživanja, i to ostanku muškoga i ženskoga spola.

- Nu kako se to zbililo, i tko je to ishodio, plemenita gospo?

- I Batori i moj pokojni gospodin zajedno.

- Istina - odvrati Pálffy - i Batori i Andrija Hening podniješe kralju molbu. Ali tu pobjedu vašega prava - oprostite mi vaša milost te riječi - držao je ponajviše ugled vrhovnog suca kraljevine Ugarske. Moj gospodar želi sada, gdje je kralj Ferdinand oteo mah nad Ivanom, neka pravo obitelj tvrdo i stalno bude, a nije mu ni na kraj pameti dirnuti u onu polovicu koja pripada rodu Heningovu.

- To jest - okrenu se gospođa sasvim - imanje je nerazdjeljivo i obiteljsko, prihod i užitak imade se među naše obitelji napolak dijeliti. Takov je smisao kraljevske darovnice, i takov utakmi ugovor moj pokojni gospodin sa gospodinom Batorom u Stubici.

- Da, da - odvrati Mađar, ponešto zbunjen.

- Moram vam reći i to - nastavi gospođa Uršula - da sam godine 1559. svomu pokojnomu gospodinu Andriji uzajmila od svoga materinstva sedam tisuća ugarskih forinti, te ishodila založno pravo na četvrtinu svega imanja. Ne zaboravite ni toga da je na imanju bilo duga kad ga preuzesmo. Vjerovnici barun Klainach, Jakov Sekelj i Ladislav Kerečenj nemilo dodijavahu momu pokojniku; na sreću se nađe dobar čovjek, gospodin podban Ambroz Gregorijanec, te isplati pijavicama dug od 2033 ugarskih forinti, pridržav si dakako zato založno pravo, što ga poslije prenese na svog sina Stjepka kad se je ovaj oženio mojom kćeri Martom.

- Znam i za to, vaša milosti, ali ne mogu sve to drukčije tumačiti nego da taj teret pada na Heningovu polovicu.

- Štite mi - viknu gospođa Uršula lupiv nogom o pod - nema tu polovice. Dug pada na cijelo zemljište. Ni kraljevski sudac ni kralj neće naše djedovine nožem na dvoje raskrojiti dok je na meni živa glava, premda mi se to dvojako gospodarstvo na jednoj zemlji čini kao onaj čudni dvoglavi orao komu jedna glava gleda nadesno, druga nalijevo.

- Eh, ta to je, milosti vaša - viknu Pálffy, skočiv na noge, i oči mu pri tom čudno sjevuše. - Dakako, dakako. Tako mislim ja, tako moj velemožni gospodar. Pustimo sumnje i osvade! Završimo tu pravdu koja, evo, čitavu uru traje. Gospodin kraljevski sudac nije rad da dođe stvar pred sud jer je i on sudac, pa takove pravde među rodbinom gotovo su prokletstvo.

- Ah! - nasmija se gospođa Uršula zlorado - moj mili rod boji se dakle suda? Dobro da znam. On se barem razumije u zakone. Po tom se čini da njegovo pravo o slabu lasu visi. Ali da čujemo, gospodine Pálffy, vaše uvjete.

Gospođa Uršula poče odmjerenim korakom, prekrštenih ruku hodati amo-tamo po sobi, upirući oči u pod, a uz nju koracao je Pálffy sve klanjajući se i mašući rukama.

- *Pro primo* - reče Mađar dignuv palac - Đuru Svesvetičkog valja ukloniti. Silovit je čovjek, možebit s revnosti za svoga gospodara i nešto za svoju kesu, ali valja ga ukloniti jer nije po čudi vašoj milosti, pa je ionako vrlo slab i bolestan. To će biti najbolja izlika da ga odstranimo.

- *Bene* - reče gospođa - govorite dalje.

- *Pro secundo* - nastavi Mađar dignuv i kažiprst - za svoga upravitelja postaviti će velemožni moj gospodar literata Grgu Dombroja, čovjeka mirna, pravedna, koji ovdje blizu nikakova roda nema, pa nije ni oženjen. Njemu će se inventarno predati što ima vina, stoke, žita, sijena, pokućstva, ukoliko spada na polovicu moga milostivog gospodara.

- *Bene!* - opetova gospođa - ali oni zlotvori Horvat i Golubić moraju iz kuće, jeste li čuli?

- Na svaki način! Smjesta ćemo ih otjerati, vaša milosti - pristajate Mađar uz gospoju. - *Pro tertio* ostaje imanje, *quoad dominium et possessionem et omnia jura possessionaria* nerazdjeljivo, samo treba pronaći način te dvojake uprave razborito urediti.

- Dalje - reče Heningovica, poglednuv ispod oka poslanika.

- Posao nije težak, kako se može bit u prvi mah čini. Prije svega treba imati na umu da po pravu valja sav prihod dijeliti na dvoje. Nu, priznat ćete mi da je vrlo mučno da dva gospodara na istom mjestu gospodare; to uopće nije nikakvo gospodarstvo jer se jedan u drugoga zadijeva, a najmanje je dostojno da vašoj milosti zanovijetaju kojekakvi špani i kastelani, kao što je na primjer učinio Svesvetički. Ja bih dakle rekao ovako. Sav *fundus instructus* popisat će se inventarno, te se ne smije nikad umanjiti. Zatim se ima proračunati prihod od pojedinih zemljišta, kmetova, te se imaju pronaći dvije polovine jednake. Na jednoj polu gospodarit ćete vi, milostiva gospo, na drugoj upravitelj velemožnoga mi gospodara. Svake godine pregledat će se inventar; na jednom, i to boljem gradu stanovat ćete vi, milostiva gospo, a ovdje na Susjedu stanovat će upravitelj batorski.

- A! - viknu gospoju Uršula - dakle opet počeste dijeliti, gospodine Pálffy. A što će mi pravo posjeda u Susjedu osigurati? Nikad, nikad!

- Umiri se vaša milost - nastavi prostodušno Mađar - o tom sam i ja mislio, i posve je pravo da se i u tom osigurate premda su Batori vaš rod. Ne govori vam sada zastupnik kraljevskog suca, već prijatelj vaš. Da vam bude siguran posjed, može ovdje u gradu stanovati jedan vaš potkastelan, pouzdan, neporočan čovjek, plemić koji će ovdje štiti vaše pravo. Sve to možemo sastaviti na pismo poput ugovora koji će vezati jednu i drugu stranku.

- Pa zašto da ja ne ostanem na Susjedu? - progovori Uršula, predomisliv se časak. - To je pravo sjedište porodice Heningove.

Iza tih riječi stade Uršula motriti ispod oka Mađara, koji se u prvi mah lecnuo bio, ali se brzo popravi i hrlo progovori:

- Na vašem mjestu ne bih za to ni pitao. Vi ionako izmjenice prebivate na Susjedu i Stubici, a stubički dio imanja je svakako bolji od susjedškoga. Sastavljajući popis nećemo svako zrnce vagnuti; moj milostivi gospodar pristaje pače i uz to da *in majorem vim juris* prebivate svake godine dva mjeseca na Susjedu, a on vama na Stubicu nikoga svoga poslati neće. Pitat ćete zašto je gospodin kraljevski sudac izabrao Susjed? Bliži je Zagrebu, na međi je štajerskoj, blizu Kranjske. U Zagrebu ima prijatelja koji će pripaziti na gospodarstvo; vi ne prodajete svoga priroda daleko, nu Batori stanuje u Ugarskoj, u požunskoj županiji, njemu treba više novaca pa može tu prirod lakše prodavati u susjedne pokrajine. Mislim da je ta ponuda iskrena i poštena, može bit i manje korisna za moga gospodara. Ali on mi zapovijedi naročito, da toli povoljne uvjete stavim, neka vaša milost vidi da Heningovcima od Batora nema zle volje ili varke, već da goje u svom srcu ljubavi za rodbinu, makar i nešta štetovali. Sudite sami, plemenita gospojo.

Udovica zaustaviv se prekrštenih ruku opiraše svoje blijede oči u gospodina Pálffyja, ne bi li kako iz njegova lica uhoditi mogla laže li, govori li istinu. Ali poslanik ne poniknu nikom. Uršula spusti glavu, poče predomišljati se. Ponuda bijaše dosta korisna, stubički dio mnogo bolji. Udovica poče potajno računati, ugovor bio je dapače vrlo povoljan. Bila je napokon i mira željna. Burne, nemirne bijahu prve godine njezina braka. Dva kralja u kraljevini, dvije bijesne stranke velikaša, dvije protivne čete plemstva; zakoni nijesu gotovo ništa vrijedili, pravo krojila sablja, sud sudio buzdovan. Pokojni Andrija Hening bijaše slab čovjek, a ona sa šest kćeri plijenom svačije razbojske lakomosti koja se je prikivala ishitrenim kakovim kraljevskim listom. Da se pusti u novu pravdu? Zar sa silnim Andrijom Batorom, prijateljem i štićenikom kralja Ferdinanda, komu je bio u rukama najviši sud?

Ujedanput dignu Uršula glavu i reći će Pálffyju mirno:

- Plemeniti gospodine! Posao, o kojem smo se evo do sita nagovorili, vrlo je važan i tiče se cijele moje obitelji. Ja sam ponešto vješta vašim zakonima, ali za prvo hoće se toj stvari razmišljanja, za

drugo i dogovora sa ostalom rodbinom. Upitat ću svoje zetove, a i podbana Ambroza. Više oči više vidi. Strpite se dakle donle. Ne velim da ponudene uvjete naprosto odbijam, ni da ih primam. Budite mi međutim gostom, poslužite se ovdje kanda ste kod kuće, kanda je cijeli grad vaš. Za malo dana moći ćete velemožnomu gospodinu knezu Andriji Batoru javiti što smo utakmili; nu jer je u muškarca hladnija krv i veća vještina, povjerit ću cijeli dogovor svomemu zetu Mihajlu Konjskomu, koji je lani pred banom podigao tužbu u moje ime. On je započeo rat, on neka uglavi mir ako je moguće.

- Sretan ću biti - odvrati udvorno smiješeci se Mađar - budem li ja mogao udariti pečat pod pomirbu dviju toli slavni porodica, a dobra mi slutnja veli da će mira biti.

- Bilo što mu drago, gospodine Pálffy - završi Uršula oštro - to pamtite vi, to neka pamti vaš gospodar, da Uršula Heningovica ne zna za šalu, i izide li u tom poslu na vidjelo i najmanja varka, tako mi rana božjih, bit će zla, bit će krvi bez obzira. A sada, laka vam noć!

Uršula mahnu Pálffyju rukom, a ovaj pokloni se duboko čudnoj ženi i zađe na počinak u svoj stan, što mu ga je Ivan u Stražnjem tornju grada pripremio bio.

II.

Četiri dana iza dogovora s gospojom Uršulom u rano jutro skoči gospodin Mihajlo Pálffy pred Susjedgradom na konja i mahnu rukom na oproštaj Mihajlu Konjskomu, čovjeku visoka krupna uzrasta, koji je mađarskoga gosta pred vrata ispratio bio.

- Zbogom, *egregie domine!* - nasmija se Batorov poslanik - zakratko vidjet ćemo se opet.

- Bit će mi drago - odvrati Konjski pokloniv se ozbiljno.

- A i meni je milo da se prijateljski rastajemo. Za dva dana eto me natrag i dovest ću Grgu Dombroja. Bilo bi vrlo dobro da se donle sastavi inventar.

- Za to se ne brinite. Ja ću pripaziti.

- E, pa hvala vam i zbogom! - završi Mađar nakloniv se i odjuri vesela lica prema Zagrebu.

Gospodin Pálffy nije konja svoga nimalo štedio. Nemilo zatiskivaše mu ostruge u rebra, te se je vidjelo da mu je velika preša. Ne osvrnuv se ni nadesno ni nalijevo, prevali sela Stenjevec, Vrapče, Černomerec, a lice mu se još većma razvedri kad se je o jutarnjem nebu iza gorskoga zagiba pojavio toranj svetoga Kralja.

Ljuto potegnuv uzde i nagnuv se konju na vrat zagrabi još jače, da su ga seljaci idući kraj vrtova Ilice u grad u čudu gledali. Bezobzirce prejuri preko trga Tridesetnice, zađe pod Kaptolska vrata i ustavi se pred zidanom kanoničkom kućom nedaleko od fratarskog samostana. Ne čekajući da mu tko otvori, skoči sa konja, otvori mala pokrajna vratašca, na koja uđe vukući za sobom na uzdi konja. Privezav ga za stup, pope se brzim korakom uza stube i otvori prva vrata.

Tu sjedahu do prozora dva čovjeka; na klupi odebeo gospodin silna trbuha; podbradak mu se spuštao ispod lica na crnu kanoničku haljinu, i male sive oči krijesile se veselo nad krupnim, širokim nosom; a uz njega na stolcu čovjek suh i blijed, kratke kose i podrezanih brkova. Suhonja gledaše zgrbljen u zemlju, te nijesi mu od gustih obrva vidio očiju.

- Hvaljen Isus! - viknu Mađar veselo, otvoriv vrata, i baci svoju kapu na veliku ilovu peć kraj ulaza.

- Na vijeke, amen! - odvrati kanonik. - Vaše gospodstvo palo mi je u dvor kao iz vedra neba grom.

- Kakov grom! - nasmija se Pálffy od srca - *ele, admodum reverende*, fina li ste lija. Stipo Svesvetički se zovete, držite se kao svetac, a onamo ispod mire tri vraga vire. Niste me čekali, niste, je l'? Ha, ha, ha! Vi Hrvati kano da ste to pretvaranje od Turaka naučili.

- Eh, da znate, *egregie amice* - nasmjehnu se kanonik stisnuv oči - ako nijesmo to od Turaka, a ono smo od vas Mađara. Bar vi ste majstor, a i vaš gospodar. Nu ded, govorite kako ste obavili svoje

poslove, i čim vam ja na pomoći biti mogu? - Pri tim riječima dignu se kanonik i pogleda zinu došljaka. Suhonjavi mu drug pako ni da se je maknuo, te ošinu samo ispod obrva Mađara.

- Za poslove pitate me, *admodum reverende amice*? Do vruga poslovi! Od Požuna ovamo potresao sam svoje kosti na konju nemilo. Pa, *domine* kanoniče, na kakvu sam radost došao? Da mi se je barem s Turčinom ogleđati, ajde de! Ali sa previjanom babom slijepa miša igrati, to je suviše za mušku glavu, i volio bih travu jesti. Nu kakva hasna, počnimo u ime božje, ako vam je s voljom.

- Sve po vašoj volji - odvrati kanonik.

- Ali, molim vas, prigledajte da nas ne buni nepozvan gost.

- Hoću - reče Stipo - reći ću svojim ljudima neka nikoga k meni ne puštaju, ma ni svetoga Petra.

Debeli kanonik poklipsa prema vratima te se izvuče iz sobe.

- *Ergo, domine Georgi!* - prihvati Pálffy zasuknuv si brkove - jeste li svome bratu Stipi utuvili o čem se radi?

- Jesam i nijesam - odvrati kašljucajući suhonja. - Natanko nijesam, već sam samo s daleka natuknuo. Nije bilo prave prilike. Po vašem naputku pođoh iz Susjeda u Zagreb, čim onamo stigoste. Rekoh ljudima da idem u grad liječnika pitati za svoju bolest. Svi su povjerovali, i stara Uršula, taj vrag u ženskoj spodobi. Pa nije napokon ni čudo, jer me groznica drži kao kliještima. Prvi dan ne nadoh brata. Bio je negdje kod svetog Ivana *pro testimonio fide digno*. A drugi dan nahrupi cijela hajka velečasne gospode kanonika pod ovaj krov. Ponajprije brbljavi piskar Antun Vramec, koji ne govori nego o babjim pričicama, zatim rogoborni Franjo Filipović, koji i jezikom odsijeca Turcima glave, pa onda Krsto Mikulić, Ivan Dombrin, Đuro Herešinec, i kako se sva ta litanija zove. Pred tim svjedocima dakako nijesam ni pisnuo o želji gospodina kraljevskoga suca. Sada nahrupiste vi, *egregie domine*, i čudim vam se da ste toli brzo došli. Baba Uršula je tvrd orah i gotov fiškal. Ja sam se dosta mučio s njome, ali joj nijesam nikako haka doći mogao. Pa kako je bilo?

- Dobro je, *domine Georgi!* nasmjehnu se Mađar - i ja se uistinu sam sebi čudim jer - - - Uto se povrati kanonik.

Sad kanda smo zakopani pod zemljom, *egregie ac nobilis domine*, jer se, kako će moji ljudi svakomu reći, kanonik Stipo Svesvetički nalazi na svom prediju u Bijeniku; sada počnimo - reče kanonik spustiv svoje debele ruke na trbuh.

Pálffy prebaci noge i nasloniv glavu na desni lakat uze frčuci svoj brk ovako govoriti:

- Vaš ovaj brat, *admodum reverende amice*, valjda vam je onako iz daleka prišapnuo kakov da je *meritum* našega poslovanja. - Kanonik kimnu glavom.

- *Bene!* Nu da bude tkanina jača, svrstit ću vam još jednom niti. To vam je dakle glavni posao. Momu velemožnomu gospodaru Andriji Batoru pripada polovica Susjeda i Stubice *secundum donationem domini regis Ferdinandi*.

- Znam - doda kanonik.

- *Bene* - nastavi Mađar - moj gospodar uživao je polovicu prihoda, polovicu Heningovci, a Batorovim dijelom upravljao je evo ovaj vaš brat Đuro Svesvetički, koga stara Heningovica grdi, psuje i tuži.

- Znam - potvrdi opet kanonik.

- Ali čega vi, velečasni *amice* moj, ne znate, evo je ovo. Moj gospodar, *judex curiae*, stanuje pri Požunu. Vaša Hrvatska, *ergo* i Susjed i Stubica, pri vragu je daleka. Ta Turci vam vele: »Dobro jutro!« Vi se dakako tučete i otimljete, ali sreća je ciganica: moglo bi biti te bi turski konji boga molili sred Zagreba, a od Zagreba do Susjeda nije daleko. Eh, vi ste junaci, ali se junaštvu hoće i žutaka, a kraljeva je kesa prazna, *ergo magnificus* moj boji se za Susjed i Stubicu, jer to uistinu onako na kocki stoji. Rad se je toga riješiti, a opet ništa ne izgubiti. To je bijes. *Quid consilii?* Da sve to proda, dobro proda! Je l'? *Per se!* Ali nije to lako. Stara Urša ima oštar jezik, oštrije nokte,

brate moj, prefrigan fiškal. Moj gospodar dugo je o tom premissljavao, da, našao je i kupca. Tako slučajno.

Velečasni gospodin Stipo, slušajući tu pripovijest Batorova izaslanika sve pozornije, počeo od čuda sve jače izvaljivati male oči, ali ne reče ništa.

- Eto, kako je bilo - nastavi Pálffy. - Lani na 8. rujna dao je svijetli naš gospodar Ferdinand u Požunu svoga sina Maksu krunisati za apoštolskoga kralja. Vas Hrvata bila je čitava četa pod knezom Nikolom Zrinjskim. Baš su stjegonoše kraljevina stajali kraj krunidbenoga brežuljka, a njima na čelu držao je ugarsku zastavu veliki konjušnik Franjo Tah, rodom također Hrvat premda mu je djed bio čista mađarska krv. Nu gospodin Tah zaboravio je svoje porijeklo, zavukao se posve k vama i uz vas razbija se sa Turcima.

- Da, da - dometnu kanonik - gospodin Tah je vraški čovjek. Junak doduše, ali boje ga se domaći ljudi kogod i Turci, jer kud on nogom stane, neće više niknuti trava.

- Dok se je veliki konjušnik, držeći zastavu, na konju znojio i od podagre nekako mrčio lice, dojezdi na vrancu *judex curiae*, moj gospodar, pa će gospodinu Franji: »Da si mi zdravo, brate Frane, otkad se, zaboga, ne vidjesmo! Ti ko stari medo čamiš u svom zakutku među Dravom i Savom. Kako si mi?« - »Nikako, brate kraljevski suče.« - »Pa koja ti nevolja?« - »Troji me pritisnuše jadi, brate Andrija. Ponajprije podagra, koja me nemilo štupa, za drugo Turci, koji nam se sve žešće prikućuju, a za treće moj mili šuro Nikola Zrinjski. Poklonio svojoj sestri Jeleni Božjakovinu, a ove godine saleti nas na prijevaru ter baci i mene i sestru napolje. Lijep je to brat. Je l'? Nikola je gori od Turčina!« - »Znam za tu vašu pravdu. E, Nikola je Nikola, i kralj se tih Zrinjskih boji. A gdje mi ti obično živiš?« - »Kojekuda ko Ciganin. Čas u Međimurju, čas u Zablaću, čas na gradu Stettenbergu u Štajerskoj, čas na svojoj pusti u Berényu. Imam hvala bogu i bez Božjakovine dosta, ali nigdje ne mogu si saviti pravoga gnijezda, i moja gospođa Jelena ljuti se bez kraja i konca.« Tad se Bator nešto predomisli, pa će viknuti onako od šale: »Brate, imaš li novaca?« - »Ta našao bi se, hvala bogu, u mene koji grošić«, odvrati Tah. - »Čuj me«, nastavi Bator, »imam polovicu od dva imanja dolje pri kraju svijeta, Susjed i Stubicu. Susjed stoji na Savi, baš na srijedi među Štajerskom i Šomodem. To mjestance kao da je bog za tebe stvorio. Meni mnogo ne služi, daleko je. Volio bih si kupiti ovdje imanja. Kupi Susjed i Stubicu.« - »Pošto daješ tvoj dio?«, upita Tah. - »Jeftino, dajem sve za 50.000 ugarskih forinti.« Tah nekako zavrti glavom i htjede nešto progovoriti, ali trube zatrubiše, mladi kralj se pope na brežuljak, i stjegonoše počeo se prikupljati. Videći moj gospodar da od toliko klicanja nema zasada razgovora, doviknu Tahiju na rastanku: »Dodaj večeras k meni da se pogodimo!« Tako se razminuše, nu drugi dan dokaza mi moj gospodar cijeli taj njihov razgovor dodav da je Franji Tahomu prodao polovinu svojih hrvatskih imanja za 45.000 ugarskih forinti. Šta velite, *amice* kanoniče?

Gospodin Stipo t'ro si, nekako zamišljen, svoj nos.

Ele, ja velim - progovori napokon - da bi od toga trista jada biti moglo.

- Zašto, *admodum reverende amice*?

- Jerbo na pragu Susjeda sjedi gospa Urša, kao zmaj zubata je ono baba. Kako ćeš uvesti gospodina konjušnika u posjed? Heningovci smatraju to plemenskim imetkom *jure haereditario*, koje svakako u obitelji ostati mora, te svoj dio samo rodbini prodati možeš. Gospođa Uršula branit će se noćima.

- Lako za to - nasmija se porugljivo Mađar - ja ne znam kako ste vi Hrvati čudni svatovi. Što je pravo? Sve je pravo, samo valja zgodnu formulu naći. Formulom možeš po našem zakonu sve opravdati.

- Da čujemo - reče Stipo.

- Kakav *jus haereditarium*? Kralj je poklonio imanje napol Heningovcima, napol Batorovcima. *Ergo* može kralj dozvoliti da moj gospodar svoju polovicu na drugoga prenese. Ferdinand je momu gospodaru velik prijatelj, a i Tahomu, jer zna da samo po Batoru mladomu Maksu ugarski prijestol može postati sigurnim sedlom. Napola mu je to već i obećao. Pa uvesti u posjed? Valjda znate što

je *vis legalis*? Utanačio sam s Uršulom ugovor, evo ga ovdje. - I Pálffy, izvukav hartiju iz njedara, poda je kanoniku i doda smiješeci se: - Čitajte, kanoniče! Je l' mudro? Zet stare, Konjski ga je napisao. Čudan čovjek! Omazao sam mu duge hrvatske brkove medom svojih riječi, pa ta zagorska budala vjeruje sve. O Tahom nijesam dakako ni pisnuo. Vašega brata sam naravski grdio onako naoko, i da ću ga odmah ukloniti. To ih je zamamilo, to je staroj godilo. Uršula ide dalje stanovati u goru, u Stubicu. Susjed bit će čist. Dombroja već sam naučio kako se vladati mora. Klanjati se staroj treba, rekoh mu, da se ne dosjeti bijesu - pa onda iznebuške konjušnika u posjed.

- Ali - odvrati kanonik vrativ pismo - po zakonu kraljevine Slavonije morala bi se isprava proglasiti u skupštini stališa, i to pred banom.

- Ostavi ti to svoje slavonsko pravo - mahnu Mađar rukom - preko te nevolje preplivat ćemo lako. A ban? Bože moj! Tko je ban? Knez Petar Erdödi. Nije li prva žena banova bila Tahova kći? Pa makar i umrla, makar i poslije ban oženio Barbaru Alapićevu, opet tast i zet ostaše prijatelji, debeli prijatelji.

- Da, da - zamisli se kanonik - ali uz Heningovicu stoji podban Ambroz Gregorijanec, silan čovjek.

- Toga se bojimo najmanje. Ambroz bio je kastelan Nikole Zrinjskoga. Nikola i ban Petar ne gledaju se lijepo otkako je Nikolin sin ostavio na cjedilu banovu kćer, *ergo* Petar mrzi Ambroza, a povrh toga ne može ban podbana živa gledati otkako se radi samoborskih međa ljuto povadiše. Ban će biti uz Taha, Alapić uz bana. Eto, vidite li sada jasno, kanoniče?

- Vidim, ali šta ću ja pri svem tom?

- Ta uvest ćete gospodina Franju u posjed.

- Šta, ja? - uzmaknu kanonik dva koraka.

- Vi, vi! Pričekajte dok se Uršula preseli u Stubicu. Dobit ćete ugovor od Batora, uzmite županijskog suca koga ću vam poslije u pismu naznačiti. Kad bude sve čisto, doći će Tahu sa četom svojih kaniških konjanika u Zagreb, a uz njega nekoliko prijatelja. Pod noć podite u Susjed. Uvedite ga, nitko neće protestovati. Tahu će posjesti grad, napuniti lumbarde, zatvoriti vrata, pa neka dođe gospoja Uršula ako su joj gvozdene jabuke slatke. Bit će dakako parnice, ali neka teče; međutim može Heningovica i umrijeti, hrvatski ban je Tahov zet, a Andrija Bator je kraljevski sudac.

Kanonik stajaše mučeci pred Pálffyjem, koji je oštro u njega upro oči, dočim je upravitelj Đuro Svesvetički nešto pridigao glavu te čas motrio brata, čas Mihajla Pálffyja.

- Ne mogu - istisnu napokon kanonik - posao je opasan; ne mogu nikako. To bi bila očita povreda prava.

- Ta ne mislite uvijek na svoje suhe formule - viknu Mađar skočiv na noge - pamтите da vas silni ljudi uz koje pristajete nikad na cjedilu ostaviti neće. U ime gospodara svoga, kneza Andrije Batora, zadajem vam tvrdnu vjeru da za vas nikakvo zlo izići neće. Evo vam ruke.

- Nije li to ista ruka koja je ugovor sa Uršulom Heningovom potpisala? - zapita ozbiljno kanonik.

Pálffy ošinuv svećenika okom stade od ljutine čupati brk te progovori živahnije:

- Govorimo iskreno, kanoniče. *Clara pacta, boni amici*. Nije me moj velemožni gospodar za šalu ovamo poslao. Njegova je tvrda volja da se taj posao obavi, bud ovako, bud onako, pa ako nećete vi, naći će se možebit drugi, na primjer Franjo Filipović, komu savjest nije okovana čelikom. Nu poznavajući vašega brata Đuru, htjedoh vam pribaviti taj posao. A zašto? Treba li odgovora? Vaš brat ima puno djece, ima ženu, govorimo iskreno, rastrošnu.

- Vašu zemljakinju - promrmlja dršćuci kanonik.

- Svejedno - odgovori hladno Pálffy. - Zadužen je dovrh glave. Vjeronnici se njegovi zovu knez Andrija Bator i Franjo Tahu, barun Stettenberški. Eto čudna slučaja! Đuro Svesvetički živio je dakle o milosti kraljevskoga suca, a ta milost je velika, možda prevelika. Moj gospodar uzeo je vašega brata za upravitelja susjedskoga, masna je to krava, ali vaš brat nije samo dobio kravu i sebi prigrabio bolje mlijeko, on ju je muzao dok joj je išla krv - on je varao svoga gospodara.

Kanonik zadrhta, a zgureni mu brat klonu dublje, zajeknuv zdvojno.

- Da, varao - produži Mađar kroz jar. - Znamo mi to iz pisma gospoje Uršule kako je krao, znamo i više. Ortaci njegovi izdaše ga, pa su pripravnici na njega svjedočiti. Vi, *domine admodum reverende*, ljubite brata, ljubite njegovu djecu, za njih kuca vam srce živo; to i predobro znamo. Pa pomislite što može od njega biti, dozovite si u pamet svu bijedu, svu nevolju, svu sramotu koja će ga smrviti migne li kraljevski sudac samo migom. Imanje njegovo prodat će se, djeca njegova ostat će u nevolji, a ime plemića bit će pribijeno na sramotištu. Hoćete li, *admodum reverende domine*, da vam bude grb pred svijetom okaljan blatom, može li vaše srce preboljeti plač nejake djece?

Pálffy naslađivao se, prekrstiv ruke, neprilikom kanonika, koji je nijem upirući oči u zemlju pred njim stajao; napokon prošapnu svećenik:

- Vi ste, gospodine Pálffy, okrutnik u koga srca nema.

- Eto ga! Da nemam srca? Čudne doista šale. A je li vaš brat imao srca kad ga je varao? Da nemam srca! Bože moj! Kad čovjek ima pameti, velite mu da nema srca. Moj gospodar hoće pod svaki način da bude Tahi uveden. To mora biti, razumijete li, kanoniče, to mora biti. A ja sam posve pametno sračunao kako bi se to ovršiti dalo. Nu, da ne duljim riječi. Ruka ruku pere. Ili ćete vi uvesti Taha ili nećete. Uvedete li ga, vašem su bratu oprošteni grijesi, štaviše oprošteni i dugovi, a ban i Tahi - koji među vašim stališima silnu stranku ima - pobrinut će se da ga vaš sabor izabere za suca. Ne uvedete li ga, eh, ode imanje, poštenje, a vaš brat neće na sudačku stolicu, već u sudačku tamnicu. Tu nema šale, nema pogodbe. Da ili ne, kanoniče? Govorite!

Stipo Svesvetički problijedi na smrt, na čelu mu skočile velike kaplje znoja, a ruka se hvatala srca. Đuro, brat kanonikov, dignu se polagano na noge. Lice mu bješe požutjelo, mišice na obrazima silno se trzale od muke; razvaliv velike bijele oči, buljio je u brata da čuje iz njegovih ustiju spasenje ili smrt. Kanonik je šutio. Napokon pokroči Đuro korak, klekne pred brata i obujmiv mu koljena zavapi glasom, da bi ti puklo srce:

- Brate! Brate! Velik sam grešnik. Znam da nijesam smilovanja vrijedan, ali smiluj se mojoj dječici, mojoj ubogoj dječici kojoj si kum. Ta ona nijesu ništa kriva. - I plačući spusti Đuro Svesvetički glavu među bratova koljena.

- Bože! - uzdahnu kanonik - ti vidiš tu nevolju i bijedu. Ako pogriješim, ne činim toga radi svoje koristi, već radi jadne dječice. Bože! Oprosti mi taj grijeh! Digni se, brate Đuro! Smiri se! Eto, što je izišlo. Govorio sam ti: okani se lijepe, crnooke Mađarice, vrele je krvi, laka je uma; krenut će vjerom. Prevarila te je, ostavila te je, napustila porod srca svoga, a ti bi ostao u bijedi, u sramoti pred svijetom, da te tvoj brat ne izbavi svojim poštenjem!

Vrele suze kapahu starcu niz lice dok mu je brat svejednako plačući cjelivao ruke, dok je Pálffy prekrštenih ruku buljio kroz prozor hladna lica, hladne duše, ledena srca.

- Gospodine Pálffy! - šapnu kanonik kroz muke.

- Šta je? - zapita Mađar hladno, krenuv glavom.

- Kada će doći gospodin kraljevski konjušnik u Zagreb?

- Ne znam. Pisat ću vam, *amice* kanoniče. Svakako prije dva-tri mjeseca neće. Onda valja raditi. Jeste li se odlučili?

- Jesam! - šapnu u pol glasa kanonik kimnuv glavom.

- *Bene!* Tvrda vjera! Podajte mi ruku! - reče Pálffy podavajući Stipi desnicu, koju ovaj plaho poniknute glave prihvati.

- Još danas javit ću vašu odluku svomu velemožnomu gospodaru - nastavi poslanik - i nadam se da će mu vrlo drago biti. Evo vam ugovora među kraljevskim sucem i vrhovnim konjušnikom; kad se obavi posao, vratit će gospodin knez Bator Đuri sve svoje i Tahove obveznice. Nu valja bistro gledati preda se, a prije svega valja šutjeti da stara Heningovica ne posumnja jer bi moglo sve propasti od nje. Vi, *admodum reverende amice*, ostajte međutim na miru. Vi, Đuro, vratite se sutra

zorom na Susjed. Ne treba da nas zajedno vide. Ja ću sa literatom Grgom Dombrojem preksutra stići onamo. Priredite inventar da se sve *in optima forma* zabilježi i predade. Plaća vam ostaje ko i prije. Možete u Zagrebu živjeti. Ja ću pričekati dok se sve inventarno predade, da si Heningovica sve opet ne premisli. Sada, *amice* kanoniče, zbogom! Prije nego pođem iz Zagreba, vidjet ćemo se. Idem potražiti Dombroja. Baš mi je drago da je sve na dobro izišlo. Zbogom! - Pálffy pokloni se gospodski i pohiti brzo niza stube, do kojih ga je kanonik mučeći ispratio bio.

III.

Treća je nedjelja od Uskrsa. Na prisoju proljetnoga sunca zeleni se po brežuljcima hrvatskoga Prigorja mlada šuma, a iz zelenila proviruju bijeli plemićki dvorovi. Hrlo vije se Sava pod mladim žutim vrbinjem, bliješteći od sunčanog svjetla. Popodne je, sunce prigiba se na zapad. Po plavetnom nebu lebde rujni tanani oblaci, zaklanjajući časomice sunce; iza oblaka sipaju se ravnicom prema jugoistoku gdjegdje žarke pruge, gdjegdje steru po njoj oblaci ogromne sjene. Zrak je čist poput kristala. Kud ti oko siže vidiš mladu strn, živo zelenilo bujnih livada i gajeva, a sred te ravnice možeš daleko razabrati kako bijela snaša poljem koraca, kako konjik juri cestom, kako viti, visoki jablan, stojeći samotan sred ravna polja, stere svoju sjenu po svijetlom zelenilu. Eno na jugu orijaške gromade sa sto svijetlih i tamnih zagiba. To je Okička gora. Iz rebra joj skočilo samotno brdo, a na glavici peri se u čisto nebo Okićgrad. Bliže i niže pod gorom poviruju kućice mjesta Samobora, ko golubice: nad Samoborom ljeska se limeni toranj crkvice svetoga Lenarta. Od Okića k zapadu nižu se kranjske planine, guste im šume igraju tamnim rumenilom, iz kojeg prodiru sive okrugle kule mokričkog grada i pitomo selo Jesenice, gdje je brod gospodina Gregorijanca. Na istoku pomalo blijedi nebo, a o njem crta se tamnomodro gorje zagrebačko tekući do Save, gdje se na obali ističe brdo a na njemu Susjedgrad, komu po zidinama igra rumeni, sunčani žar. Usred te krajine stoji selo Brdovac. Jedva ga vidiš. Sijede starice, drvene seljačke kuće pod starim slamnatim krovom skrivaju se za gustim voćnjacima, koje je osulo bijelo cvijeće, i malo koji tračak prodire u dvorište, gdje sunčano svjetlo igra u bari oko koje gega četa žutih, pavuljastih guščica. Samo crkveni toranj ističe nad voćnjake svoju crvenu kapu. Za selom na livadici, bože, čudne li cike i vike! Gledaj dječurliju. Žuta im je kosa ko klas, puno lice ko rumena jabuka, nemaju na sebi nego košuljicu, pripasanu remenom. To skače, to viče, to pljeska ručicama i baca štapom velike kruglje, zaglušit će te; pače i sam drznik vrabac, koji na cvatućoj glogovoj živici vreba na zlatne mušice, preplaši se i otrpne preko pletene ograde. Voljko je, toplo je, cvijeće diše cijelom dušom, a čovječja duša otvara se poput cvijeta. Sad su umuknule orgulje, svijet ide od večernice. Među živicom stupaju hrlo seljaci i seljakinje. Samo gdjegdje stoji na prijelazu koja kuma odjevena u bijelo pod crvenom pečom, preklapajući sa susjedom o mrazu, o gredi, o svatovima, kako je već ženski jezik tomu vičan.

Na kraju sela, sred šljivika, stoji seljačka kuća, uz nju hlijev, suša i kuružnjak. Bijela je ko snaša na mladu nedjelju, lijepo pokrivena friškom slamom. Gust je šljivik, samo po sljemeni kuće, samo po brcima drveća treperi sunce, a niže dolje sve je lijep hlad. Kraj drvenog pristreška stoje razi zemlje velika vrata. To ti je pivnica, a do vrata stol i dvije drvene klupe. Pod šljivikom na cjelini prebacivaju se djeca oko drijemajućeg kudravog pseta; na stepenicama pristreška sjedi mačka čisteći si šapom bijelo lice, a iz obližnje štale tura mrka krava svoju radoznu glavu. Vidi se da tu božjeg blagoslova i ljudske sreće ima, a ta tiha sreća sijeva ponajljepše na rumenim licima lijepe, jake žene koja, upirući se u gole, pune lakte, sa pristreška gleda crnim očima u taj zakutak domaćeg blaženstva. Put joj je bijela ko i halja, usne pune, rumene kao i gusti nizovi koralja što joj padaju niz bujna prsa; punano lice nema bora, vrana kosa, skupljena pod češalj od mjedi, nema sijeda lasca; kraj dugih trepavica, kraj bujnih usnica drhtne kadšto posmijeh i pokazuje bijele zube, a posmijeh ti veli da je i srce taj par drhtnulo od radosti. Ali življe joj zasine oko kad zapne na čovjeku koji kraj stola pod trijemom u veselu društvu stoji. Nije već mlad, al je jak i pristao. Visok,

da se mora sagibati i pod crkvenim vratima. Ispod bijele razgaljene košulje proviruju široka prsa, kanda si ih savio od gvožđa, na vitu vratu sjedi velika obla glava. Plava mu je kosa ostrižena, brada obrijana, samo se spuštaju niz jake usnice drugi prosijedi brci najljepši ures širokog, dugog lica, iz koga su sijevala dva tamna modra oka ko dva gorska krijesa. Bože, koliko je bure prohujilo preko toga lica, koliko kiše ga je pralo, koliko žege ga je pržilo. Mrko je, reć bi saliveno od mjedi, ali lijepo je, krepko je, ko u junaka. Čovjek nema na sebi nego košulju, gaće i nove opanke. Valjda je kod kuće. Lijevim se laktom upire u zid kuće, desnim se podbočio, jednu nogu prebacio preko druge. Tako stoji i gleda mirna lica tri čovjeka koja za punim zemljenim vrčem »Goljaka« brbljaju. Malo govori, pozorno sluša, kadšto se zamisli, kadšto se nasmjehne, kadšto gucne ljudski iz vrča.

- A što se je ono kod vas na Susjedu prevrnulo? - zapita čovjek jasnim glasom tanahna crnomanjasta kicoša stisnuta lica, koji je sjedeći na stolu nogama zvonio da mu se vide fine šiljaste čizme i bijele vezene gaće.

- E - odgovori kicoš, naheviv crnu kapicu nalijevo i protjerav muhu sa skrletnog prsluka - selimo se, kume Ilija, to jest, naša stara se seli i gospodične Sofica, Kata i Anastazija; ja i kastelan gospodin Franjo Puhaković ostajemo za sjeme na Susjedu. Tako je naša milostiva gospođa Uršula zapovijedila. Sama će sutra ili posutra u Stubicu.

- Čudne gusle - promrmlja kržljav, malen suhonja, komu je bila glava nalik staroj kvrgastoj vrbi, a riđa kosa suhomu sirku - čudno - reče buljeći poduprtih lakata u kicoša - da se je stara sova iz svoga gnijezda dala.

- E - reče kicoš pucnuv jezikom - ni moja luda pamet ne može tomu koncu kraj naći. Meni se ipak čini da ju je nekakva mađarska majstorija iskadila iz Susjeda. Recite mi da nijesam Andrica Horvat, službenik njezine milosti gospe Heningovice, već crni Ciganin, ako tako nije.

- A reci mi, dragi Andro - prihvati domaćin Ilija Gregorić - šta svemu tomu vele gospoda zetovi?

- Bog bi znao - slegnu Andro ramenima - ne znam je li im pravo, nije li. Gospodin Konjski dugo je u noć govorio sa tom mađarskom trtom koju posla Bator, i lijepo su se na rastanku rukovali; gospodina Kerečenja nema, a gospodin Stjepan Gregorijanec došao je iznenada iz Mokrica, pa je sišav s konja slugu strašno ošinuo bičem, i čini mi se da se je vrlo ljutio. Čuli smo poslije kako je sa starom Uršulom i Konjskim vikao i po stolu lupao. Vražja krv, ta to je već njegova navada.

- Da, da - potvrdi brdovački sudac Ivan Horvat, zguren starac podrezanih bijelih brkova, odjeven u modro sukno, koji je dosad mirno sjedio i držeći objema rukama štap buljio nepomično u drijemajućeg kudronju - da, da, gospodin Stjepan je vraška krv. To zna cijelo Prigorje, a znaju i ondje preko Save Kranjci i Jeseničani. Otkako je on oženio našu gospodičnu Martu, miješaju se gospoda na Susjedu kao piškori.

- Lako njemu - progovori riđi suhonja Matija Gušetić, izbjeliv kroz smijeh svoje zube kao što vuk u šumi - ta to je gospodski, gospodi je sve slobodno.

- Negdje sam čuo riječ - nastavi sudac - da je teško služiti dva gospodara, a naša šija zna ponajbolje da ta riječ ne laže. Ja se tud po sučiji motam već trideset godina, a bog mi je svjedok da više puta i natašte nijesam znao jesam li muško ili žensko, tako mi je glava šumila od samih gospodara. Ovaj vuče ovamo, onaj onamo, a mi tu raspeti stojimo, i sa dva kraja padaju batine na naša leđa.

- Ne bojte se, dragi suče - nasmija se Andro - sad ćete dobivati batine samo s jedne strane. Susjedani i Brdovčani spadaju pod Mađara Batora, a Stubičani pod moju milostivu babu. Ja i gospodin Puhaković gledat ćemo za Heningovicu samo iz prikrajka kako mađarski miši našu slaninu glođu. Mi smo ovdje samo na straži.

- A tko će biti za Batora gospodar? - zapita Gušetić.

- Pa ti toga ne znaš, moj šepasti Matija - pljesnu kicoš rukama - nijesi još vidio debelog Grgu, gospodina Grgu Dombroja, koji je došao mjesto Đure Svesvetičkog? To ti je nekakov Medimurac, ne znaš je li Hrvat, je li Mađar, ali po trbuhu vidiš da važe koliko pitan vol. Kumo Kato - okrenu se kicoš prema ženi na trijemu - čuvajte svoje guske, pure i prašćice jer će vam novi Batorov provizor

pojesti sve skupa i s perjem i s četinjama. Njegov želudac je prava fratarska vreća. Vjere mi, nikad toga nijesam vidio. Taj dobri Grga pol dana jede i pije, a pol dana hrče i, mjesto da šiljastim perom slaže račune, maže si šiljaste brkove smrdljivim lojem. To će vam biti gospodarstvo, kao da su skakavci u Brdovac na proštenje došli.

- A što je od starog provizora, gospodina Svesvetičkog? - zapita sad Kata, žena Ilije Gregorića.

- Bijes ga znao - odvrati kicoš - vjetar otpuhnu ga preko noći bez traga. Da je obolio, da mora u Zagreb - i šta ja znam. Znamo kakva je to čudna bolest kad moraš zdrav gorku medicinu piti. Nu ja opet svega toga ne razumijem. Svesvetički je, vrag mu obrio brkove, doduše krao i harao kao martoloz, ali je uvijek radio za Batora i uz nos Heningovici, koja ga je ljubila kao đavo duplire. Pa evo sad ga Bator tjera. Čudni računi, prezauzlani za naše lude glave.

- E, bilo, što bilo - progovori Ilija - znam da se mi seljaci pod našom gospodom raja dočekati nećemo, ali je opet kakva-takva sreća da je staroga provizora odnijela voda, jer je bio silovit razbojnik, pravi palikuća koji nam je po volji otimao naše siromaštvo, i on i njegova dva pomagača, Janko i Nikola - - -

- Ah, da - zaviknu Andro - mal nijesam zaboravio, i ti su morali oboliti i za starim provizorom u Zagreb.

- Šta je bolje, kakva sreća? - nasmija se ujedljivo Gušetić - od dana do dana nam je gore. Što zasadiš, ofuri mraz, što mraz ne ofuri, odnese Sava, što Sava ne odnese, pojede gospodska daća, što daća ne pojede, ugrabi provizor, pa ako si štogod sakrio od provizora, pojest će ti tu zadnju mrvicu požunska štibra. Kad ti je žito dozrelo za srp, zovu te, hajd žanji najprije gospodski klas; kad je vrijeme orat, tjera te varmeđijski sudac da ideš pod Ivanić ili Koprivnicu šance kopati; kad bi trebalo obrati grožđe, gone te u vojsku na Turčina i, ako doneseš zdravu glavu kući, naći ćeš prazan dom. Do vraga takov život!

- E, moj Mate - nasmiješi se Ilija zafrknuv brk - istina je što si rekao, teško se živi, i svaki kmet nosi svoje breme; to bog zna, ali se meni čini da si ti više čutura negoli janjičara poharao, pa bi dobro bilo da su ti, dragi susjede, dlanovi više ožuljeni, ne bi ti mjesečina virila u krov, a sunce u opanke.

- Gledajte gospodina - zaškrinu Matija ošinu okom domaćina - što tebe, Ilija, moja poderana čoha košta, nijesi je ti kupio; ili si zato bolji čovjek što ti friška slama nad glavom stoji? Ti si sebi koju hrpicu prigospodario - ali pazi, kume, još nije treći put zvonilo na misu, naći će se za tvoju kost kakvo gospodsko pseto, a moja je kesa šuplja, pa gdje ništa nije, i car ništa ne dobije. Ne hvali se, poslije nedjelje ide petak.

- Ne zadijevajte se jedan u drugog - promrmlja sudac - je li vas bijes snašao! Ilija je pravo rekao da je sreća što je Svesvetički otišao; bar za njega znam kako je za Iliju govorio i on i Nikica Golubić. Samo da mi je Iliju vidjeti na vješalima, znao je provizor reći.

- Nije teško pogoditi zašto - nasmjehnu se kicoš poglednuv ženu ispod oka - provizora su od Katina lica oči zaboljele, pa je došao k njoj medicine tražiti.

- Ali mu je Kata kropom nečiste ruke poparila - progovori žena živo porumeniv - kad je u nju dirnuo!

- A Ilija mu je mlatom leđa blagoslovio - nasmija se od srca Gregorić - ej, znam ja da bi me gospodin Đuro za to pojeo, da nijesam bio vojnik i krvav pod kožom i da me gospa Heningovica nije dobro pazila, a gospodin podban Ambroz od kuge čuvao.

- Govorite vi što vam drago - odreže ravnodušno Gušetić - okrenite vreću na ovu ili onu stranu, ni zrna dobrote iz nje istresti nećete.

- Ala si crn prorok, kume Matija - odvrnu Ilija mirno - ta tko bi htio živjeti a da se boljemu ne nada? Vidiš, na meni su se mnoga kola slomila, ali sam opet nekako sretno izišao.

- Dobro, dobro - mahnu Gušetić rukom - nije još svemu koncu kraj. Pamti, Ilija, što sam ti rekao. Da bog dâ, da se varam, ali mi srce nekako ne sluti na bolje.

Ovako je društvo pred kućom Ilije Gregorića dokazivalo svoje jade i nade, kad se ujedanput pojavise dvije vrlo nejednake osobe idući putem uz živicu. Mlada djevojka od jedno četrnaest godina vodila je za sobom na štapu slijepa starca. Hrlo i slobodno premetala djevojka svoje bose noge. Bijaše puna i jedra ko trešnja, bijaše laka ko ptica. Rumeno, puno ali odugo lice, iz koga si razabirao i odvažnost i bistar um, nanudalo se dahu proljetnog vjetra, crne sjajne oči gledale veselo u cvatući cvijet, a dvije tamne pletenice padale uz bijeli oplećak, izvezen crvenom vunom, kao što i bijela suknja koja se je ispod crvenog pojasa savijala oko vitog stasa mladice. Sred rumenih joj usnica stajao bijel glogov cvijet, a na prsima ljeskalo među rujnim koraljima malo ogledalce. Živo se pomiče putem, da ima krila, poletjela bi, djevojačke prsi joj se nadimlju, oči joj sijevaju; da nema cvijeta u ustima, zapjevala bi kao ševa. Za djevojkom gegao na štapu starac, zguren i suh. Na mrkom upalom licu vidio si tragove bijele brade i neki mir koji će sve pregorjeti, svaku bol preboljeti, mir koji ne pita ima li razlike međ srećom i nesrećom. Starcu je bio široki trošni šešir spuznuo na vrat, na leđima mu stajala uz breme godina vreća, a o bedru mu se klatila šarena torba. Bijaše siromah, ali čist. Prije negoli će to dvoje minuti Gregorićevu kuću, poviče Kata sa trijema glasno:

- Oj, Jano! Kamo to letite ti i tvoj ćaća, kao da vas puška nosi.

- Hvala na pitanju, kumo Kato, doma idemo iz sela - odvrati djevojka vrteći usnama cvijetak pa se zaustavi, a starac nešto promrmlja.

- A kakva vas turska sila čeka kod kuće - progovori Kata opet - de, navrnite se malo k nam; znam da Jurku neće kapljica »Goljaka« škoditi.

Starac nasmjehnuv se kimnu glavom i promrmlja opet nekoliko riječi.

- Bi li se navrnuli, tato? - zapita Jana starca, krenuv glavom.

- E, pa u ime božje, kad je nedjelja a kuma Kata dobra duša.

Otac i kći zadoše u dvorište.

- Hvaljen Bog i majka Božja - pozdravi djevojka goste, a starac zamrmlja za njom:

- Hvaljen Bog!

- Amen - odzdravi Ilija - sjedni, Jurko, sjedni! Nagucni se do volje božje!

Starac krenuv glavom prema strani, odakle mu odzdrav dode, dignu lice uvis kao da je rad domaćina gledati i, nasmjehnuv se dobroćudno, šapnu:

- Bog ti platio, Ilija!

Kćerka skinu mu međutim vreću s leđa i šešir s glave, pa posadi starca na klupu, a sudac mu doda vrč. Jurko potegnu dva puta; pucnu jezikom i, vrativ sucu vrč, obrisa si brkove rukavom.

Jana uspe se skokom preko stepenica ka kumi Kati i prisloni se na trijemu uz nju, ne mareći kako ju je kicoš Andro očima pojesti htio.

- Kako, Jurko? - upita Ilija - već te nijesam vidio od Uskrsa.

Kako? - nasmjehnu se starac - kako je travi bez rose, tako je čovjeku bez oči. Nitko te ne veže a zatvoren si, pred tobom put dokraj svijeta, a ne možeš ni od nosa dalje! Nevolja, dragi ljudi, nevolja, kad ne vidiš ni sunca ni mjeseca ni bijeloga dana! Nijesi me dugo vidio, da, da! Ne izlazim. I šta bi! Kad ne vidiš, čemu pred svijet iznositi svoju nevolju? Ali hvala bogu i za to, samo kad je uz mene Jana, moja Jana. Evo, prošloga mjeseca bilo je deset godina kako su mi crne kozice uzele vid. Još je moja pokojna živjela, a Jana je skakala po dvorištu sa pilićima. Lijepo li onda sreće! Vidio sam i sunce i zelenu travu, i zdrava ljudska lica i Boga na oltaru. Sad ništa, ama ništa. Žena mi je umrla, nijesam joj ni groba vidio, samo katkad me vodi Jana na groblje pa opipavam svojoj pokojnoj ženi križ. Da, Jana, to vam je duša, kume Ilija. Na njezine oči gledam, njezinim se rukama hranim, po njezinu tragu hodim, Bog je blagoslovio! Da mi nje nema, ili bih umro ili bih - Bog mi prosti grijeh - poludio.

- Ali, dragi tato - zakrči mu mlada, porumeniv, riječ - šta tu svemu svijetu vazda o meni govorite? Ima sto drugih stvari, i nijesam li vam kći?

- Ali nema, Janice, kakva si ti - odvrati starac - nema od Zagreba do Brdovca.

- Pusti, Jano - reče kuma Kata pogladiv djevojci glavu - neka otac govori, pravo je. Dobrota nije nikakva sramota, a tko starima dobro radi, put si na nebo gradi. Da bog dâ, da budu djeca tvojega kuma Ilije kakva si ti.

- Baš vam je bog fino kumče dao, kume Ilija - nasmija se Andro - a Jurkov zet neće dobiti drača za šešir. Čuj, Jano, u tebe su bistrije oči nego u tvoga tate, jesu li se već gdje na muškom brku zadjele?

Djevojka obori oči i ne odgovori ništa, ali će mjesto nje Kata:

- Ej, Andro, neoprani jeziče! Šta vas koštaju Janine oči? Mislite vi da su ogledalce za vaše brezobrazno lice? Ne raste ta trava za vas, i hvalite bogu ako vam sreća danas-sutra dâ da si zataknete koprivu za šešir. Vidi vam se po govoru da se uvijek međ gospodom miješate i nekrštene riječi slušate. Sram vas bilo!

- Oj! Oj! kumo Kato - odvrati Andro mirnije - što vas je ta moja šala u srce ubola? Ta post je minuo, minula i večernica, pa je jeziku slobodno skakati. Ali čuj, Jano, što ćeš ti sada? Stara gospodarica se seli u Stubicu, pa s njome i gospođica Kata i Anastazija i Sofika, tvoja sestra po mlijeku. Koga ćeš sada u gradu polaziti, tko će te darivati?

Djevojka, probljedio malko, pogleda Katu, i velike joj suze skočiše na oči:

- A da! - reče Jana plaho - ja Andri ne vjerujem. Andro laže kad zine.

- Istina je - dometnu Gušetić, koji je dosele sve mirno preda se gledao. Djevojka uzmaknu na korak, motreći suznim očima nepomično Katu.

- Da, da, Jano, ovaj put Andro nije slagao - potvrdi Kata. Djevojka ne reče ništa, ali se rukom uhvati za srce.

- Gospođa Uršula se zbilja seli? - zapita Jurko dignuv lice i otvoriv usta - kakve su to novine? Zašto se seli, i tko će mjesto nje doći? Očuvaj nas bog svakoga zla - ali mi se sve muti krv pred očima. Naćuhnio sam i ja nešto u selu da će na Susjedu samo Batorovci vladati, da stari gospodari odlaze. Velim vam, djeco, bit će zlo. Ja sam star, ja to znam. Preko moje sijede glave preletjela je mnoga zla godina, kao voda preko kamena u potoku, i kad bih htio prebrojiti sve one crne dane koji su prešli preko staroga Susjeda, ne bi bilo dosta skupiti sve prste cijeloga sela. Da tu nije Dora?

- Kakva Dora? - zapita Andrija radozno.

- Ti je bar poznaš, Andrija - odvrnu slijepac - ta služiš u gradu.

- Ja ne znam nego za našu debelu mljekaricu Doru iz Jakovlja - nasmija se sluga - huda je, istinabog, pa me je koji put izgrebla kad sam pogledati htio jesu li joj se obrve srasle, ali radi te debeljuše valjda se neće spustiti zla godina na cijeli kraj.

- Rugaj se, rugaj starini, ti zelena šibo - nastavi zlovoljno starac - šta zna tvoja nezrela glava šta je nekad bivalo u ona stara vremena! To su babje priče, je l'?

- Ali, oče Jurko, ne znam ni ja šta je Dora, a valjda sam ovo dvadeset godina što sam se ovdje naselio sto puta bio na gradu - reče Ilija.

- I ti - nasmija se Jurko - vi ste slijepci, vi, a ja dobro vidim. Dodite amo bliže da vam kažem - progovori starac potiše.

- Bilo je davno - prije moga djeda i pradjeda, da, prije. Sav je muški rod pomro na Susjedu, samo je jedna djevojka ostala - Dora, zvali ju lijepom Dorom jer je bila krasna kao bijeli snijeg i rumena jagoda, ali srce joj bilo zmijsko, krv griješna, i ako je spazila gdje god mladića - bio plemić, bio kmet - prigrabila ga k sebi i držala ga svojim noktima dok mu nije isisala krv, a poslije, da joj sramota ne bude imala svjedoka, potajno ga otrovala. Pod Susjedom je živjela starica, tužna udovica, ali je

imala hranitelja, jedinca sina. Bio je jak, lijep, nijedan knez po kraljevini nije mu bio par. I njega je spazila Dora. Zlo po njega! Lijep je bio mladić, lijepa i Dora. Predobila ga. Kad krv pobjesni, ne pita se što je plemenito, što li kmetsko. Ljudi smo. Opominjala majka sina: Čuvaj se zmije! Da! Čuvaj se, kad si slijep i gluhi. Jednom pođe sin na grad. Svaki bi dan pošao onamo. Majka čeka do podneva, sina nema; čeka do mraka, nema ga; čeka do zore, i opet ga nema. Zazeblo ju. Znala je da je zmija glatka i šarena, da su joj oči biserne - ali otrovni zubi. Pođe na grad; provali do Dore. Pita za račun, za život, za sina. Dora se grohotom nasmija. »Ludo«, reče »dosta mi ga je bilo, skrhao si je vrat, traži mu kosti.« - »Jao!« ciknula majka i rekla: »Oj, sramoto ženska! Da te ne bilo! Ne mogu ti ništa jer si jaka, a ja slaba starica, ali može Bog koji sve vidi, sve čuje! Vidio je tvoj grijeh, nek čuje i moj blagoslov. Ako ustražiš muža, ne našla ga, ako ga nađeš, ne imala muškoga poroda; ako rodiš muško čedo, presahlo mu sjeme u prvom koljenu, a kćeri se trgale za djedovinu, ko što vučice za strvinu. Žene gospodarile ovim gradom, a muškarci im ga oteli; prokleti da su ovi krvavi dvori, prokleta ti, krvopijo ljuta! Ne dô ti Bog raja ni u grobu mira; bludila po tim nesretnim dvorima poput noćnoga strašila, prestravljena sama zadavala gospodarima strah; bludila ovuda prokleta po tom gospodskom stanu dok je kamena na kamenu, dok ga božja strijela ne rastepe!« Tako je starica klela Doru, ali Dora se smijala. Dora je imala dva muža i jednoga sina. Da, i sin joj se Ivan oženi, uze banovu kćer. Nu dođe na Doru starost i slabost, bijes je ostavi, krv joj ohladi, ali osta joj pamet koja se sjeća minulih grijeha, osta joj u srcu crv koji te jede dok si živ, koji te pojede kad umreš. Dora je plakala, postila, do krvi se bičevala; Dora poludila i luda po gradu hodala kao kakvo strašilo, dok se jedanput ne baci sa prozora tornja, odakle je sina starice majke bacila bila. I kako ju je starica proklela, tako je bilo. Sin joj je imao petero djece, imamo dva lijepa sina, ali prije no im poraste brada, umriješe sinovi, ostaše djevojke - sjeme presahnu, od krvi bude mlijeko - ali otrovno. Kćeri se trgale za djedovinu, dođoše stranci - poteče krv - silna pusta krv. Grabilo se, ubijalo se na gradu - a jadni kmetovi zaman vapijahu do boga za svoje muke. Ali kad se gođ pojavi nov gospodar, kad gođ zaprijete novi jadi, pojavi se u noći Dora - blijeda, luda, i Dora plače i plače za svoje grijeha, iz srca joj se izvija zlatna zmija, pa moli boga da rastepe grad. Malo tko zna za ovu priču; znadu stari gospodari, ali taje priču od svijeta. Jeste li vidjeli onu starinsku sliku u gospojinoj sobi? Lijepa je to ženska na starom platnu. Kanda je vidim. U crno je odjevena, je l'? Na glavi joj zlatna kruna, o vratu biser, a u ruci joj jabuka, đavolov dar. Kad gledaš u te crnomanjaste, slatke oči, zazebe te, i stojiš kao da si prikovan. Pogledaj je, Andro, pogledaj. Pa vidite! Ima tomu nekoliko vremena da mi se o staroj Dori snilo. Sto puta vidjeh tu sliku dok mi je bila pokojna žena gospodici Sofiki dojljom, pak sad mi se opet u snu pokazala kao i na slici, samo joj je iz srca išla zlatna zmija. Već je to potonulo bilo u mojoj staroj pameti, ali kad je ono Mađar došao k našoj gospodarici, i kad su čistili stan, pala je slika sa zida. Pazite, Dora se miče. Meni je to rekao Ivan Sabov sa grada, a drugu noć sam u snu vidio Doru. Pazite, bit će zla!

Svi su šutjeli mramorkom, samo kuma Kata šapnu: - Oslobodi nas napasti! - i, prekrstiv se, zavuče Janu u kuću.

- A! - progovori prvi Andro plaho - sad znamo; to je ona starinska slika u sobi gospoje Uršule. Boga mi, pravo je govorio Sabov. Mi smo poredili stan, i slika je pala, pa se je gosa prestrašila. Pala je zbilja. Vidiš. Nijesam znao je li to Mara, je li Dora, ni svu tu strahotu. Oslobodi nas bog!

- Amen - doda stari sudac. - Ja za sve to što nam je sada Jurko govorio nijesam znao, ali nekakvo jest to prokletstvo u gradu. Nikad mira, nikad pokoja, vječne pravde i kavge, da bi kadšto čovjek volio položiti svoje stare kosti u crnu zemlju. Tu stojimo i dane brojimo, ali jedan crnji od drugoga. Sin pita oca: »Kako je bilo?« Otac veli: »Zlo kao i sad.« Otac pitao djeda: »Kako te je sreća služila?«, a djed je odgovorio: »Nikako!« Pak pitam: možemo li mi svojoj djeci šta boljeg kazati, ili će djeca našoj unučadi spominjati sretnije dane? He, nekako se čini da je Jurko istinu govorio, jer bez prokletstva to nije. Opčuvaj nas sveti bog!

Gušetić slušao je sve te riječi mirno. Samo kadšto pokazao bi se na njegovu licu porugljiv posmijeh. Napokon posegne za vrčem, nagnu ljudski i, lupiv šakom o stol, zaviknu:

- Lude bene! Kakva Dora! Kakvo strašilo! Kakvi vrazi! Kakvi anđeli! Sve je to šuplji bab, a Jurko je bio pijan kad je snivao. Ne nosi nam nikakvo strašilo zlo, nose živi ljudi, nose gospoda. Znam ja, bio sam po svijetu. Gospoda, gospoda, kojih je žena nosila kao i nas, kojih je pop krstio kao i nas, kojih će vrag odnijeti.

- Kao i tebe - reče srdito Jurko.

- Pa makar - odvrati žešće Mato, i žuto mu lice porumeni - gore mi neće biti nego ovdje, i da zbilja ne znam da me je okrstio pop, da smijem slušati orgulje i popovske vigilije, gotovo bih pomislio da sam blašće, da, i gore. Jer gospoda davaju blaščetu barem obrok sijena, ali mi - i pri tom potegne Gušetić opet iz vrča - možemo glodati onaj goli kamen što kraj puta leži. Šta je Dora koja nas bije, mota, gazi i vješa? To je naša robija. Da, Kranjci, to su ljudi, ti su pokoji put iskadili svoju Doru. Bio sam ondje. Kazivali su mi kako je bilo. Kad su im počela njemačka gospoda zabijati čavle za nokte, primili se oni svoje »stare pravde« - debele batine, pa pucaj po gospodskim leđima, i kad ih je dobra sreća namjerila na kakvu kamenu kolibu, potkurili su gospodi da su se sve i po zimi znojila. To su ljudi!

- Mato, Mato! - primijeti Andro - vino ti je istjeralo strašne mjehure po pameti. Pritegni taj tvoj jezik jer vragometno skače. Ja te bogme izdati neću niti ikoji od nas, ali da koji gospodski sin načuhne kako o staroj pravdi fabuluješ, mogo bi oćutiti čemu je konoplja dobra i zla.

- Šta to? - odsjeknu Gušetić - bolje čovjekom umrijeti negoli živinom živjeti. Već ti rekoh da ne marim ako me vrag odnese. A sad zbogom, ljudi!

Po tim riječima skoči Mato na noge, natuče šešir na glavu i krenu nekako teturajući prema selu.

Društvu je tijesno pri duši bilo. Vince nekako nije htjelo kroz grlo.

- Idemo i mi - reče sudac - da bog dâ, sve dobro bilo! Zbogom, kume Ilija! - To rekav poda domaćinu ruku i krenu sa Androm u selo, a malo zatim povede Jana na štapu slijepca si oca pjevajući na počinak.

Djeca zašla u kuću, maca se zavukla u kuhinju, a pseto leglo pod stepenice. Sve se umiri, i kad večerna rumen zadrhta po bijelom cvijeću voćnjaka, zatvori Ilija kućna vrata.

IV.

Lijepa je noć, svibanjska noć, tiha ko san. Ne čuješ u travici šturka, ne ćutiš na licu vjetrića, zvijezde trepere na čistom nebu; nakraj vidika vidiš crne gomile, mračne brdine, a iza drveća gorske kose poviruje pomalo i plaho žuti mjesec, kao da je i njemu žao mutiti svjetlom tajinstveni noćni mir koji se razapinje kao orijaška crna paučina nad gorom i dolom, nad gradom i kolibom, i da kadšto ne bljesne na trnu svijetla krijesnica, rekao bi: Eto, obumro je svijet!

Cestom od Zagreba prema Susjedu idu seljačka kola. Konje tjera seljak, na kolima sjedi jak, u crno odjeven čovjek pod širokim šeširom. Putnik, reć bi, drijema, a seljak kadšto pjevne, kadšto pucne jezikom i sokoli konje, pa zatim umukne i prisluškuje kako Sava pod mrakom šumori. Dodoše na mjesto gdje se pod Susjedom uspinje cesta, dodoše i na brijeg. Seljak side da zavre kolo. Čovjek na kolima prenu se te vikne:

- Šta je, Ilija? Gdje smo?

- Tu na brijegu, pod Susjedom, gospodine župniče, jaka je nizbrdica. Valja paziti da nas konji ne ponesu u Savu. Mladi su, plahi su, boje se svakoga grma.

- Dobro, a ti, Ilija, zavri i pazi!

Ilija Gregorić učini kako mu brdovački župnik reče, sjede na kola, pritegne k sebi vodice, i tako se polako na škripećim kotačima spuštahu nizbrdo. Župniku već nije bilo do drijema, i kada kola opet brže poletješe pod brdom udari svećenik u razgovor sa seljakom.

- Baš ti hvala, Ilija, te si mi dao priliku - reče župnik seljaku prijazno - imao sam i nešto svog posla u Kaptolu, ali mi je najviše bilo da kupim medicine u gradu. Već sam svu potrošio bio, a po selu ima dosta bolesti. Prošle sam nedjelje poslije večernjice obišao sâm deset ljudi. Bilo ti za dušu!

- E, pa zašto ne bih dao, gospodine župniče! - odvrati seljak veselo - od gospoštine nije nikakove zapovijedi bilo, svoj sam posao na polju kako-tako svršio, pa kako da vam ne činim po volji kad ste nama seljacima prijatelj te nas tješite i naše rane zavijate.

- Kako ti kuća, kako žena i djeca? - zapita brdovački župnik Ivan Babić.

- Što nas ima krštene čeljadi pod krovom, sva je, hvala bogu, zdrava, a i na nijemu živinu nije se potužiti. Strn dobro stoji, i trsovi lijepo kažu. Ako ne bude suše ili tuče, bit će i blagoslova; mraza se već ne bojimo. Oko Stubice su bome zlo prošli. Onomad se je moj kum Matija Gubec, idući za gospodskim poslom u Mokrice, k meni navrnuo. Veli da ih je mraz nemilo ofurio. Svi su vinogradi crni. Boga mi, gospoja se Heningova na zlo preselila. A znate li vi, gospodine župniče, bez zamjere! zašto se stara iz Susjeda dala?

- Ne znam, dragi Ilija, ja mnogo ne pitam za gospodske hire. Čovjek je tako mirniji.

- Istina je - potvrdi seljak i potjera konje dalje.

Uto prodoše kroz selo pod Susjedom. Psi zalajaše silno iza ograda, ali po kućama nijesi vidio svjetla. Seljak prihvati:

- Eto, nijedne luči po svem selu. Pravi su jazavci i u ljetnje doba. Ta po mom računu nije više od deset ura. Tako bar kažu zvijezde.

- I nije - odvrati župnik.

Ilija opet potjera konje, i kad bijahu odmakli od sela Zaprešića, progovori snova:

- Nu recite mi, milostivi gospodine, na što ta promjena sluti? Vi ste siromaku kmetu dobar, vi ste učen gospodin, vi to morate znati.

- Da znam, dragi Ilija, rekao bih ti šta je - odvrnu župnik. - Ali meni gospoda ništa ne kazuju; nekako me - to samo tebi velim - dobro ne gledaju jer sam vama seljacima prijatelj.

- Znam - potvrdi seljak - ali će vam Bog platiti - i njima - zamrmlja tiše.

- Da, u Boga se uzdajmo, sinko - reče starac svećenik mirno - ostajmo na pravoj mjeri kad je dobro, a ne gubimo srca i pameti kad je zlo. Srednji je put najbolji. Ima i na njem jama, trnja i kamenja - ali u kojem smrtnom životu nema nesreće? Nu mirna duša zna da svako dobro, svako zlo ima na ovom svijetu svoj kraj, i da svaki dan ne pucaju gromovi. Božji sin nosio je svoj križ, nosimo ga i mi.

- Eh, milosti vaša - zavrti seljak glavom - nanosili smo ga se i za dva čovjeka.

- Znam - kimnu župnik - ali Bog će dati pa će dobro biti. Strpljen spašen!

- Ah, ta strpljivost već dugo traje; jedan gospodar baca nas drugome u ruke, kao da smo klipovi kukuruze, a svakomu ostane nekoliko zrna u ruci, i tako izlazimo napokon ko goli štrukovi. Heningovci ne piju nam baš krv, ali vjerujte mi, svijet je po selima zlovoljan.

Već bijahu na primaku selu Brdovcu, komu se crni oris crkvenog tornja mogao razabrati o nebu, kad najedanput iza grma kraj ceste skoči ljudina te, dignuv ruku, zaviknu:

- Stan'te, ljudi!

Ilija, pritegnuv jednom rukom vodice, posegnu drugom za pojas, gdje mu je mala puška stajala. Kola se ustave, a u njima skoči župnik brzo na noge.

- Tko si? - kriknu Ilija ljutit - što mi tu plašiš konje?

- Skini ruku s pojasa - odvrati mirno ljudina - toga nije treba. Nijesam ni Turčin ni hajduk, već poštena duša. Pomoz Bog i sveti Nikola, ljudi božji, i ne budi vam žao što vam evo sred mrkle noći zakrčih put. Odgovorite mi za volju božju što ću vas pitati.

- Govori - odvrati župnik svejednako mirno stojeći u kolima. Ljudina primaknu se bliže, i kako se je mjesec iznad gore podigao bio, a mjesečina padala na čovjeka, moglo se razabrati kakov je. Bijaše visok i suh. Premda se zrake noćnoga svjetlila upirale u njegovo lice, teško je bilo reći kakve je puti. Rekao bi gotovo da je to dugačko, koštunasto lice sa orlovim nosom, pod kojim su dugi crni brkovi padali na prsa, da su i razgaljena prsa od mrke orahove kore. Na glavi stajao čovjeku crn kalpak sa crvenim jezikom, niz ramena mu visio gunj, a čudno je mjesečina drhtala u crnim mu očima, na srebrnim tokama prsluka, na nožu i malim puškama za pojasom i na tananoj cijevi diljke, koju je čovjek preko ramena prebacio bio.

- Da vam pravo kažem, božji ljudi - prihvati neznani vojnik, staviv desnu ruku na kola - ja sam Marko Nožina, Uskok vojnik iz Sošica, i šalje me moj gospodin kapetan Josa Turn iz Kranjske da ponesem pismo gospodinu banu. Ne znam šta je, ali rekao bih da se na krajini nešto muti, premda naš svijetli cesar uglavi sa Turčinom mir. Vi znate šta je turska vjera, i da nam od nje diljka vazda na dočeku biti mora. Nu bilo šta bilo, nosim pismo po zapovijedi, i gospodin kapetan reče mi na odlasku: »Na pisma Marko, ponesi ga banu. Znam da ti ga ni živi đavo, nekmoli Ture, oteti neće. Ali velju ti, ne titraj se, junače, ode li pismo po zlu, ode i tvoja glava.« I tako ja put pod noge. Ali se, božji ljudi, i hrt tekući umori, kako neće čovjek. Padnuv pred ovo vaše selo, vele sam sustao i stanem domišljati se, ne bi li se koja dobra duša našla da me primi na noć i da me u ime božje žedna napoji i gladna nahrani. Valja vam reći da imam u tom kraju po selima dosta od starine znanaca s kojima sam pod banovom zastavom tukao Turke. Ali ovuda, tek što kokoš sjedne na drvo, sve zaklano, kao da je bosanski paša tri dni i tri noći harao i sve ljudsko pleme istrijebio. Kucaj ovdje, kucaj ondje, odnikud ljudskog odzdrava, već samo psi na te štekću kanda te je rodio antikrist. Zavukoh se jadan za trn, ne bi li bilo od boga dobre namjere. Uto čujem kola, i eto vas ovdje, pa vas kumim zdravljem da me, krštena čovjeka, ne ostavite na noćnoj rosi. Nijesam, bog i duša, žena, a vrijeme me se dosta napralo i napržilo, pa ne marim kad je tomu hora i kapetan zapovijeda - nu čemu da se preko potrebe trapiš? To vam velju, a vi pokažite da u vas duše ima.

Dok je Uskok ovako govorio i bogom ih za noćište zaklinjao, smiri se i župnik pa sjednu, a Ilija, nagnuv se, upitat će stranca: - Ako si ti Marko iz Sošica, a ti reci gdje si vojevao?

- Za mnogo me pitaš - odvrati Uskok - ja drugo i ne činim. Ali ću ti reći da sam - teče tomu sedma godina - tukao antikrista Ferhata kod Jeline, a pod Ivanom Alapićem i Ivom Lenkovićem. To je spomena vrijedno, a za malo puškaranje po čardacima ionako se ne pita.

- A tko ti je bio vojvoda? - zapita opet Ilija.

- Bio je Ognjan Strahinić.

- Dobro je. A jesi li poznavao koga vojnika, komu u ovom selu kuća stoji a rodom je iz Like?

- Jesam, vjere, valjda misliš Matiju Gušetića. Nije ljudesina, ali mu sablja ne zna za milost.

- Eh, moj si čovjek - reče Ilija - vidim da istinu govoriš. Mate mi je pokoju o tebi govorio da si junak i poštena duša; sjedni na kola do mene. Primam te za gosta, jer sam i ja pokoji krvav dan pod banovom zastavom prebavio. Sjedni, Marko! - Zatim se okrenu Ilija k župniku: - Ne zamjerite, milostivi gospodine, jer ga po glasu znam za dobra junaka.

- Povedi ga, sinko - reče starac - bit će ti za dušu. Božja je volja da gladne nahraniš, žedne napojiš i putne nastaniš. Primi ga.

Uskok skoči na kola, a Ilija, zatjerav ih hrlo u selo, reći će plaho župniku:

- Znam, gospodine župniče, da u vašem dvoru svi spavaju i vatre nema, jer misle da ćete se istom za dva dana povratiti kući. Gladni ste, žedni ste, znam, i vi. Pa kad mi se ovakva lijepa prilika dala da dobra junaka u ime božje pogostim, ne ljutite se kad i vas svojim siromaštvom nudam. Ne bih toga smio učiniti da nijeste već više puta moj siromašni krov počastili.

- Hoću, dragi Ilija - kimnu župnik - naš Spasitelj nije lomio kruh samo kod bogatca već i pod krovom ubogara. Hoću, jer je tvoj kruh pošten kruh.

Po tim riječima zakrenu Ilija u svoje dvorište, a u isti čas pojavi se Kata na trijemu kuće. Seljakinja začudi se nemalo videći u toli kasno doba toli nenadane i čudne goste, ali se nabrzo lati posla kad joj Ilija dokaza kakov je čovjek Marko i kako ga žedna i gladna na putu pobraše. Ilija nije živio u zadrugi, već sâm sa svojom ženom i djecom, jer nijesu ni on ni Kata bili rodnom iz ovoga kraja. Zato im je i gospodarstvo bolje i kuća čišća bila. Gosti smjestili se u prostranoj sobi za hrastovim stolom koji je u kutu stojao, dočim je drugi kut ispunjavala velika ilova peć. Od peći dalje poredane bjehu dvije široke postelje, dvije šarene škrinje i tkalački stan, a nad stolom visila slika svetoga Ilije, diljka, dvije turske kubure i kožnata torba.

- Skini oružje, prijatelju - prihvati Ilija - dosta si ga se nanosio.

- Jesam - nasmija se Marko, pokazav velike bijele zube, te baci gunj, torbu i pojas na škrinju i prisloni diljku kraj prozora. Protegnuv se zatim, sjede kraj župnika koji se je mirno u kut smjestio bio. Dok su se gosti ovako smještali, pomaljahu se iz postelje dvije žute glavice vireći poput miša iz prikrajka, a kad se Uskok protegnu, zavukoše se plaho pod pokrivač, ali se ne poplaši treća glava koja se izvuče iza velike peći. Bijaše to crnokos djetić od šest godina, velikih crnih očiju u platnenoj košulji. Složiv ruke straga, postavi se dječko pred brkonju Marka te ga stade posve mirno motriti.

- A čiji si ti, sinko? - zapita vojnik maloga.

- Ja sam Stjepko Gregorić - odvrati mali ozbiljno, ne trenuv ni okom.

- E, pa bog te poživio, sinko! Jesi li valjan? Znaš li Boga moliti?

- Znam - odgovori dijete - a tko si ti?

- Ja sam, sinko, vojnik.

- A šta će ti puška?

- Da strijeljam Turke.

- Eh, vidi eno pušku - mali će pokazav prstom na zid - i moj je tata strijeljao Turke.

- Hodi der amo, sinko - reče vojnik i, prihvativ objema rukama dječaka, posadi ga na svoje koljeno, a mali šuteći čas gledao duge brkove, čas prstima opipavao sjajne toke. Uto donese Kata večeru, a Ilija vrč vina.

- Idi u postelju - ukori Kata sina - šta tu dosađuješ gostu! Nije za tebe večera, već postelja.

- Pustite, kumo Kato - zakrči joj riječ Marko pogladiv maloga - nek sjedi mali junačić. E, boga mi, lijep je, vrgo se u svoju majku.

- A baš mu treba da vam tu dodijava, gdje ste se putem umorili, kume - primijeti kuma porumeniv od Markove laske.

- Pustite. I ja imam kod kuće djetića. Reć bi da su mu oči trnjina; zdrav i jak je kao dren. Pa kad pod oružjem obijajući bijeli svijet naidem na takova sokolića, smije mi se srce, i poljubim ga za svoga sina. - U oku se pojavi tajna suzna, i junak poljubi dječaka u čelo, zatim doda: - Eh, šta ćete, nije me majka rodila da gledam mirno kako mi porod cvate, već da po svijetu kosim turske glave.

- Ded'te, ded'te, kume Marko! - pošali se Kata - kanite se Turaka i turske krvi, pa se primite mojih žganaca i našega vina.

Marko se bome i primio, pa jeo i pio kao glavit junak, a i gospodin župnik krijepio se uz Uskoka, kanda je i njega gorska majka rodila. Govorio je malo, te se nekako sretno smiješio, a nije ni imao kada govoriti jer je Marku vince razvezalo jezik pa je udario u junačke priče i govorio o knezu Jurju Slunjskom, o banu Nikoli, o Lenkoviću, i kako se je klao kod Virovitice, kako je obijao Vinodol i u Lici Turcima jade zadavao, kako ga je turska sablja kod Jeline zasjekla u rame, a druga posjeklica kako mu je u Krbavi nakitila lice. Govorio je junak kao da vila govori i pio uz to kao Kraljević Marko kod krčmarice Janje, a dijete zinulo i slušalo Marka kanda popa sluša. Napokon će Marko razigran:

- Ele, brate Ilija, lijepo ti je bog dao. Reci ti, sveti oče! - okrene se k župniku - nije li Iliji lijepo, ne sjedi li kao pčela u punoj košnici?

- Dobro mu je bog dao, junače - reći će župnik - jer je Ilija dobar čovjek i mukotrpan, pa se umije prebaciti preko svake nevolje.

- Ta da, časnoga mi krsta - udari Uskok šakom o stol, da se je dječak čisto preplašio - vidi mu se da je valjan. Ali čuj me, Ilija, po bogu brate, govorio mi je tvoj malić da si i ti strijeljao Turke. Sve se čini da mali ne laže, jer eno o zidu diljke i srebrom okovane kubure. Lijepo, duše mi, oružje. To se ne privređuje za plugom, niti se tim strijeljaju vrane. Dao bih glavu, da je taj fini srebrokov komu Turčinu krajišniku za pojasom stajao, a moj Ilija da ga je na mejdanu skinuo.

- Bit će tako - primijeti župnik.

- I jest tako, brate Marko - potvrdi Gregorić, koji je kraj Kate sjedio.

- Pa kako si zapustio pušku i prionuo uz plug, kume? Kazujder mi!

- Kad me pitaš - odvratI Ilija - reći ću ti pravo, i neka ti ne bude žao posegnem li dalje u prošle godine. Ja, da znaš, nijesam se rodio u ovom selu, već u Ribniku, tamo dalje za Dubovcem u vladanju frankopanskom. Frankopani nijesu kmetovima zli gospodari. Nema tu biča ni batine, ali Frankopani su junaci, nemirna krv koja se tuče sa cijelim svijetom, a kud oni sabljom, tud njihovi kmetovi puškom i kopljem. Bilo mi je dvadeset godina, brate, mlada krv. Prokleti Turci imali Liku, a naši ljudi su često i rado zalazili u Turke, u krvave goste. Zapalo je i mene. Išao sam kako rekoše, pa se pomalo priučio puški i nožu, i kako sam bio mlad i bijesan, pohvališe me stariji ne jedanput. Jednom - brojila se godina 1535 - zadosmo do Obrovca; Turci pritisnuše, izgubismo Obrovac, malo nas iznese glavu, a mene ranjena uhvatiše Turci. Bio sam pristao i vraški dječak. To se je Turčinu mililo, pa svi u glas na mene: obreži se, poturči se. Ja sam od majke dobar kršćanin i ne prodajem duše za dinar. Ali ropstvo je veliko zlo, tursko ropstvo gotova smrt. Okivaju te, biju te, žedaš, gladuješ, ne znaš jesi li čovjek, jesi li pas. Bilo mi je teško, da znaš, vrlo teško. Šta ću? Rekoh Turčinu: hoću, vaš ću biti. Povjerovalaš budale. Otkovalaš me, nahraniše, napojiše me, dadoše mi i novaca, a jedan njihov zamrljani pop učio me kakov li je velik svetac njihov prorok. Ja sam sve te magareće litanije slušao kanda me je sam Muhamed rodio, i bilo je da će me sutra obrezati, a ja da ću pogaziti krst. Bila noć, mrka noć. Za dana bijah se veselio, častio Turke, grdio - bog mi oprostio grijeh - kršćansku gospodu, pio sam, a Turci mislili da sam se opio. Stisnem oči, Turci opet misle da pijan spavam. Ali kad oni zahrknuli, otvorim oči, uzmem malu pušku, nož i kesu cekina. Potrbuške plazio sam do vode Zrmanje, a uz vodu dovukoh se do mora. Nadoh barku, dadoh mornaru pol svojih cekina, a on me doveze do Senja, odakle sam došao u svoj kraj. Zbogom, Muhamede! Meni dakako nije bilo mira. Primim se iznova koplja. Stajao sam sa svojom četom u Dubici. Bilo je to godine 1538, kad je Petar Keglević banovao. Gospoda Zrinjska, jer je Dubica njihova bila, poručila nam neka je junački branimo. Bili smo momci od oka birani ko golubovi, ali rijetko posijani, a Turaka čitava šuma, deset na jednoga. Sjećam se ko i danas. Nas jedno dvadesetak zrinjskih strijelaca posla kapetan da zađemo u šumicu nad cestom, kuda Turci proći moraju. Podosmo pjevajući na brežuljak premda nam duša baš nije vesela bila jer smo glavu u torbi nosili. Svaki se postavi za svoj hrast, zapali šibu, pa da vidimo što će biti. Moglo je biti oko ponoći. Mjesec je stajao nad Unom, a ja gledah kako se svjetlo u vodi ljeska. Ujedanput začuo se žamor, a s daleka stalo se rudjeti nebo. Pogledah, a na drugom brdu gori crkva. Zamalo uzvitla se cestom prašina. Nema dvojbe, Turci idu. Poklekoh za hrastom i stavih pušku na koljeno. Sad se izvi iz praha nekoliko konjanika. Dobro sam razabirao čalme, a koplje im je sijevalo o mjeseci. Naprijed igralo mrko momče vranca. O sedlu mu visile dvije krvave glave. Srce mi zadrhta, krv zakipi. Čekaj! Naperim, odapnem. Plane. Ture zakriješti: »Aman«, i lupi poledice u zemlju, ali vranac mu podivlja i nagnu letjeti zavlataći o stremenu sumrtvog konjanika. Munja za munjom bljesnu iza hrastova, a sve u gomilu tursku. Tu pade konj, pade konjanik, pogani počeaše se miješati, kleti, vikati, ali mi stajasm ovisoko, a oni sami konjanici. Sve više navrvi Turaka. Poredaše se pod brežuljkom, navinuše lukove, i dažd strijela zaleti se u šumu. Čuo sam kako strelice zvižde, kako grane pucaju, kako lišće pada. I drugi put izbaciše strijele. Tri se zabodoše u moj hrast, četvrta prode momu susjedu sa strane kroz vrat. Na mjestu izdahnu. Ali naše puške obarale poput tuče Turke. Svaki čas

bi se propeo konj, svaki čas pao konjik. Najposlije sidoše s konja, i urličući: »Alah!« tiskala se hajka uz brda. Prve sastavismo sa zemljom, ali dodoše drugi, treći, sve više i više, a cestom grnula cijela rulja put Dubice. Imao sam još četiri fišeka. Doviknuh drugovima da se vratimo u grad. Uzmakosmo prema Dubici. Prekasno! Presjekoše nam put. Izgubih u šumi drugove. Bludio sam, bludio, čujući kako nas nevjernici po grmlju traže. Da ludo poginem? Neću. Zavukoh se u šikaru. Odavde sam dobro razabrati mogao silnu pucnjavu. Napokon planu Dubica. Oteše je Turci. Sjutra zorom spustih se na cestu i krenem prema Kostajnici, jer je sve tiho bilo. Nijesam zapalio ni šibe. Ali ujedanput polete za mnom dva konjanika Bošnjaka »Stani, kaurine«, povika prvi. Ja da se obranim, ali u času istepe mi drugi buzdovanom pušku iz ruku. Već zamahnu da mi razmrvi glavu, ali će mu drugi:

- Pusti, Jusufe, prodat ćemo ga u roblje!

Oteše mi nož, kapu, kabanicu i fišeke, te tako koracah pješice među oba konjanika put Dubice. Teško mi je bilo. Sto puta bio sam se na nože, na sablju ogledao po krajini sa Turcima, a sad me ovako zarobiše, ni da sam izbacio pušku. Zašto ja nijesam imao konja! Ujedanput će drugi Jusufu:

- Ču li me! Ja ću dolje k Uni da napojim konja, a ti ovdje pričekaj i čuvaj kaurina.

- Dobro, Ibrahim - odvrati Bošnjak, a Ibrahim ode. Sjedoh na panj kraj puta, Jusuf pako sije s konja i reče: »Čuj, kaurine! ovamo te, da ti ruke svežem«, i, skinuv s konja remen, pokroči prema meni. Omjeriv ga, rekoh si: »Ilija, bogme si ti jači«, i nešta mi munu glavom. Ja kanda ću pružiti ruke, ali uto spustim glavu, zaletim se Turetu među noge. Jusuf sruši se preko mene, a ja se munjom okrenuh, klekoh mu na leđa i trgnuh ispod njega nož, rinuh mu ga u rebra. Ibrahim bijaše dosta odaljen, nije nas mogao vidjeti. Skinem s mrtvacu oružje, dolamu i čalmu, bacim lješinu za gust grm, pospem krvavi trag prahom, poklopim konja i zgrabim put Kostajnice. Ujedanput orilo se za mnom: »Oj Jusufe! Oj čovječe! Gdje si?« I vidim kako je Ibrahim poletio za mnom. Nije valjalo kazati mu leđa. Okrenem konja, pojurim proti njemu. Turčin se prenu. Vidi čalmu, vidi dolamu, vidi koplje, ne vidi kaurina. Bijasmo još razdaleko.

- Gdje ti je kaurin?

Evo ga - viknuh ispaliv kuburu u glavu konja, koji se prevali i konjika pokri. - Dugo sam čuo, kako Ibrahim u sav glas nariče i psuje, ali ja odmakoh brže u Kostajnicu. Kad je knez Nikola Zrinjski čuo za tu moju vragoliju, dade mi deset cekina i dvije kubure, te mi zapovijedi da moram uz njega služiti. Služio sam ga ljudski, i lijepo je služiti junaka, a Nikola, brate, junak je kakova nema među Dravom i Savom. Uz njega sam branio Zrinj, s njim sam išao pod Peštu. Bože moj, čudna li veselja kad se zaletjesmo na janjičare! Valja reći, dobri su vojnici, prije će pasti negoli uzmaći za pedalj. Ali su i smiješni! Svaki je zatakao za kapu žlicu, a kape su im ko vreće. Donle je sve dobro bilo, i ja se provukoh čitav kroz sve lumbarde, strijele, puške i sablje. Ali riječ je: ide vrag po svoje. Bilo je baš one godine kad je knez Nikola postao banom. Mi smo u Zagrebu brusili sablje jer od Turčina nijesi nikad siguran. Bilo mi je, duše mi, dosadno ljenjariti. Jedne noći pozvaše nas trublje na okup. Moj gospodar, gdje sam na stanu bio, preplaši se silno, a ja, uhvativ sablju, kalpak i koplje, rekoh mu: »Laku noć.« Sam nas je ban vodio. Bogme mišljah, bit će krvi, jer kad Nikola poklopi konja, nema šale. Ja sam služio kod banovih konjanika. Išlo se sve na sjever, kao da nas vile nose. Jedva da nahraniš konja! Koliko pamtim, išli smo uz Krapinu. Kod Zaprešića pridruže nam se štajerski konjanici; vodio ih je nekakov dugi Švaba sa strašnom bradurinom. Putem reče mi moj četnik Mijo Kovačić, pošten Zagorac, da su Turci uzeli Moslavinu, da su valjda već prošli preko Križevaca na Sveti Ivan, pa da će na Varaždin. Nedaleko od Krapine rijeke dodosmo do grada Konjšćine. Postavismo se u ravnici, a za nama bje šuma. Ovuda rekoše da će Turčin doći i, bogami, dođe. S daleka prepoznah te vrazje tikve. Sve konjanici, kopljanici. Štajerski gvozdeni ljudi sjedahu mirno na svojim konjima, ali mi, zrinjski katane, da! Nije još bilo bitke, ali se mi za šalu potitrasmo. Moja se četa primicala iz prikrajka Turkom. U toj igri ostade mnoga čalma pusta. Ban pohvali nas pred svâkom svojim Tahijem, koji je uz njega bio, da smo junaci, ali neka je šali kraj jer da je s Turčinom ugovorio primirje. Do vraga i taj mir kad si se došao tući. Moja četa sastavi koplje, priveza konje,

pa katane udri piti zagorskoga vina. A tako i druga vojska. Za Turke nijesmo mnogo marili. Te nevjere stajahu u protivnoj šumi. Kako sam ljut bio, povalih se potrbuške u travu kraj svoga konja, što sam ga uz kržljav grabar privezao bio. Sunce mi je leđa grijalo, a ja gledah u bijeli svijet. Kako sam tako ležao, ide mimo mene ban na konju. »Ej«, povika smijući se, »Ilija, šta ti tu potrbuške zijake prodaješ?« »Vaša milost«, odvratim, »mene je volja tući se.« »Čekaj, bit će i toga«, reče ban. Nije trebalo dugo čekati. U jedan mah zaori vika i cika, kanda su svi vrazi iz pakla utekli. Prevario nas Turčin, pogazio mir.

- Bog ga ubio! - viknu Marko lupiv šakom o stol, a oči mu se zakrijesiše ko divljemu mačku - pa jeste li ga za to naplatili?

- Jesmo bijesa - nastavi Ilija - on je nas. Ja i pravo ne znam kako je to bilo. Samo sam vidio da provaljuje Turčin kao mrav iz šume. Hulja učinio mir dok mu dođe u pomoć silna vojska. Skočim na konja, pograbim koplje, kalpak mi padne, ne marim, pa udri gologlav na Turčina. Sijeva, praši se, grmi, ne vidiš neg koplje, sablje i strijele: sve se to motalo u jednom klupku, dok se ne zaleti među nas koja gvozdена jabuka i rasprši gomilu. Banova sablja blistala je kao munja. Pobjesnim. Sprvine ježi ti se malo kosa kad se ideš igrati sa svojom glavom - ali poslije si zvijer. Naši su katane letjeli ko vragovi preko grmlja, mrtvih konja i ljudi, a Štajerci su mlatili Turke da se je gora orila. Nu ujedanput - ah, htio sam proplakati! - vidim, naši pješaci bježe bez obzira od Turaka. Kukavice! Bog ih satro! To je bacalo puške, fišeke, torbe i klobuke, ko da si ih posio. Golom sabljom potjerasmo ih natrag, i vidio sam na svoje oči kako je ban arkebuziru raskolio glavu. Badava. Kuje bježe i bježe u šumu; zavuku i nas. Turčin navali sprijeda, zdesna i slijeva. Bilo ga je kao proje. Potuče nas hulja na prijevaru.

- A ti? - zapita Marko.

- Ja dakako sa drugom ruljom uzmicaj put šume. Gotovo da se spasim. Ali u zao čas obori zrno moga konja. Padnem, udarim u panj, izgubim svijest. Kad se probudim, spazim da su me Turci zarobili. Na zdravlje, Ilija! Nijesam imao kada razmišljati o mojoj nesreći. Stjeraše nas sužnje kao marvu i potjeraše okovane u Dubicu pa u Banjaluku, pa u Travnik, pa u Drinopolje i u Carigrad, gdje turski car sjedi. Svukli nas putem do košulje, tukli nas bičem, dali nam postelju na kamenu pod vedrim nebom, hranili nas mrvom crna, tvrda hljeba. Okovi oguliše nas do krvi, polovica nas poginu putem. Bože moj, koliko jadan prevalih zemlje, ali nijesam vidio gotovo ništa do svoje bijede. Ali i tu ne bijaše nevolji kraj. U Carigradu strpaše nas u smradnu špilju, a tu da će nas porazdijeliti na galije, da prikovani veslamo do smrti. Meni se smrкну. Osvanu dan da će nas povesti na brodove. Izvedoše nas u dvorište. Ja se skućim i skvrćim kao pravi Lazar, pa stanem naricati. Uto dođe pred mene neki starac, Turčin, oficir, šta li, pa će mi hrvatski: »A šta cviliš, kukavice?« Kanda me je grom ošinuo. Kako ne bi, kad među tuđim lavežem čuješ svoju riječ. »Teška me boljetica snašla, gospodine«, odvratim Turčinu, »kolje me i boli, ne mogu da se držim na nogama.« »A odakle si, kaurine?« »Hrvat sam, čestiti ago, iz Frankopanova vladanja.« Turčin se zamisli, pogleda me sa strane i reče turski nekoliko riječi stražaru. Ne znam šta je govorio, ali stražar izvede me podvečer iz dvorišta na ulicu i tijesnim ulicama do visoke palače. Tu pljesnu rukama, predade me vrataru crncu, a ovaj povede me gospodaru u gornje sobe. Bijaše to onaj stari Turčin, koji mi hrvatski progovori: »Čuj, kaurine!« reče starac, »nećeš na galiju; moj si rob, radit ćeš u bašči.« Pomislite si, gospodine župniče, koliko sam sretan bio. U onaj čas zaboravih teške svoje okove, zaboravih da stojim pred svojim gospodarom, pa kako mi je srce zaigralo, zapitam staroga: »A jesi li i ti, čestiti ago, našega roda i naše zemlje sin?« Starac problijedi, porumeni, krenu glavom i mahnu mi rukom: »Idi!« Odonda ga nijesam više vidio, već sam za visokim zidom trajao život, polijevajući cvijeće i čupajući drač. Bože, luda li posla za junaka! Od duga vremena, od ljutine znao sam kadšto cvijeću odsijecati glave, misleći da su to Turci. Mi robovi pošli bi više puta sa šeihom kupovati za gospodara stvari po dućanima u grad. Idući ovako na trg upoznah se sa mletačkim mornarom koji je razumio hrvatski jer je Dalmatinac bio. Dokazah mu kakva me snađe nevolja. A on će: »Bilo bi tu pomoći, rode.« »Kako?« Tu novcem možeš sve. Predomislit ću se!« Za

malo dana sretnem ga opet, a on će mi: »Evo drži, ovo je boca rakije kakvu je sam đavo palio. Počasti vratara i bostandžiju dok ne padnu ko zvijer, a pred dvorom čekat ću te ja!« Tako je i bilo. Opijem crne pijanice. Rakija ih obori, a ja uhvatim sjekiru, razbijem okove da mi je krv išla, i provalim na vrata. Dalmatinac održa vjeru. Pod mrakom dovukoh se s njim na njegov brod, a dva dana poslije ponese nas vjetar put našega kraja. Kad me naši ljudi spaziše, bilo im je od čuda, da se je mrtvac digo iz groba. Nu ja rekoh, živ sam i dosta sam se naužio šale. Do tri puta bog pomaže, a četvrti put bi mogao odmoći đavo. Tada se manuh soldačije, ali odonda ostao mi je prišivak: »Prebjeg« jer sam tri puta iz turskog ropstva prebjegao.

- Boga mi, junak i bolji od mene - dometnu Marko u čudu gledajući Iliju - šteta da si bacio pušku, jer ne rodi majka svaki dan takova čovjeka. Ej, da se vratiš!

- A šta snubite tu mog čovjeka, Marko - provali Kata živo, uhvativši Iliju za ruku.

- Ne boj se, Kato dušo - nasmiješi se Ilija mirno - namučio sam se u životu muke, sada hoću da mirujem uz svoje drage. - Uskok spusti glavu, zamisli se.

- Da! Čovjek je pluto - reče napokon - koje pliva po vodi. Voda ga baca amo, baca tamo. Sretan tko ispliva na kraj! Je l' tako, sveti oče?

- Čovjek snuje, a Bog boguje. Božja je milost velika i ne zapašta dobra čovjeka - odgovori župnik.

- A kako si dospio ovamo? - zapita Uskok.

- E tako, po slučaju. Poznao sam tu stranu otprije. Kod kuće mi je u Ribniku sve pomrlo do brata Nikole, s kojim se baš pohvaliti ne mogu. Ban mi dozvoli da ne kmetujem, da služim gdje hoću. Dodoh amo služiti Heningovce po preporuci gospodina podbana Ambroza - ima tomu devetnaest godina. Najposlije dadoše mi ovo selište, i kad mi je tude pusto bilo, rekoh si: ženi se, Ilija. Skoro se našla i prilika. Po gospodskom poslu pođoh jednom do Pišeca u Štajerskoj, a u kuću nekoga Osvalda koji je od gospoštine kupovao vina. U Osvalda služilo pristalo čeljade - ova moja žena. Prevariše me oči, a ja upitah: »Bi l' za me, Kato?« A ona svuče štajersku crnu suknu, obu opanke i navuče oplećak. Tako se nadosmo, tako se uzesmo, bilo je tomu na poklade devet godina, i nijesam, duše mi, ni u snu požalio da sam od Štajerke stvorio Hrvaticu.

- Ta lijepo je to, i Bog vam sreće dao, Bog vas poživio! - dignu Uskok vrč - krasan si čovjek, Ilija, i ako ti nije žao, izljubimo se junački, budi mi pobratimom.

- Hoću, Marko! - reče Ilija podav mu ruku.

- U junačko zdravlje, na junačku vjeru, Ilija moj! Evo polažem ruku na glavu tvoga sinka i kunem ti se Bogom i svetim Nikolom da ću ti biti brat u dobru i zlu, brat tvojoj ženi i tvojoj djeci za oca. Moja desnica, tvoja uzdanica, moja junačka vjera, tvoja obrana. Prevjerim li, ne dô bog sreće ni meni ni momu porodu. A ti, sveti oče, blagoslovi!

- Tvrda vjera do boga - odvratI Ilija.

- Amen! - završi župnik blaga lica i blagoslovi stare junake, a novu braću.

V.

Kraj Stare varoške kuće, a naproti samostanu sestara svete Klare, stoji dvor knezova Erdöda. Ovamo se dne prvoga kolovoza g. 1564. nabrzo doveze ban Petar od svoga imanja Želina. Valjda za prešnim poslom. Zlovoljan, složenih straga ruku, poniknute glave hodi Petar amo-tamo po prostranoj sobi. Jasne, modre mu oči gledaju vazda u kamene ploče poda; čas pogladi rukom dugu plavu bradu, čas je provuče preko kratke kose, preko visoka stisnuta čela koje mu kadšto zadrhtne. Lice mu je nekako malahnulo, požutjelo, proživio je mnogo svijetom. Zamišljen je, neka ga briga tare. Ne mari on da mu je duga višnjeva surka zaprašena, dugmeta od tirkiza gdjegdje raskopčana, da su mu visoke čizme od surove kože blatne - pače ni ne vidi žene koja, držeći u rukama muško

čedo od jedno tri godine, kraj prozora na šarenoj škrinji sjedi. Ženi može biti preko dvadeset i sedam godina. Podebela je, puna i crvena, crnokosa, oči su joj ko crne trešnje, ali nema u njih duše. Crte joj nijesu fine, čelo ne pokazuje uma, ali oko debelih usnica, oko kratkog nosa kaže ti nešta da je ponosita, pače ohola. Kako i ne bi? Banica je, druga žena Petra Erdöda, a kći slavnog junaka Ivana Alapića Veliko-Kalničkog. Nije umna, ali može bit nešto lukava kao što sve Evine kćeri. I vidi joj se da je banica, velikašica, premda je evo došla s puta. Na sebi ima kontuš od crna damaska, komu su okrajci ošiveni kunovinom. Ispod kontuša razvija se saborita suknja od granatna kalmuka, a ispod nje proviruju prebačene dosta velike noge u šiljastim postolama od žute kože. Pod vratom je kontuš skopčan sa dvije »šmelcovane« ploče od srebra. Na jednoj ploči vidiš pol jelena nad pol kotača, grb Erdöda; na drugoj, kako gvozdena ruka strši iz krune pa je sabljom zamahnula prema zvijezdi - grb Alapića. Mala baršunasta kapa, izvezena biserom, pokriva joj bujnu kosu. Poniknute glave zagleda se banica u svoje čedo, koje se otima materinskom naručaju, i gladi mu rukom zlatokosu glavicu. Milo gleda majka sinčića, malko se nasmiješi, tračak osjećaja poleti joj licem. Valjda vidi u tom maliću zalag svoje sreće. Ujedanput dignu glavu, pootvori široka usta i, uprv oči u bana, reče mu:

- Gospodine Petre, družo moj! Šta vam je? Od Želina do Zagreba ne čuh od vas ni riječi, a i sad hodate po sobi nijem, zamišljen, kao da tude ni vašega sinka ni vaše žene nema. Šta vam je?

- Barbaro gospo - odvrati ban pristupiv k njoj i pogladiv sinčića - ne pitaj me. Takve brige ne spadaju pod žensku kapu, tome se hoće glave od gvožđa, muške glave.

- Eto - nastavi Barbara laskavo - tvoja žena ne vrijedi ništa, luda je, je l'? Ali krivi su ti računi, gospodine moj! Ne znaš ti što je žena. Žensko srce ne može mirno kucati kad je muško čelo mrko; žensko oko čita jasno u vašoj duši, ako ga i nije sveti duh rasvijetlio.

- A što čita tvoje oko? - zapita Petar.

- Da pogodim?

- Pogodi, banice gospo! - nasmija se ban.

- Vi razmišljate, kakov će novi kralj Makso biti.

- Onako s daleka. A što dalje?

- Pa se srdite na Nikolu Zrinjskoga.

- Ne govori mi o njem - odsječe zlovoljno Petar, okrenuv se naglo prema prozoru.

- Eto, pogodila sam - reče Barbara živahnije - da, vi se srdite na kneza Nikolu koji vam je vječna neprilika. I pravo je. Taj lihvar, taj cincar truže vam život. Nije li vas prevario, hajdučki prevario? Snubio je za svoga sina Đuru vašu kćer Anku, i u to ime predadoste mu mađarske gradove.

- To je splela njegova pokojna žena Kata Frankopanka i moja pokojna Margarita Tahova, koju je na to naučila tetka Jela, sestra Nikolina, a meni je trebalo novaca.

- Pa šta je od toga ženskoga pletiva postalo? Tvoja Anka osta na cjedilu, Đuro uzme njemšku gospodičnu Arko, a Nikola nije ti ništa povratio, već zaleo te u parnicu sa Gregorijancima.

- Pustimo to, Baro - odvrati ban - to su stare priče, zato me ne boli glava, pa sam se sa Zrinjskim i pomirio.

- Jezikom, ali nijeste srcem - primijeti ujedljivo banica - ali mene boli glava, mene; jer sam ja, jer su moji sinovi Petar i Tomo prikračeni. Nije li mi lakomi Nikola htio oteti i Cesargrad, kad si mi ga prije četiri godine zapisao? Pa čekaj još koji mjesec, dok Nikola oženi gizdavu Češkinju Evu Rosenbergovu koja, kako vele, ima praških groša na vagane. Kako će se istom onda razmetati gospodar ozaljSKI! A nijesu li Gregorijanci i sad na te kivni?

- Istina je - odvrnu ban - ja knezu Nikoli nikad zaboraviti neću da je osramotio moju krv, Bakačevu kćer, i ne mislim da će se naša dva roda ikada od srca sljubiti, ali dosta sam jak spregnuti Gregorijance. Za sve to ne tare me briga. Nu mrzrim Nikolu jer mi je svagdje na putu, a opet se

gradi kanda mu ja banom nijesam. Bio je ban, odrekao se banstva, bio kapetan kraljevine, odrekao se kapetanije. Kralj Ferdinand bojao ga se. Ubio je Kacijanera, nije mu ništa bilo; Turci govorili su sami kralju da su ga podmitili. Ja toga ne vjerujem, ali se nadah da će mu zbog same sumnje kralj uskratiti milost, ali opet mu nije ništa bilo, da, dobio je cijelo Medimurje. Prošlog mjeseca umre Ferdinand; sin mu Makso pozva, kako čujem, vijeće državnika u Požun da se dogovori radi prijeteće pogibelji turske. Je li zvao mene, bana? Nije! Nikolu je zvao, opet Nikolu, koji je »hrabar, slavan i dičan«. Taj čovjek radi i ne radi: zavuče se na kakov svoj grad, odbija časti, prkosi kralju, pa u jedan hip skoči, sipa novce, tuče Turke, a svijet ga slavi. Nikola vlada se prema kralju kao djevojka koja se nečka i od dragoga skriva da ljubovnika jače podraži. Na putu mi je, velju; potavnuje me, a ne mogu mu ništa jer je junak, jer je moguć, jer ima uza se silnu stranku. Zato ga mrzim.

- Pa ne može li se ta stranka razbiti? - zapita Barbara.

- Teško, može bit! Pokušat ću.

- Kako? - reče banica radoznalo.

- Nikola posvadio se na nože sa svojim svâkom Tahom. Tahu ima mnogo pristaša ovdje, ima prijatelja u kraljevu dvoru; pristat će uz mene, on će mi pomoći. Rad njega i dodoh.

- Rad njega? - začudi se žena.

Već je Petar odgovoriti htio, ali ujedanput okrenuo glavu prema vratima, iza kojih se čuo glasan govor. Uniđe sluga ter mu javi da gospodin podban i neka stara gospoda žele doći pred bana. Smutiv se ponešto, odvrati ozbiljno:

- Reci da neću - ne, da ne mogu, da imam prešna posla - nikako, nikako!

Ali u taj par otvoriše se za slugom vrata. U sobu navali visok, lijep starac, ćelav, mrk, duge bijele brade, ozbiljna ponosita lica. Turnuv slugu na stran, poskoči naprijed, a za njim ude u sobu gospoja Uršula Heningova, blijeda, ljuta, zaplakana lica. Petar trznu se, probljedi.

- *Magnífice domine bane!* - progovori starac mirno i jasno - oprostite! Čuo sam da imate posla. Ali prečega nemate neg' ovaj što vam donosim. Zbio se čin nečuven, razbojstvo. Ban je u našoj domovini za kralja, ban mora da čuva pravo u svako doba; za njega nema prečega posla.

Ban stisnu obrve i ošinu došljaka ljutim okom, ali starac podignu ponosito glavu i gledaše mirno Petra, zadjenuv ruke u široki srebrni pojas koji se je vinuo oko crne mu haljine.

- Šta želite, *domine Ambrosi?* - zapita Petar ozbiljno starca, dočim je banica plahim okom čas podbana, čas njegovu drugaricu gledala.

- Ja za sebe ništa! - odgovori Ambroz Gregorijanec. - Ali zamjenik sam vaše časti te dovedoh pred vas tu plemenitu gospoju koja mnogo tražiti ima...

- Koja sve tražiti ima - zavapi živo Uršula jedva dišući od jara. - Sve tražim, bane, jer ništa nemam. Valjda znate tko sam.

Petar klimnu glavom i reče u pol glasa:

- Govorite, gospojo Heningova.

- Da, bogami, hoću - planu Uršula podignuv glavu i staviv ruku na burna prsa. - Ne znam gdje da počnem, šta da govorim. Zmija mi se oko srca svija, jad i čemer steže mi grlo. Oprostite! Grehota je to, sramota do boga! Ali vi ćete me slušati, je l'? Vi me morate slušati jer ste ban, jer ste plemić, jer ste čovjek. Vi me morate slušati jer sam žena, udovica, majka - jer bih znala biti i lavicom. Čujte me, molim vas! Kad vas zaskoči u šumi čovjek, kad vam skine s vrata zlatni lanac, reći ćete: Hajduk je, to mu je zanat; uhvatim li ga, popet ću ga na vješala. Kad za zime navali na vas gladan vuk, reći ćete: Nijema je i bijesna zvijer, to mu je narav - i probit ćete mu zrnem glavu. Kad vas saleti sred polja bijesan Turčin, reći ćete: Vrag je to krsta i moje slobode; junačkom sabljom skinut ćete mu glavu. To je sve naravski, vrlo naravski. Ali šta ćete reći kad kršten čovjek mami tužnu rodbinu Judinim cjelovom, kad prvi sudac u državi ishini udovici ugovor, pa ga razdere, pogazi i svoj

starodavni grb popljuje? Šta? Šta ćete reći kad velikaš sjedobrad, koji uz kralja zastavu države nosi, za mrke noći, krišom poput hajduka tužnu udovicu, jednu dječicu iz davne djedovine baci na голу zemlju, na tvrdi kamen, bez svega? To nije naravski, to nije čovječji; to je zvjerski, to je đavolski. Šta ćete na to, *domine bane*, šta?

Petar Erdödi ne reče ništa.

- Vidim, vi me ne razumijete - nastavi Uršula - govorim ludo, dakako! Jezik se mota, izgubih pamet. Kako ne bih? Ta gotovo sam izgubila vjeru u boga. Sabrat ću se. Čujte. Tako je. Bator je sa mnom sklopio ugovor, to valjda znate?

- Znam - odvрати ban mirno motreći razjarenu ženu.

- Po ugovoru podoh stanovati u Stubicu, i to znate.

Ban potvrdi da zna.

- I eto što se zbi. Jedno vrijeme gospodarilo se mirno, kako već ugovorismo. Bijah sretna da je mir, bijah luda te sam povjerovala. Bit će tomu tjedan dana što sam pošla sa djecom u pohode u Brezovicu. Ondje stanuje sa svojom drugom ženom Dorom Mrnjavićevom ovaj gospodin Gregorijanec, tast moje kćeri. Da se povratim. Dođem u Zagreb. Tu doleti mi blijed, prestravljen zet Stjepko pa viknu: »Punice, strijela ih božja ošinula, oplijeniše vas. Čujem da je Bator potajno prodao Taha sva imanja, i svoj i vaš dio. Onomad ukloniše vaše ljude varkom iz Stubice. Po noći dođoše kanonik Svesvetički i sudac Mojsija Humski i uvedoše Taha u cijeli posjed. Vaše stvari pobacaše napolje. Nitko nije prosvjedovao. Tahi sjedi u vašoj djedovini. Sve to saznah u gradu u kući kneza Konjskoga.« Tako je govorio zet Stjepko. Zamračilo mi se. Viknuh: »Zete, poludio si, lažeš!« Na silu nasmijah se glasno. Ali ne bijaše laž, već sve gola istina. Sjedoh na kola, povezoh se put Susjeda. Gledam, na tornju vije se zastava ni Batorova ni Heningova - crn lav u modrom polju, ta vi je znate, zastavu vašega prvoga tasta. I kad se popeh do grada, kad zakucah na vrata, pojavi se na prozoru đavo Petar Petričević i viknu: »Idite u miru, gospo! Ovo je grad milostivog gospodina Ferka Taha, a ja sam njegov kastelan.« Vrata ostaše zatvorena, a pod brijegom nadoh ranjenog si slugu Andriju Horvata, koga je Tahi otjerao s grada. Sluga mi potvrdi što mi Stjepko reče. Zakipjelo mi je srce, ali šutjela sam. Šta će žena i tri djevojčice na tvrd grad pun oružnika? Dođem noću u Stubicu, svoju Stubicu. I opet mi doviknuše s grada kroz smijeh: »Tahov je«, a sve moje siromaštvo stajalo je pod gradom, pod vedrim nebom. Nemah kuće, nemah zaklona, nemah ni koliko zadnji moj kmet. Bože! Ogriješila sam dušu. Prokleh dan, prokleh noć, prokleh svijet, prokleh sve! Oh, ne dô bog ni vam ni vašoj djeci doživjeti, preživjeti takovu noć. Mene ne svija svaki vjetrić. Ali ta strijela raskopala mi je svu dušu. Gospodin Đuro Raškaj primi me na noć; poslije podoh k zetu si Stjepku u Mokrice, a danas dolazim k vama, *domine bane*, i vapijam u sav glas: »Vratite mi otetu djedovinu, zaklonite udovicu, obranite sirote, sudite brzo mačem; dokažite da jošte na svijetu pravde ima, da lakoma zvijer ne smije trgati kukavicama iz ustiju svagdanji hljebac. Bane! U ime ove kraljevine Slavonije optužujem Taha pred vama za razbojnika; dajte mi pravdu, dajte!«

Promuklo grlo izdade ženu. Dršćući od glave do pete, stišćući svoje jake ruke na rasplamtjele grudi, stajaše Uršula pred banom. Lice joj se žarilo, usne drhtale, oči časomice sijevale, a uz nju je stajao kao kamen podban Ambroz i reče ukratko:

- Sve što je ova plemenita gospođa govorila, živa je istina, tako mi poštenja!

Šuteći gledao je ban u zemlju; napokon progovori:

- Moguće, vjerujem da je istina. Gospodin Tahi nije radio pametno. Nu mi, hvala bogu, imamo u ovoj kraljevini sudova i zakona, a sudac za kralja sam ja. Ali sad nije sud, i vi, plemenita gospo, morate sve dokazati što evo rekoste. Parnica mora se povesti pravilnim putem. Vrh toga valja ispitati ukoliko je knez Bator uvrijedio pravo, ukoliko nije. Velim vam i to da *judex curiae* ne spada pred banski sud. Sve to dakle razmotriti valja.

Uršula uzmaknu dva-tri koraka, razvali oči i pogleda bana, starac Ambroz pako namršti čelo.

- Pa to je vaša pravda, to je vaš sud? I da sve dokažem? Treba li dokazati da sunce na nebu sjaje? Ukoliko je Bator prava imao? Pitate li vi ubojicu koliko je prava imao kad je ubio čovjeka? Redovita parnica! Oh, znam šta će to reći. Poznajem ja puteve vaše pravice. Krivi su, dugi su, uski su, a za svakim korakom zijeva propast. Redovita parnica, velite, hrvatski bane; treba li razbojniku više od vješala? Redovita vaša parnica traje sto godina, pa mogu skapati od gladi, ja i moja djeca - zavrishu Uršula i pokri rukama suzno lice - ali vam velim, bane - osovi se naglo - da govorite krivo, to nijesu riječi hrvatskog bana, već Tahova zeta; to nije pravda *juris civilis*, to je sila, to je *nota infidelitatis*, to je zločin koga se i vi činite krivcem - - -

- Gospojo Heningova - planu Petar Erdödi, i lice mu porumeni tamnim žarom - obuzdajte svoj jezik, pomislite da pred vama svoji namjesnik kraljev, da ste u njem i kralja pohulili.

- Ne bojim se vas, bane moj - vrisnu Uršula, dignuv pest. - Zaklanjajte slobodno sebične spletke svoje pod plašt kraljevskog veličanstva, ne bojim se vas; skinut ću taj uzvišeni zaklon i potresti ću stupove lažne vam pravice, nek se zna da vam je vagu pravice izjela rđa, da vam je zakone rastočio crv. Vi bijete Turke za sveti krst, a krivo ste se kleli, sami ste Turci! Zašto se mučite? Bane Petre, krivica vaša past će na vas, na vašu ženu, na vašu djecu - - -

U taj tren sunu banica, pritisnuv jače dijete i probljednuv, uvis. U crnim joj očima zasuklja bijesna vatra.

- Za tu želju usahnuo vam jezik, gospojo Heningova! - doviknu Uršuli.

- Doista - zagrmi Petar stupiv prema Uršuli - ja velim, tu nije sud. Podignite tužbu, kako zakon ište. Ta advokata imate. Gospodin Ambroz je vješt pravdaš.

Podbanu zadrhtnuše vjede, lice mu porumeni. Mirno ali glasno reče:

- *Magnifice domine!* Gospojo Heningova je pravo govorila. To nije dvojben posjed, to je zločin. Bane! ne kanite li priskočiti u pomoć ovoj udovici?

- *Via juris!* - odvrti suhoparno ban - to je sve što vam kazati mogu, gospodine advokate!

Ambrozij trznu se, nosnice mu se raširiše, usne se stisnuše. Časak zašuti, zatim progovori:

- *Magnifice domine bane!* Da, bit ću joj advokatom jer vidim da vaša božica pravde hramlje. Ja vam to velim, podban to veli. Rodbinska krv zamutila vam je oči. Jao si domovini, jao si narodu gdje se prosta varka, ljuto razbojstvo pod sjenku prava skrivati smije! Pa bili vi knez Petar Erdödi, pa sipalo vaše žezlo gromove, uhvatit ću ga, slomit ću ga, neka više ne sramoti plemstva, nek ova zemlja, sto puta zgažena, ne bude plijenom gospodske lakomosti.

- Ha, ha! - nasmiya se probljediv na smrt ban - eto, sa Medvedgrada zavijao je stari vuk, ortak Nikole Zrinjskoga; ali neka se čuva taj bivši lukavački kastelan moje gvozdene šake!

- Da - reče Ambroz - na ljutu ročištu osvetiti će stari vuk pogaženu pravicu.

- Da, Isusa mi - kriknu Uršula - i Heningova dići će se na noge. Zbogom! Spremaj se, bane! Moji su zubi gvozdjeni.

- Zbogom - viknu ban - Petar Erdödi ne boji se babjega juriša niti starčeve kletve! - Ambroz i Uršula pohrliše na dvor, a Petar iznemogao šapnu Barbari:

- Evo, puška je pukla! Znao sam da se ta bura sprema. Tahi je moj, dokazat ću tim kukavnim šljivarima da je Petar Erdödi ban, ma bilo i boja, ma teklo i krvi!

VI.

Jedno dva puškometa za gornjostubičkom crkvom prema selu Gulubovcu stoji, reći bi uz brijeg prislonjena, nevelika kuća, ne znaš je li kmetska, je li plemićka. Zidana je opekom i pokrivena daščicama. Za njom zeleni se uz brdo vinova loza, postrance za grmljem stoji hlijev, hambar i preša, pred njom spušta se lagano brežuljak do puta. To neravno dvorište ograđeno je letvama, po kojima

se slak vije. Po cjelini zasaden je gdje gdje suncokret i mak, uz kuću se penje bršljan, a sred dvorišta razgranio je star orah svoje grane. Podne je davno minulo, sunce je na zapad odskočilo, po dolovima stubičke gore navlači se potihom mrak, samo na vršcima igraju jošte zlatolike zrake. Na klupi pod orahom sjedi čovjek, teše jaram za volove. Sva je prilika da je kući gospodar, ali ne znaš je li kmet, je li slobodnjak. Po odijelu da ga sudiš? Teško, tako se ne nose kmetovi. Suknene hlače fine su, čizme tanke, svijetle i šiljaste, košulja bijela i vezena, na mrkom prsluku niže se gust red srebnih dugmeta, oko vrata vije se crvena svilena marama, a na glavi stoji kapa od kunovine. Po stasu i licu da ga sudiš? Još teže. Visok je, tijelo mu kršno kao hrast, mišice od kamena, ramena jednaka, široka, a prsa ima za dva čovjeka. Vrat je jak, glava velika, straga poviša. Smeđa sjajna kosa raščešljana je niz čelo na dvoje, iznad jaka nosa izvija se veliko čelo, zdola usko, zgora šire, a po njemu idu na šir dvije-tri crte. Pod čelom teku ravne guste obrve, tamne oči sijevaju čudnovato. U njima čitaš muževna razbora, ženske sjete. Lice je čovjeku oširoko, dugoljasto, kod brade zaokruženo. Čovjek ga je obrio, samo nad ustima stoje mu podrezani brci. Lice je mirno, na njem nema strasti: ni mišica neće drhtnuti, kao u čovjeka koji mnogo misli, malo se ljuti, a ničega se ne plaši. Čovjek nije bijel, nije ni mrk. Radeći ustrajno, gotovo ne mijenja lica, ni onda kad se tvrdo drvo opire sjekirici. Ali ipak ga časomice mijenja. Reć bi da o koječem razmišlja. Kadšto se blago nasmjehne kao žena, kao dijete, kadšto mu se lice uozbilji, oko smuti, kao kad uman čovjek osjeti duboku bol. I poče jače tesati da protjera nevesele misli. Je li taj čovjek plemić? Ako i nije, plemenit je svakako.

Ujedanput pusti čovjek sjekiru i pogleda prema Stubici, od koje je brzim korakom išao mlad, tanak, crnomanjast seljak. Bilo mu je svakako prešno. Unide u dvorište, dođe do gospodara.

- Hvaljen budi Isus Krst - pozdravi mladić.

- Na vijeke! Đuro! Šta je? Zašto toli brzo letiš, ta jedva dišeš? Jesi li ti k meni dojurio? - zapita stariji.

- Jesam, dragi ujo - odvrati mladić - čekaj dok mi se duša povrati. Da znaš šta se zbililo! Prokle...

- Sjedi Đuro, saberi se pa kazuj!

- Joj, joj, ujače, sam vrug nam je novog gospodara donio. Bogu je plakati. Čuj! Ti znaš onu jadnu udovicu Katu Marušićku iz Zaprešića.

- Znam.

- Petero nejake djece ima na vratu. Muža su joj potjerali u vojsku, a ondje ga Turci zaklali. Kini se, muči se sirota, i svatko je zna za poštnu dušu.

- Pak?

- Pak je došao Tahov sluga, Petar Bošnjak, bog ga ubio! Šuškao i šaptao taj antikrst gospođi Tahovoj da Marušićka za staru gospodaricu govori i protiv novoj gospoštini. Istina da su gospa Marta i gospođična Sofika često zalazile k Marušićki i sto puta nadijelile kukavicu, ali da je gospođu Jelenu grdila, nije istina; brine se žena za to. Nu laž je kao drač: kamo zrno padne pokrit će drač preko noći polje. I što se zbi? Pomislite, ujače! Gospođa Jela a i taj novi naš gospodar povjerovaše na praznu riječ Petru, i zlo po Marušićku. Došao Petar i četa takovih hahara, ko što i on, u Zaprešić. »Dat ću ti ja gospođu Uršulu«, povika kroz smijeh Petar, »vidit ćeš tko je tvoj bog, nekrštena kučko!«, i lupi sirotu šakom u leđa da je pala na lice. Razbojnici razbili vrata, odnijeli žito, najdinu, kukuruz, pitana vola što ga je od stare gospoštine dobila. Da, više. Oteli joj lijep vinograd, razbili klijet, odnijeli vino; sirota sjedi na kamenu pred kućom i plače, a i dječica plaču da ti srce pukne.

- A je li to istina? - reče ujak Matija Gubec probljedi, i skoči, baciv sjekiru, na noge.

- Tako živa istina, ujače, ko što se ja Đuro Mogaić zovem, tako živa istina ko što ja nemam ni oca ni majke, komu ste vi, ujače moj, od malih nogu hrana i obrana. Bio sam danas u Zaprešiću, vidio sam jadnu udovicu, i suze su mi došle. Zar ta gospođa nemaju boga? Pitajte samo Zaprešićane Grgu Zdelara, Stjepana Jelakovića i starog Matu Jabučića. Ti će vam to bolje kazati; ti su sve na svoje oči vidjeli.

- Na svoje oči vidjeli? - upita Gubec žešće - a što su svojim rukama radili?

- Šta će? Mrmljali su dakako, pače i sjatili se. Ali kakva hasna? Zakratko dođe u selo četa oružnika pod ostrim kopljem. Smjestili se kod suca. Tu su cijelu noć pili, sve razbili - i sudac je šutio. Bože moj! Sila!

Gubec spusti glavu i zatisnu zube u donju usnicu.

- A takvi crni glasi, ujo, dolaze i od drugih strana - prihvati Đuro. - Stari je Tahijes. Tko ne dođe pred zorom na tlaku, batinaju ga pred Susjedom, a zakasnili li špan za časak kasnije, u klade s njim, gdje se čitav dan na suncu pržiti mora. Da, i Mati Mandiću u Brdovcu oteli su kuću, polje i vinograd, pa ga otjerali od grunta kao psa batinama.

- Oh! - uzdahne Gubec jarosno.

- Zlo je, ujače, zlo. Pače jarosno se groze da će još gore biti, i tko pisne da će izgubiti glavu. Raspituju na sve strane pod Susjedom, po Trgovini, Jakovlju i po drugim selima tko da je staroj gospoštini vjeran, a na toga da će doći bič. Stari sivobradac Tahijes je vrug, a i njegova gospođa Jelena je rogata. Siromak crkveni kmet na Pušći imao je jedino svinjče, gospođi je trebalo pečenke, pa su i zadnje svinjče otjerali na Susjed. Najbjesniji pako je mladi gospodin Gavro. Taj strijelja po kmetskim kravama i konjima iz svoje puške, a ima uza se vazda hrpu pasa koje huška na seljake. Onomad mal' da nijesu starog Jurka iz Brdovca razderali, i bili bi ga da ih nije moja Jana batinom po gubici lupila.

Gubec stajao je zamišljen skrštenih ruku. Bio se je zadubio u teške misli, a u njegovim prsima kanda je bjesnio čudan boj.

- Da - nastavi mladić nešto plaho - došao sam, ujače, i radi sebe; i meni se ne kroji dobro premda nijesam kmet, premda sam slobodnjak.

- Kakvo zlo, Đuro? - upita Gubec podignuv glavu.

- Molim vas, ujače, hoćete li već jednom otpremiti moje svatove po Janu?

- Ne boj se, bit će! - ublaži ga Gubec.

- Ah, dragi ujače, »bit će« je ciganska riječ. Da se ja od Jane ne dam, znate i predobro, a i ona se je mojemu srcu privezala, ni vi nijeste protivni. Za nikakovo zlo od mene nijeste čuli, ni od nje. Moje gospodarstvo nije, hvala bogu, najgore. Sagrađio sam si lijepu komoru. Domari moji na me su kivni i jalni, nemaju srca za me. I tako sam, bože moj, sâm kao što drvo usred ravna polja. Samo da je jednom tomu kraj, jer mi je već teško čekati.

- Eto na dječaka - reći će Gubec - teško mu je čekati. Viš ga! Gdje ti je brada? Sjedni tu na klupu pa me čuj!

Đuro sjedne zlovoljan, a za njim Gubec. Ujak spusti glavu, sastavi na koljenima šake pa će mirno mladiću:

- Još si golobrad, istina je, ali evo si osamnaestu godinu prevalio, i ne kapa ti više mlijeko s ustiju. Kad je tvojoj pokojnoj mami, mojoj sestri, bilo mrijeti, pozva me k postelji i reče mi: »Brate! Moji računici idu na kraj, treba se seliti iz ovog svijeta. Na prsima kao da mi kamen leži, zlo je i prezlo; bogu hvala, kad nije drukče. Već te, brate, u ime božje za jedno molim. Za mnom ostaje jedinac moj Đuro; očeve se oči zdavna stisnule, sad će i materine, neće biti paske ni brižnice. Ima u kući domara, ima rodbine, nu jer moga sina ide po lozi polovica, zlo na njega misle, zlo govore i zlo će za njega raditi, bude li prilike. Budi mu ti za oca i majku i naša starica majka. Pazite mi na tog dječaka jer moje kosti ne bi našle počinka u grobu da se to dijete prevrne na zlo. Zakuni mi se da će to biti tvoja briga i tvoje mišljenje, zakuni mi se, i mirno ću umrijeti.« Zakleh joj se, čuješ, na smrti joj se zakleh na moju dušu, a ona se okrenula i mirno je na vijeke zaspala. Pa što sam obećao, tvrdo sam držao. Hranio sam te i branio od tuđine i rodbine u tvojoj kući.

- Jest, ujače, i hvala vam za to.

- Eto vidiš, Đuro, da ti hoću dobro. Zato se uzdaj u mene. Za tebe vazda mislimo i ja i tvoja baba, moja majka. Bio bih te uzeo i u svoju kuću, ali ti si slobodnjak, ja sam kmet. Mogli bi i tebe pokmetiti. I bolje da si na svojoj zemlji, ta rekoh ti da su tvoji zadrugari na tvoju djedovinu gladni. Nešta ti se zapušilo u glavi - srcu ti je omilila Jurkova Jana. Siromašna je, ništa zato, poštena je i vrijedna. Zadrugari tjeraju te za bogatom; ja rekoh: slobodno idi za Janom, jer neke djevojke čuvaju bogastvo u mošnji, neke u srcu. Ali sve na vrijeme, sinko moj, vjeruj meni, nije meni zaman porasla brada. Rodilja se brzo nađe, ali gospodarstvu hoće se jaki lakti da se sljeme ne poruši. Premladi ste, djeca ste, ona petnaest, ti osamnaest, ona bi jošte mlijeko pila, a ne da ga drugi od nje piju. Čekajte časak!

- Eh, dragi ujače - počeha se mladić za uhom - znam da vi mudro govorite, jer vas cijeli kraj više nego popa i suca sluša. Ali - hm - ja vam se sve bojim da bi moglo prekasno biti šta vam se prerano čini. Nijesam došao da vam govorim napamet. Stari gospodin Tahe ide za kapetana u Veliku Kanižu; zato vam skuplja četu konjanika iz svih krajeva svijeta, što novcem, što pod »moraš«. Nije tomu davno kako me je stari taj vuk srio na putu kraj Jakovlja. Išao sam na konju u Zagreb. Tahe zaustaviv me, zapita tko sam i što sam, a ja mu rekoh: »Đuro Mogaić, slobodnjak iz Stubice.« Nato će on svome drugaru Petru Petričeviću: »Taj dječak kano da je stvoren za katanu. Zapamti si njegovo ime, Petre!« I ode dalje. Pomislite kako mi je pri duši bilo. Ja bog i duša nijesam kukavica; porvao bih se, ako ustreba, i o Svijećnici s vukom, ali sad - bože moj, gdje mi Jana po glavi ide - da sjednem na konja i da ponese svoju glavu Turčinu na pazar! To čovjeka boli. Recite sami.

- Ne boj se, sinko - odvrati Gubec - ti si slobodnjak na svojoj zemlji. Po zakonu te Tahe ne smije uzeti u svoju četu.

- Znam za to - odvrati zlovoljno Đuro - ali zakon pred Tahom slabo pomaže, kanda i nije za njega pisan. Pred nekoliko dana pozva gospodin Tahe sve seoske starješine na grad i zapovijedi im da kažu njegovu pisaru imena svih neoženjenih kmetskih i slobodnjačkih mladića koji bi dobri bili za konjanike, i kad mu brdovački sudac reče da slobodnjaci od starine ne idu u taj račun, da on to zna jer je mnogo puta muškarce za vojsku po dimnjacima prebrojio, otnesu se stari Tahe na njega, veleći da su slobodnjaci seljački psi kao i kmeti i da će on sam zakon skrojiti, a »stara bona«, tj. starješina, neka drži jezik za zubima. Vidite, ujače, da nijesam k vama od zabave došao, jer se bojim da me zlo čeka; ta i moje ime je dao naš starješina zapisati i poslije mi reče sve šta je na Susjedu bilo. Ženite me, ujače, pa će strahu biti kraj, ako sam i mlad, nijesam lud, a vi ste pametni pa ćete biti uz nas. Ne bih rad tamo u Madžarskoj Turčinu prodavati svoju glavu.

- Ženi ga, ženi našega Đurića - ozva se od kuće slabašan glas. Na pragu pojavi se seljakinja starica, nagrešpana, uvela lica i bijele kose. Držeći se objema rukama za vratnice, kročila je stara Gupčevka lagano prema sinu i unuku te sjede među njih na klupu. Uhvativ mladića za ruku, reći će sinu:

- Daj, Mato, ženi ga! I tvoj otac nije stariji bio kad me je doveo k ovoj svojoj kući iz Pušće. Jana je dobra djevojka, siromašna dakako, ali i ja ti nijesam ništa donijela u kuću. To ti je tako, kad se dvoje nađe, ne ide uvijek sve glatko po računu i navadi. Stara je to basna. Šta ćeš, kad nas je bog takovih stvorio. A navlaš sada ga hoće siromaka tjerati u Turke. Ne daj toga bog! Nikako!

Gubec skupi obrve, prođe rukom preko glave i nešta se zamisli.

- Dobro je, mamu - reče napokon - neka bude na vaše, kad je toliko turska sila. Ja znam da gospodin Tahe ne smije Đuru po zakonu uzeti u vojnike, ali pravo je rekao dječak, šta je danas zakon? Bič, sablja i vješala. Idem pred staroga Taha. Volio bih izgubiti najljepšu kravu, ali idem kad sam se Đurinoj majci zakleo, premda ni ne znam pravo je li taj stari silnik ovdje gospodar, nije li. Neću mu se moliti ni klanjati; reći ću samo što je pravo. Sutra ću dakle zagristi u tu kiselu jabuku. Ti, Đuro, reci domarima što smo odlučili, i možeš sutra u Brdovac pa reci Jurku i Jani neka bude na vaše, i neka se djevojka pripravi. Je l' tako dobro, mamu?

- Jest, sine moj - odvrati stara - radi kako znaš, znam da ćeš pametno uraditi.

- Eh, hvala vam, hvala, ujače dragi - skoči na noge mladić. - Sad je žalosti kraj! Juh, Jano, Janice dušo! Ako bog da, brat ćemo do godine zajedno grožđe! - Od veselja baci mladić šešir uvis, ali u taj par začu se od Golubovca topot konjskih kopita. Mato pogleda na onu stranu i nešta se trznu, zatim će mladiću:

- Evo se mrači. Vрати se u selo, Đuro, i čini kako ti rekoh, a vi, draga mamo, zadite, molim vas, u kuću; skoro ću i ja za vama.

- Dobro - reče Đuro veselo - zbogom, ujače, zbogom, babo, i laku vam noć. - Zatim krenu skačući prema selu, a starica zavlačila se pomalo u kuću.

Gubec side niz brežuljak do ograde. Za dva-tri časa zaustavi se pred vratima na vrancu konjanik ogrnut dugom crnom kabanicom pod crnim, baršunastim kalpakom, što je bio naherio na uho. Bijaše to krepak, crnook mladić komu si iz plamena pogleda, iz tvrda krupna lica razabirao da je vraški čovjek.

- Dobar večer, Mato! - viknu došljak, skočiv s konja.

- Vi zar, milostivi gospodine? - zapita u čudu Gubec.

- Da, ja, - odvrati ukratko mladić - čudiš se kako Stjepko Gregorijanec k tebi dolazi, je l'? Otvori vrata da zavedem konja unutra. Imam ti dvije-tri reči, razumiješ li, nasamo. Jesmo li tu sami?

- Do moje majke nema nikoga blizu - odgovori Gubec, gledajući sa strane gospodina, ter otvori vrata ograde. Konjik i konj udoše u dvorište. Stjepko priveza vranca za drvo te sjednu zatim na klupu pod orah.

- Sjedni, Mato - reče razgrnuv široku kabanicu pod kojom se vidjela široka sablja, a za pojasom dva samokresa. Mato sjednu.

- Ne bih rad - nastavi Stjepko - da me ovdje Tahovi ljudi vide. Zato i nijesam išao preko Susjeda amo, već dolazim s druge strane.

- Što zapovijeda vaša milost? - upita Gubec.

- Dođoh te pitati je li vam novi gospodar drag?

- A tko nam je gospodar?

- Zar nijeste još njegova biča oćutili? - reče ujedljivo Stjepko.

- Za Taha pitate - odvrati Gubec - da, ćutimo njegov bič; do krvi nas je ranio.

- A vi ćete ga i dalje slušati?

- Koga da slušamo, tko nam je po pravu gospodar?

- Pa ti ne znaš čije je pravo?

- Šta znamo mi? Kmetovi smo. Vaš je zakon, vaš je sud. Da vidimo šta će sud reći.

- Ne prenavljaj se, Mato - progovori nestrpljivo mladi gospodin Gregorijanec, nasloniv se laktom na koljeno i gledajući u zemlju. - Ti nijesi kmet ko i drugi, ti si pametan čovjek. Sud! Do vraga sud, kad je kriv.

- A vi, gospodo, učinite da bude prav.

- To i hoćemo. Ti si ovdašnji čovjek, a to zna ovuda svako dijete da je Stubica pravo pravcato imanje moje punice.

- Znam da je bilo.

- I da jest pred bogom i svijetom. Znaš i to da joj ga je Tahi oteo po razbojnički.

- Znam da nije čist posao bio jer je došao po noći, a nije po bijelom danu.

- Dobro. Je l' vas moja punica mućila, jesmo li vas mi, njeni zetovi, gazili?

- Nijeste.

- Eto vidiš, Mato, a što biva sad, reci sam? Reci sam. Tahi vas guli i dere, otimlje vam blago, zemlje, a sad će vaše sinove tjerati na Turke za vojnike. Čuo sam sve. Je li vam to pravo?

- Nije - odvrati mimo Gubec.

- Pa vi šutite?

- Šta ćemo? kažite vi! - zapita Gubec i pogleda mirno velikaša.

- Tražite pravicu!

- Tko će nam je dati? Zašto vi sve to ne kažete banu, sudu?

- To smo učinili. Ali je slab to lijek.

- Kakov je to ban, koji ne mari za pravicu? Kad vi gospoda ne možete, kako ćemo mi seljaci.

- Lako. Vas je mnogo. Imate šaka, kosa, pušaka. Udrite!

- A vi ćete se izmiriti s Tahom i vješati nas.

- Kunem ti se živim bogom, nećemo. Ne dolazim ja sam za sebe, za svoju punicu. I moj otac, podban, tako misli.

- I vaš otac? Čast i poštenje njemu. Pravedan gospodin, naš čovjek.

- Vidiš da dođoh po pravu.

- Nu recite mi, milostivi gospodine, šta je to: ban veli ovako, podban onako; tko veli pravo?

- Ban je Tahu zet.

- Istina je, pravo rekoste - nasmjehnu se Gubec gorko. - I gospoda kadšto postrance idu. Znadu to naša leđa, i mnogo mi je puta već krv zakipjela, jer mi seljaci opet nijesmo nijema živina. Nu zašto ste upravo k meni, k Matiji Gupcu došli, milostivi gospodine?

- Još pitaš? To ti je bolje znaš. Kmet si, ali po svem kraju slušaju te seljaci bolje nego špana i kastelana, nego samog zemaljskog gospodina. Što ti rekneš, ono će biti. Kad se seljaci posvade, dođu k tebi na sud jer si pametan, jer više znaš negoli ostali svijet. I nijesu li se pri tebi već potužili?

- Jesu.

- Pamti da ti je stara gospoština milostiva bila, da su te pazili kao čovjeka.

- Što da učinim? - upita seljak dignuv se.

- Reci riječ svomu kumu Iliji i ljudima po drugim selima. Tahi će za koji dan u Kanižu sa svojom četom. Grad će biti prazan, jer šta i broji pri tom Tahova žena? Ne dajte se, bog vam je dao mišice, i sve će drugo biti.

- Sve će ko i prije biti. Čujete me, milostivi gospodine, imao sam rođaka župnika. Pri njem sam za mladosti služio. Umro je prerano; da nije, nosio bih možda i ja crnu halju. Ono malo što znam, naučio sam od toga poštenog starca. Imaj pameti, imaj srca, znao mi je starac reći, i bog te ostaviti neće. Ali jedno bez drugoga ne donosi sreće, a posao ti neće valjati ako bude previše pameti ili previše srca. Jednaka je vaga najbolja. Taj čovjek me je naučio i čitati. Pisati žalibože ne umijem. Kad starac umre - bio je siromah - ne osta mi od njega nego jedincata stara knjiga - sveto pismo. Tu sam knjigu često, često čitao za dugih zimskih večeri, pak mi je lako bilo pri duši. I opet je čitam. Što se ondje piše, posve je drukče nego što u svijetu biva.

- A šta mi tu prodiru govoriš? - reče zlovoljno Stjepko, u čudu gledajući seljaka.

- Čekajte, milosti vaša, i saznat ćete zašto. Knjiga veli da svi ljudi dolaze od Adama i Eve, dakle plemeniti i kmetovi, da su ljudi braća, dakle mi i vi jednaka krv. I kad je Adamov sin ubio brata, prokleo ga je bog, a nije li rekao naš Spasitelj, neka čovjek čovjeka ljubi kao sebe; nije li rekao da će visoki biti poniženi, a niski povišeni? Kad mi je poslije razum puko, dosjetih se da sam i ja Adamovo dijete i da mi je rod toli star kao svakoga kneza, samo što knez na koži napisano ima kako mu se stariji zvahu, a mi kmeti nemamo. Gledao sam poslije u svijet, vidio sam kako plemeniti brat

kmetskoga brata ubija i do krvi muči, pa si rekoh: To nije pravo, Bog govori drukčije; svijet nahero stoji. I doći će Božji sud pa će sve izravnati.

- Što to govoriš? - izvali Stjepko oči na Gupca skočiv na noge.

- Ja vam to velim - reče seljak mirno - da znate kako Matija Gubec misli. Što hoćete vi, gospodo, od nas, što radite od nas? Zašto nam ne date da budemo bar napolak ljudi, kad vaša pisma kažu da ste vi bolji, a mi gori. Samo kad naše pomoći treba, kad treba krvi i novca od Hrvata seljaka, onda je dobar - inače je kmet, inače smet. Dodoste da i opet našu pomoć potražite: velikaš snubi proti velikašu seljaka - za vaše pravo. I ja mrzim Taha - nastavi Gubec muklim glasom, i oko mu planu - mrzim ga jer sebe bogom, nas psetom cijeni. Nu ako za vašu pravdu proljevamo krv, kakvo ćemo pravo mi dobiti, mi ljudi torbaši pod darovcem?

- Evo ti vjere moje - prihvati Stjepko s nekim počitanjem gledajući seljaka koji je ponosito bio podigao glavu - kad gospoja punica dođe na Susjed, bit ćeš slobodan, bit ćeš slobodnjak.

- Hvala, gospodine - nasmjehnu se seljak - mislite li vi da za svoju pomoć plaću ištem? Varate se. Šta ja? Ja sam sâm i ostat ću sâm; ali kad gledam kako sirotinja po kraju plače i uzdiše, zaboli me srce.

- Čuj, Gupče, kunem ti se, ako nam se povrati naše imanje, da ćemo vas paziti, da vas nikad ostaviti nećemo.

- Vi se kunete? - zapita seljak velikaša oštro.

- Živim Bogom i Spasenjem! - odvrati mladić.

- Pustite tri-četiri dana da stvar premislim, pa onda poslat ću po koga vašega čovjeka da mu rekнем šta će biti.

- Dobro! Pošalji po Stjepana špana ili po Ivana Sabova, koji u Brdovcu živu otkako ih Tahi s grada protjera. Za tri dana?

- Za tri dana - odvrati seljak - sad laku noć, vaša milosti!

- Laka ti noć - odvrati Stjepko, podav kmetu ruku, i ode. Zakratko čulo se po noćnoj tišini kako konj prema Golubovcu leti, kako se topot sve više među bregovima gubi. Ali Gubec još je dugo sjedio pod orahom upirući glavu u dlan, tražeći sred mrkle noći buduće dane. Dok je Mato tako razmišljao, stupao je hrlo od Stubice k Susjedu pristar čovjek Andro Mogaić, domar i stric Đurin, te pođe još iste noći na grad pred gospodara.

*

Kad je drugog jutra oko devete ure Matija Gubec došao do Ivanca kraj ceste, reče mu znanac da je Đuro Mogaić već prije dobre pol ure ovuda prošao i krenuo na krapinski most, a kad je došao u selo pod Susjed, imao je šta vidjeti. Bilo je huke i buke. Oko drvenih stubova stajalo je dosta privezanih konja, na putu i po kućama vikala čudnovata čeljad - Mađari, Štajerci, Slavonci, Posavci, sve pod kalpakom u modrim dolamama - lica čudnovata, vragolika, četa kao da su je vrane iz sveg svijeta snijele bile u to pitomo selo. Jela Filipčićka, koja se je baš od kuće otpravila bila, dokaza putem Gupcu da su to kaniški konjanici gospodina Taha, prava napast, jer po cijelom selu da već nema ni guske ni kokoši, a djevojke i mlade žene da ne smiju pred kućni prag; ona da je hvala bogu stara i da se nema tih pasoglavaca bojati. Na sreću, reče, da će taj smet sa gospodarom za tri-četiri dana krenuti u Mađarsku, ali da će prije toga dosta plača biti jer će Tahi pod silu iz svih sela neoženjene muškarce trpati u konjanike, i neka se bog smiluje siromašnim majkama. Gupca je pri tom nešta zazeblo, nu ne mareći dalje za bučne konjanike, reče staroj Jeli: »Zbogom«, i krenu uzbrdo na grad. Vanjska vrata bijahu širom otvorena; kmetovi, sluge, časnici i vojnici prolazahu ovuda vičući i čevrljajući; Gubec je dakle bez zapreke doći mogao u prvo dvorište. Nedaleko od vrata naslanjao se leđima na zid malen debeo čovjek u mrkoj haljini, nabubrena lica, uzvnutih crnih brkova i malena šiljasta nosa, te je nepomično gledao što po dvorištu biva.

- Čujete li, dragi čovječe - progovori Gubec približiv se slugi.
- A? - viknu ovaj omjeriv seljaka od glave do pete.
- Gdje je milostivi gospodin Tah? - zapita Gubec.
- Evo ga na! - viknu opet sluga pokazav prstom na starca sred dvorišta, i poče dalje buljiti u svijet. Gubec pogleda kamo mu sluga reče.

Sred prvoga gradskog dvorišta stajaše pristar čovjek srednjeg stasa, kratkih nogu, kratkih ruku, ali neobično jak. Među visokim ramenima sjedila mu krupna, šiljasta glava; nad uskim visokim čelom uzvijala se duga bijela i vunasta kosa. Lice bijaše mu crveno, surovo, nos tubast, nosnice široke, usne debele, brada i brkovi dugi, bijeli. Ispod jakih poput metlice, bijelih obrva škiljila do dva malena siva oka, žacava ali vazda ponešto prtvorena. Preko čela vukla se crvena brazgotina, a od nosnica k ustima protezale se dvije crte, te se na tom obrazu vazda javljao zlorad posmijeh. Nu lice bješnjakovo, da će i vraga zadaviti. To je bio Ferko Tah, barun od Stettenberga. Desnu ruku bio je zadio u raskopčanu zelenu surku, lijevom je straga držao bič, a noge, odjevene kožnatim hlačama i obuvane visokim čizmama, raskrečio široko te gledao kako crnokos vragoljast mladić, u modro sukno odjeven, psujući i kunući kroti bijesna konja. Mladića gledala je s prozora nutarnjeg grada i druga osoba - vremešna gospoja, bjeloputna, crnooka, vranokosa, kojoj si na finom nosu, na uzvinutim usnicama vidio trag Zrinjskoga plemena i oholost. Gospoja u svijetloj zeleni halji pod bijelom kapom bijaše, sudeći po licu, svakako majka mladićeva. Da, gospoja bijaše Jelena Zrinjska udata Tahovka, a mladić, sin joj Gavro, više dječak nego mladić, više vražić nego gospodičić. Podalje od gospodara stajaše više seljaka otkrivene glave, stajaše i seljakinja držeći ne jako dijete i plačući gorko.

- No, Gavro, de, Gavro! Poklopi ga; zažvali ga! - vikaše hrapavim grlom Tah, ne mareći za seoski svijet. Konjić bijelac bijaše bijesan, turske pasmine. Kao bijes propinjao se, stao na zadnje noge i stresao grivu, ali mladić stisnuo stegna, privinuo se konju uz vrat i priljepi se na nj kao čičak, kao zmija.

- Tako valja - viknu otac, pa ošinu i konja i sina bičem.
- Tako valja - viknu i gospoja Jelena s prozora - eh, drž' ga, drž', ne daj se!
- To je tvoj konj? - okrenu se Tah seljaku koji je blizu stajao i plaho gledao šta tu biva.
- Jest, vaša milosti - odgovori seljak.
- A otkud tebi takov konj?
- Ta turski je, oteo sam ga Turčinu, milosti vaša, u zadnjem ratu.
- Šta će tebi toli plemenit konj? - zapita Tah - to nije za mužadiju. Evo sam milostiv. Na tom ću konju ja u Kanižu, ta bolji je nego Mrkač Nikole, svāka moga. Razumiješ li, taj konj je moj.
- Ali, milosti vaša - odvrati žalosno bivši konjik banovac.
- Id' otale - viknu Tah - hvali boga da si živ. Put pod noge! - Jadni seljak poniknu nikom, svrnu još jedanput okom na lijepog konjića i ode poniknute glave. Sad mu se približi žena s djetetom. - Milosti vaša - progovori jedva od plača.
- Ded, Gavro, još jednom potjeraj ga preko dvorišta - viknu Tah, kao da ne čuje žene.

Mladić poleti ko bijesan, a žena opetova:

- Milosti vaša...
- Što je? Tko si?- upita Tah.
- Ja sam Marušićka iz Zaprešića.
- Pak?
- Vaše sluge oteše mi sve moje siromaštvo.
- Imaš manje brige - nasmija se Tah. - Udri, Gavro!

- Ali ja sam gladna, gola i bosa, sve je moje bilo.

- Tvoje? Što tvoje? Ništa nije tvoje. A, sad znam! Traži si pitanog vola od gospoje Uršule.

U taj par zaleti se Gavro prema mjestu gdje je žena stajala i mal je ne obori s djetetom, ali iznenada priskoči Gubec, uhvati konja za uzde, a žena odvuče se plačući. Konj stade, stari se Tahi zapanji i pogleda seljaka.

- Tko si ti? - upita Tahi.

- Matija Gubec - odgovori seljak mirno ali odvažno.

Gospodar strignu okom po Gubcu.

- Gubec? Gubec? - zapita. - Ta da! Ti si iz Gornje Stubice, je l'?

- Jesam, vaša milosti!

- Onaj krivi prorok, onaj seljački bog - primijeti porugljivo gospodar - moj kmet.

- Kmet gospoštine stubičke - odvrati Gubec mirno.

- Šta tražiš, rijetki goste, kakovu milost? - zapita Tahi - ohol si, čujem; još te nijesam vidio.

- Ne dodoh tražiti milosti - nastavi seljak - već pravo.

- Kmet pravo? - začudi se Tahi.

- Da, milosti vaša, dočuo sam da vaša milost upisuje naše mladiće u konjanike.

- Da, pa šta onda?

- Čujem da je upisan i Đuro Mogaić iz Stubice, sin moje sestre.

- A da! Mogaić! Jest! - dosjeti se Tahi.

- Ali Đuro je slobodnjak - reče Gubec - on nije vezan ici nego u bansku vojsku, pa se sada ženi.

- Što sve to tebe košta?

- Ja sam mu ujak, mjesto oca i majke! Na brizi mi je, pa dodoh sjetiti vaše gospodstvo.

- Što slobodnjak! - otresnu se Tahi - briga mene, sa mnom će u katane. Ne smije se ženiti. Sad znaš. Mora sa mnom. Nevaljalac je, buni kuću.

- Slobodan je čovjek - odvrati Gubac mirno - ne mora u vojsku, može se ženiti.

- Ferko! - zakriješti s prozora gospoja Jelena - pa ti sve to mirno slušaš.

- Da, ne mora! - planu Tahi i ding u bič - da, ne mora, seljačka psino - i zamahnu na Gupca.

- Stanite gospodine - odvrati seljak i pogledav Taha, ozbiljno podignu ruku. - Mene nije udarila nego turska sablja u službi kraljevoj. - Gospodaru susjedgradskomu klonu ruka. Zažmiri i ošinu okom seljaka, a ovaj će:

- Recite mi, milostivi gospodine, što kanite s Đurom?

- To ćeš zamalo vidjeti, huljo, ali međutim velim, čuvaj svoj pasji jezik; ne izlazi iz kuće jer ću te inače na samu nedjelju pred stubičkom crkvom dati upregnuti pod jaram - kriknu Tahi i pođe brzim korakom prema nutarnjem gradu. Ali seljak stisnu zube, stisnu šake, pogleda prema visokoj gradini i šapnu:

- I ti ćeš zamalo vidjeti, krvopija! - Zatim pođe hrlo niz brdo u selo.

VII.

Visoko je lebdio mjesec nad Brdovcem, a lišće stojeći nepomično ljeskalo se od mjesečine poput srebra: ni duše nijesi čuo; - u prozorima sela bijaše svuda tamno, samo iz jedne kolibe titrala je luč. Za ogradom te kolibe stajaše Jana, a pred njom mladi Đuro Mogaić. Djevojka prislanjala se laktima na ogradu, a lice okrenula prema mjesecu. Tamne su joj oči čudnovato plamtjele, sve u nebo

gledale, a lice joj se smiješilo kanda mlada o raju sanja. Đuro se prislonio uz stup i gledao mladu, pa se je nije nagledati mogao.

- Jano - reče mladić mekanim glasom - je l' ti pravo da je tako došlo?

- I još pitaš, Đuro - odvrati smiješeći se mlada. - Znala sam i vjerovala da me prevariti nećeš jer si poštena duša, ali nijesam ni sanjala da ću toli brzo tvojom biti. Čisto me je strah, i gotovo ne vjerujem toj brznoj sreći.

- Zar te je mene strah? - zapita mladić.

- Vidiš ga! Misliš da te se bojim! A ja! Ja se nijedne muške glave ne bojim. I zašto? Ali nekako mi se glava zavrtila kad si mi ono rekao da te hoće odvesti na Turke, i onda da ćemo se zakratko vjenčati. Nijesam znala bih li plakala, bih li se smijala. Čisto mi se mijesha.

- Ne boj se, Jano, i ta će glavobolja proći, za koji dan vidjet ćeš da je zbilja istina.

- Gle - nastavi djevojka kroz šalu - prevario si me! Kakva je to, bože moj, neprilika.

- Kakva neprilika? - začudi se Đuro.

- Eh, ja sam ti marljiva prelja, i dosta sam, hvala bogu, naprela, ali malo je toga satkano, a još manje sašiveno. Gotovo me je sram!

- Zato si ne tari glave, Jano, biti će i poslije kada.

- Da, poslije, ali što će tvoji domari reći, kako će rubeninu na prste brojiti i pri svakoj žlici nabaciti mi da sam prazna došla pod krov. Ali nijesam bogami ja kriva. Ja sam htjela sve lijepo prirediti, i bilo bi gotovo da mi tata nije govorio: Ne kviri si u noć oči; ti ne znaš kolik je to dar od boga, a na svadbu možeš čekati i do trećih konopalja. - I ja sam nekako tako mislila i dosta se plakala, pa na, sad mi je pala svadba pred noge, a klupka još mi vise u zapečku. Čisto mi je žao.

- Zar ti je žao za mene poći?

- Idi - rasrdi se djevojka malko i lupnu vjerenika dlanom po plećima - kakve su to mrske šale? Nije li te boga strah da svaku riječ izvrcješ na zlo? Znaš li ti, da mi je žao poći za te, ne bih ni išla. Ali me boli da ću ti takova u kuću doći. Ako sam sirota, nijesam prosjakinja.

- Viš, viš, kako je taj lončić prekipio - nasmjehnu se Đuro, i, uhvativ djevojku za oba ramena, pogleda joj veselo u lice. - Eh, Jano, dušo, ne motaj sada te pređe. Samo da si moja i moja. Za drugo me nije briga. Pa neka tko pisne na te, slomit ću mu kosti.

Djevojka se lagacko izvinu ispod njegovih ruku i uzmaknu dva koraka, a on će dalje:

- Bogme se od jutra nabrljasmu, gledaj gdje je mjesec a gdje Stubica. Sad zbilja valja poći.

- E, pa zbogom, srce moje, i sretno pošao, pak se čuvaj! - reče djevojka nježno.

- Zbogom, Jano, laku noć! - odzdravi mladić pruživ joj ruku, koju ona plaho poniknute glave prihvati i potihio šapnu:

- Laku noć, Đuro!

Tako se rastaše mladi. Djevojka povrati se polagano preko vrta u kuću, a mladić zagrabi brže pri sjajnoj mjesečini put sela Zaprešića, od Zaprešića do krapinskog mosta i dalje preko Krapine pod brdom do Ivanca i da će krenuti k Bistri. Srce mu bijaše veselo, noge lagane, noć jasna, a vruća mu krvca nije ni ćutila noćnog hlada. Sve je mirno, tiho bilo po pustom svijetu, nijesi čuo ni cvrkuta ni kapljice; šuma, grmlje, kuće, sve kanda se je crnim kamenom stvorilo. Za selom Ivancem ide put pod brijegom, a šuma se spušta do ceste. Nadaleko pružio se put čisto bijel od mjesečine, ni crne piknje nije bilo vidjeti na njem. Ujedanput kanda je nešta iza grma šušnulo. Đuro stane. Nagnuv glavu prisluškiavao je časak. Ništa, ni daha. Pođe dalje. Ali čuj! I ope nešta, kao mrmor čovječjeg glasa. Mladića zgrabi nešta za srce. Stisnuv drenovaču jače, poče polaganije koracati, gotovo je čuo kako mu srce kuca. Ali skoro skoči mu od stida krv u lica. Nakašljav se, stupao je brže, jače i poče u pol glasa pjevati pjesmicu. Sad je minuo kraj velika grma koji se je sagibao na cestu. Mladić pođe dva koraka, ali ujedanput nešta zažvižnu. Prije nego će krenuti glavom, zamrači mu se pred očima,

i netko ga trgnu, da je poledice pao na zemlju. Očuti da mu je netko bacio sukno preko glave i zatim ga povalio. Prestravljen počeo otimati se nogama i rukama. Badava. U skrajnoj jarosti razabra da tu ima više ljudi. Jake mu šake svezaše konopcem ruke, noge i omotaše sukno jače oko glave, da nije mogao ni vidjeti, ni čuti, ni vikati, samo se čulo ispod pokrova muklo ručanje. Neviđeni napadači naprtiše svezanog mladića na konja i brzim kasom letješe uzbrdo-nizbrdo. Zakratko išlo se uz brijeg; Đuro razabra da su se velika vrata otvorila, da su konji unišli. Skinuše ga s konja, ponesoše ga nekamo dalje. Napokon očuti kako ga posadiše na tvrdnu zemlju te razvezaše noge. Sad mu skinu nepoznata ruka suknenu koprenu. Pred očima mu zaigra plamen baklje, koju je povisoko držao mrkoputan, crnobrad momak pod gvozdenom kacigom. Zatim se obazre. Ležao je na goloj zemlji u podzemnoj niskoj komori od kamena, bez prozora. Uz njega stajahu dva čovjeka, modro na vojničku odjevena, jedan riđ suhonja kudrave brade, a drugi debeljak srednjega stasa, drugih crnih brkova. Ti su ga ljudi valjda uhvatili bili. Mladić zastenja:

- Pustite me, razbojnici, pustite me. Šta hoćete od mene? Šta sam vam učinio? Ako boga znate, riješite mi ruke. Pustite me, razbojnici!

- Šuti, kujo! - kriknu debeli vojnik i lupi mladića konopcem preko glave, da mu je potekla krv. Svežani slobodnjak da pobjesni. Kao mahnit skoči na noge, ali u isti čas gurnu ga ridi oružnik drškom koplja u prsa, i mladić sruši se škripeći zubima u kut. Sad se otvoriše malena vratašca kroz koja se protisnu debela glava šiljasta nosa i uzvinutih brkova, glava Petra Bošnjaka.

- Imate li ptića? - zapita Bošnjak.

- Imamo Petre, imamo - nasmija se ridi oružnik pokazav prstom na Đuro - pred Bistrom ude nam taj mladi piškor u mrežu, pa se pračka ko i vrag kad ga zaturaš u svetu vodu.

- Ne priječi se, golube moj - prihvati Bošnjak ujedljivo - veseli se pače. Ej, divna li katane od tebe. Ala će se milostivi gospodin Tahu veseliti da si se upisao u njegovu vojsku.

Mladiću nadimahu se prsa silovito.

- Šuti, zlotvore! - kriknu Đuro - ja ne idem u Tahovu vojsku, ja sam slobodnjak, tužit ću ga kralju.

- Tuži, tuži, golube moj - nastavi Petar - ali evo na žalost ova tvoja komorica nema prozora pa te kralj neće čuti. Znam što te peče: ženiti se hoće mladiću.

- Jano moja, Jano! - zajeca mladić zdvojno.

- Čekaj - dalje će Bošnjak - još si mlad. Za pet-šest godina, kad se povратиš, imat će ptica više perja, imat ćeš kada ženiti se ako ti Turci ne otpuhnu glave. Ajde, momci, idemo, a ti, slobodnjače moj, laku, slatku noć!

Vojnici izidoše za Petrom, koji zaključa vrata, a Đuro osta sam na goloj zemlji u mračnoj tamnici Franje Taha na Susjedgradu. Muklo jecajući od zdvojnosti prisloni vruću glavu na hladni kamen da ne poludi, moleći da mu bog sačuva zdravu pamet za osvetu.

VIII.

Glasan plač tužnih majka razlijegao se po selima, gorke suze kvasile su grudu hrvatskih seljaka. Na konopcu tjerala je surova četa Tahovih oružnika u vojnike mladiće kmetske i slobodnjačke. Sto puta izvinu se kletva iz seljačke grudi prema visokim kulama Susjeda. Za Đuro Mogaića ne pitahu krvnici, ali je pitao Gubec, ali je pitala Jana. Badava, nigdje nema traga ni glasa Đuri. U noći je otišao iz Brdovca, a nije stigao u Stubicu. Nema ga, kanda ga je vjetar odnio.

Gubec stajaše sred svoga dvorišta, rukama podbočiv se gledao je mrko u zemlju.

- Da - šaptaše u pol glasa - rekao mi je: »To ćeš zamalo vidjeti«, i ja mu odgovorih: »I ti ćeš zamalo vidjeti.« Da, da, to su Tahovi nokti.

Pred Gupcem plakala je stojeći Jana, a na klupi pod orahom sjedaše poniknute glave Jurko. Jana stišćući rukama srce stenjala je u sav glas, guste suze kapale joj iz nabreklih očiju niz lica. Napokon kleknu, posegnu zdvojno za Gupčevim koljenima te zavrisku uhvativ se rukom za glavu:

- Zaklinjem vas živim bogom, zaklinjem vas krvi Isusovom, pomozite, kume Mato; ako vi ne pomognete, neće ni anđeli nebeski.

- Umiri se, Jano - reče Gubec položiv ruku na glavu bijedne mladice, i velika suza izvi mu se na oko - pokušat ću još jednu.

I drugi put pođe Mato na Susjed, a s njim i brdovački župnik Ivan Babić. Na gradu, pod gradom vrvjeli konjanici; još ove noći imao je gospodin Taha krenuti s četom u Mađarsku. Gospodar susjedgradski pusti ih preda se. Ponajprije govorio mu je Gubec, a poslije pop neka za ime božje pusti Đuru. A Tahi odgovorio mirno:

- Čudim vam se da Đuru od mene tražite; prije bih ga mogao ja od vas tražiti i pitati gdje je. Bio sam se, Mato, na te čitavo razljutio, ali se predomislih. Istina je, Đuro je slobodnjak; ne treba mi ga. U mojem ga gradu nema. Nek se slobodno ženi. Zbogom!

Kmet i pop povратиše se tužne duše u Brdovac. Nije li slagao taj gospodin, pitaše se seljak. Jest, bez sumnje. Tada prođe kraj njih mladi Andrija Horvat, otjerani sluga gospoje Heningove.

- Andro! - zovnu ga Gubec - hodi amo, imam ti reći riječ. Ove noći poći će Tahi sa četom u Mađarsku.

- Pak? - zapita Andro.

- Poteci, što te noge nose, do Susjeda. Zavuci se u šumu nad cestom, kuda vojska iz sela proći mora.

- Čemu to?

- Hoćeš li se osvetiti Tahu? - zapita Gubec.

- I sto puta - planu Andro.

- Dobro; učini kako ti rekoh, i kad bude vojska prolazila zavikni iz šume što ti grlo dade ove riječi: »Đuro Mogaiću, Jana te zove.« Dobro pazi, hoće li se tko ozvati. Raspitaj se koliko je oružnika ostalo na gradu. Pa onda vrati se što brže amo i potraži me u kući Ilije Gregorića.

Andro zinu i gledaše časak u čudu Gupca, zatim zažmiru, kimnu glavom i poleti putem prema Zaprešiću; Gubec pako oprostio se za župnikom i pođe u kuću svoga kuma Ilije.

Lagano tecijahu noćne ure, a potihogovoreći sjedahu za stolom Mato i Ilija. Djeca bješe odavna legla. Već bje i jedna luč dogorjela, a Kata zataknu drugu na stup tarući snene oči. Ujedanput zalaja pas, seljaci digoše glavu, i odmah zatim kucnu netko na prozor. Kata otvori, i u sobu uđe Andro zaprašen, usopljen, i pusti se kao kamen na klupu uzdahnuv: »Ah!«, tarući rukavom znoj sa čela.

- Govori! - viknu Mato dignuv se napol za stolom.

- Vina dajte! - promuca Andro, posegnu za vrčem i potegnu do dna - hvala bogu te sam ovdje. Dakle čuj! Dođoh do Ivanca. Ondje ostavih cestu, zakrenuh uz brijeg. Na pol brda vukao sam se uz cestu kroz šipak i grm i trn. Gledajte, ruke su mi čisto krvave. Kraj crkvice svetog Martina spustih se u klanac, a poslije se uspeh na drugi brijeg upravo nad cestom u Zagreb. Dosta je strm, a šuma gusta. Na drugoj strani na brijegu stajao je Susjedgrad sa svijetlim prozorima, kao crn rogat mačak sa vatrenim očima. U selu dolje gorjele su vatre, a oko njih miješali se vojnici na konjima. Čuo sam dobro kako se tu vikalo i klelo, kako sablje zvekeću. Popeh se na star, debeo grabar. Tu sam među granama ležao potrbuške kao mačka kad vreba na vrapca. Ujedanput zatrubi s grada trublja, a za njom deset trubalja u selu. Konjanici skupili se u redove, sablje i koplje ljeskalo se o mjesecini. Vrata grada otvoriše se, a iz grada izide povorka. Ponajprije konjik krupan pod velikim kalpakom. Vidio sam samo njegov crn oris na obronku brda. To je Tahi bio, bog ga ubio! Za njim drugi konjanici pod oružjem, ali bilo je i pješaka bez oružja, koje su konjanici na konopcu pred sobom tjerali. To su naši dječaci koje je Tahi na silu povukao u vojsku. Uh! grlo mi gori. Dajte mi vina!

- Pij, pa kazuj dalje - zaviknu Gubec izvaliv oči na Andriju.

- Sad - nastavi Andro okrijepiv se i cmoknuv jezikom - krenu sva četa i Tahu cestom put Zagreba. Već je gotovo četa poda mnogom bila. Ja stisni glavu među grabrove grane pa zatuli u svijet: »Đuro Mogaiću, zove te Jana!« Ali u taj par ozva se iz čete bolan glas: »Jano, moja Jano!«, i jedan između pješaka sruši se na zemlju.

- Ha - lupi Gubec bijesno šakom o stol - to je Đuro, moj Đuro.

- Ne znam tko je - odvrti Andrija - ali vidio sam kako su toga čovjeka pobrali i na konja naprtili. Dvojica, trojica izbacije puške na moju stranu. Zrna hvala bogu oćutio nijesam, samo sam čuo kako hitac među bregovima odjekuje. Četa pođe dalje i sve se umiri. Tad sidoh u selo i ondje mi reče Filipčić da u gradu ima do šezdeset oružnika sa puškama i dosta lumbarda. Pa onda - evo me kod vas. Je li to ta tvoja osveta, Gupče?

- Jesi li čuo kume Ilija - viknu Gubec zgrčiv šake na stolu - to je moj Đuro bio, moj Đuro. Kao pseto odvukoše ga razbojnici. A krvnik Tahu reče da ga nema na gradu; velikaš je to rekao, plemić je slagao! - Ilija Gregorić odvrti mirno:

- Ne žesti se, kume Matija. Sad znamo sigurno šta je i što raditi valja.

- Da - odvrti ozbiljno - u ime boga radimo! Andro, reci Ivanu Sabovu, nek dođe sutra k meni u Stubicu. Ti Ilija, znaš svoje ljude; zadi u Zaprešić, Stupnik, Stenjevec, Trgovinu, ja ću ondje za gorom raditi, a ti, Andro, poći ćeš u Mokrice pa reci gospodinu Stjepanu da je za osam dana mlad mjesec, a o mlađu da će se dići kuka i motika.

Tako naredi Gubec; Ilija i Andro pristaše uz njega, kuma pako Kata, povevši kuma Gupca do sjenika, poželi mu: »Laku noć.«

*

Osam dana je minulo. Tahu je valjda u Mađarskoj. Krajina je mirna, nigdje nema od seljaka protivštine, nigdje prigovora. Sve se radi kao obično, sve šuti kao nijemo. »Psi postase janjci!« reče kroz šalu Petar Bošnjak Petru Petričeviću, kastelanu susjedskomu.

Došla je noć, dođe i na nebo mlad. Selo pod Susjedom bijaše ko mrtvo, sve je spavalo. A i na gradu sve je usnulo - izim tornjara i gospođe Jelene. Tahova drugarica sjedaše u malenoj, modrim tapetama obloženoj sobi za velikim stolom. Na stolu gorjela je svjetiljka kojoj je slabo svjetlilo drhtalo u sumračnoj sobi i čudno igralo na starinskoj slici Dore Arlandove.

Odjevena dugom bijelom haljom, pod širokom kapom sjedaše blijeda gospoja Jelena, upirući svoju glavu u lakat. Crne su joj oči bludile po vješto slikanoj knjizi koja je pred njom ležala. Molila je večernju molitvu sred te noćne tišine. U jedan hip puče lumbarda. Gospoja prenu se, probljedi, skoči na noge. Sad puče druga, treća lumbarda. Iz sela zazvoni zvonce svetoga Martina, Jelena stade drhtati, a sad se čuo krič, zveket. Prestravljena poleti Jelena k prozoru i otvori ga žestoko.

- Jao! - zavrisku. Užasnu sliku ožari mjesec. Cijelo susjedsko brdo bijaše osuto kopljem, kosama, puškama. Vika, cika, urlanje razlijegalo se tamnom noći. Uto provali u sobu napol obučen sin joj Gavro.

- Majko! - zavapi zdvojno - propali smo! Seljaci udariše na grad.

- Neka udare - viknu Jelena bijesno, i oči joj zaplamtješe - branit ćemo se.

- Zaludu - odvrti mladić - već sijeku sjekirama gradska vrata, penju se po ljestvama uza zid.

- Nek sipaju vatru iz lumbarda na psine - kriknu Jelena.

- Badava. Ta Petričević to čini, a i Petar. Zrno leti u jato, deset ih se svali, a stotinu udari nanovo.

Jače zacinka zvono, jače zaurla svjetina; sad pucaju male puške, samo pokadšto lumbarda; sad nešto tresnu, i do neba grmnu urnebes. Razvaljena su vrata, mahnita struja seljaštva provali poput bujice u grad. Blijed, krvav doleti Petričević u sobu.

- Spasite se - viknu - milostiva gospo, ako boga znate! Seljaci poklaše nam oružnike. Ivan Gušić vodi mužadiju. Petar Bošnjak je ranjen, vođi oružnika Bartakoviću odrubiše kosom glavu, na tornju vije se zastava Uršule Heningove. Spasite se!

- Neću - odvrti drščući od ljutine ali ponosito Jelena - neka dođu! Ti, sine, i vi, Petričeviću, vi ostanite tuj!

Sve slabiji bijaše zveket, zvonice umuknu. Kadgod puknu puška, kadgod začu se krič, ali svuda je ljudstvo žamorilo poput mora. Čopor se primaknu bliže, vrata se otvore, uniđe velik oružnik držeći sjekiru i okrenu se proti bijesnoj rulji koja u sobu provaliti htjede. Bijesno mahaše oružnik sjekirom oko sebe. Jedan, dva, deset seljaka pade od njegova udarca, ali puče samokres i krvav, mrtav sruši se vjerni oružnik pred noge Jelenine, koja se je strepeći rukama hvatala zida.

- Propao Tah! propala Tahovka! - grmilo je po hodnicima grada, a unutra navali razjarena četa seljaka.

- Stan'te! - kriknu jak glas. Seljaci se smiriše. U sobu stupi crn, ražaren, gologlav s krvavom sabljom u ruci gospodin Stjepko Gregorijanec, a uz njega sva rasplamtjela gospoja Uršula. Blijede joj se oči krijesile, lica joj gorjela, a usne joj se stiskale.

- Gospojo Jeleno Tahova - prihvati žestoko Stjepko, obrisav krvavu sablju kabanicom - dovedosmo u ovaj grad pravu gospodaricu Uršulu Heningovu. Vaše gospodstvo je minulo.

- Da, ohola Zrinjska kćeri! - viknu Uršula - zgazili smo glavu đavolskoj zmiji. Ti očinski dvori opet su moji. Zdravo da si, Doro Arlandova - okrenu se prema slici - vidiš li sada da priča laže. A vi, dobri ljudi - doviknu seljacima - uzmite, grabite, ja neću ni mrve toga krvničkoga blaga!

Jelena stvori se kamenom, samo oko plamćaše joj plamenom bjesnoće.

- Gospojo - reče Stjepko - pravi gospodari dodoše, krivim valja se seliti. Petričević neka slobodno vas i vaše sinove povede u Zagreb, jer je već i Stubica naša. U selu vas čekaju kola.

Jelena podignu glavu i reče mirno:

- Gospojo Uršulo! Razbojnice! Ne zaboravim vam toga do groba. Ne laže priča o Dori. Pamтите si moju riječ: Zub za zub, krv za krv do zadnje kapi!

Uhvativ sina za ruku ostavi Jelena sa kastelanom grad gdje su po zidinama seljaci urlajući dijelili bogatstvo Tahovo, i kad je ponižena gospa već podaleko odmakla bila od Susjeda, čula se jošte kroz noć vika:

- Propao Tah!

IX.

U Mokricama bijaše danas vrlo veselo. Gospodin podban slavio je svoj rođendan u kolu rodbine i prijateljâ, hrvatskih velikaša i plemića. Tu bijaše mu sin Stjepko, živ goropadnik, sa svojom ženom, nježnom, crnookom Martom, tu i drugi sin Baltazar, slabić i mlitav, tu druga mu žena Dora Mrnjavićeva. I gospoja Heningova dođe sa Susjedgrada, gdje je sama boravila, dočim su joj neudate kćeri, lijepa djeвица Sofija i dvije djevojčice, Anastazija i Kata, rad veće sigurnosti u to burno vrijeme živjele kod gospodina Stjepka Gregorijanca u Mokricama. Ali bilo je i dalekih gosti; čak iz Zagorja prispješe na veselje Martine sestre: ohola i silovita Anka sa mužem Mihajlom Konjskim od Konjščine, bogata Kunigunda i zakoniti joj drug Mato Kerečenj iz Turništa. Povrh toga i strana gospoda, braća Mihajlo i Luka Sekelj iz Ormužda, Gašo Drušković i Frane Mrnjavić, podžupani slavne županije zagrebačke, Mijo Vurnović, ozbiljan Turopoljac, junački plemić Tomo Milić,

Mihajlo, župnik od Svete Nedjelje, otac Didak, gvardijan samoborskih fratara, i više svjetske i duhovne gospode - ali začudo sami Hrvati. Otac se je Didak sjedeći za objedom kraj gospodina Konjskoga, tomu nemalo čudio.

- Kako je to, *egregie domine* - zapita gvardijan susjeda - da nam se danas kranjska gospoda iznevjeriše? Mokrice stoje na kranjskoj zemlji i gospodi od Kostanjevice, Turnograda i Krškoga upravo pred nosom. Ne vidim tu ni Joška, ni Vuka Turna, ni Valvazorâ, ni Auersperga, ni Lamberga. Inače ta gospoda rado amo zalaze, navlastito kapetan Uskoka, Joško Turn, komu je zelenika gospodina Ambroza osobito mila. Kako je to?

- Nijesmo ih ni pozvali - odvrati gospodin Konjski - radi se o domaćem, o hrvatskom poslu, a pri tom nemaju kranjski susjedi šta raditi. Molim vas, časni oče, ta to su ionako sami Nijemci.

Gvardijan kimnu glavom i ne smjede dalje pitati za taj nejasni posao, već je dalje glodao bataak masne purice.

Obilna gozba primaknu se kraju. U gromko klicanje: *Vivat dominus Ambrosius!* zazveknue još jednom pune čaše, društvo se dignu, gvardijan izmoli molitvicu, a gosti razilazili se smijući i šaleći se dugim hodnicima, prostranim dvorištem i hladovitim perivojem mokričkog grada. I gospodinu Ambrozu prohtjelo se nešto svježja zraka, te zato side niz široke kamene stube u dvorište, gdje se je cijelo klupko plemenitih gospođa pustilo bilo u živo čevrljanje, a među njima i Marta Gregorijančeva.

- Gospo snaho - viknu podban opaziv Martu - dobro da se na te namjerih. Pusti ženske priče, dođi za mnom, imam ti dvije-tri pametne reći. Ajdemo ovamo, na staro moje mjesto u hlad.

- Po vašoj zapovijedi, gospodine taste - pokloni se Marta ponizno i pode za Ambrozom.

Na jednoj strani gradskog dvorišta razapinjao se ogroman bršljan uz zid sve do drugoga sprata oplićući tamnim lišćem i stupove svedenih trijemova. Pod hladom bršljana stajahu stol i tri sjedala od kamena. Tu je gospodin podban za danje sparine rado sjedio; amo sjede i sad, a do njega i gospoja Marta. Ambroz nasloni se jednim laktom na stol, prebaci noge, prođe sa pet prsti kroz sijedu bradu, pa će Marti:

- Vidiš li, snaho draga, onog blijedog crnookog mladića koji eno do stuba šuteći među plemićima stoji i malo mari za vinske dosjetke časnoga gvardijana, već sve postrance gleda kako djevojčice po dvorištu skaču?

- Tomu Milića mislite, gospodine taste?

- Da snaho mila! Kako ti se sviđa mladić? Nije li lijep junak?

- Jest - odvrati Marta.

- I valjan je.

- Hvale ga, gospodine taste; ja bar nijesam zle riječi na njega čula.

- I vrijedan je hvale. Ti me, vidim, nekako čudno gledaš, kako te evo za lijepa mladića ispitujem; ti misliš, šta taj Milić mene košta; ja sam već donijela svoj dio. Nu pitam te jer si pametna, i premda si ženska glava, lakše je tebi govoriti nego tvomu mužu, momu Stjepku, koji je vazda ko nabita puška. Ti mi budi na pomoći.

- Zapovijedajte, gospodine taste moj i oče moj - nasmjehnu se Marta.

- Pa dobro. Tomo je sin moga pokojnog prijatelja Ivana. Milići su dobra kuća, stara hrvatska krv i poštene duše. Nijesu doduše velikaši, samo su šljivari, ali dobri gospodari, vrli junaci, pobožni ljudi, nigdje im nema prigovora. K tomu su im gospoda Zrinjska veliki prijatelji i zaštitnici. Ja i Tomin otac pobratismo se za mlada. Kad se oženih sa svojom prvom ženom, Veronikom Stubičkom - bog joj dao duši lako - bio mi je Ivan vjenčani kum; obojica služasmo gospodu Zrinjsku, obojica bijasmo skromni plemići. Kad sam ono zrinjski kastelan bio u Lukavcu, zgodni mi se velika neprilika. Bilo je nesreće, a ja se posve istrošio. Odakle novaca? Potužim se pobratimu. A on? Založi jedno svoje imanje, donese mi dvije vrećice žutih cekina i dade mi ih bez zaloga, bez kamata na poštenu bradu.

Izbavi me. Eto, nije li to pošten čovjek bio? Pomože me bog. Postah bogataš, postah velikaš, otplatih cekine - ali ostah dužnik, jer, reci sama, takovo se pošteno srce ne naplaćuje zlatom. Nije bilo prilike da mu se odužim. Ivan umre, a postavi mene jedincu za štitnika. Sveta je to i presveta dužnost. Ne bih mogao mirno u grob da se ne riješim duga, da ne usrećim šticenika. Tomo se vrgo u oca. Poštenjak, kremenjak, vrijedan da bude sretan. A gdje raste sreća, pitam ja? Zar po našim zborovima i sudovima, gdje se gospoda čupaju kao psi za kost? Zar po krvavom razbojištu, gdje nosiš glavu u torbi? Slava cvate ondje, da, ali slava nije sreća. Jedini perivoj sreće, draga snaho, jest krov pod kojim te čeka vjerna žena; tvoja kuća ko i božja crkva, a žena joj anđeo čuvar, ako *nota bene* nije vrag, ako je namjera dobra. Na ženskom srcu minu sve brige i jadi, da, i kroz ženine suze sijeva ti raj božji. Zato i tjeram mušku mladež pod vaš slatki jaram čim se pomole brci, neka ne živu kao pusti cigani. Bome sam i Stjepka. Ti znaš kakov je to tresisvijet, i da mu kadšto ženska uzica ne škodi. Dobro sam, hvala bogu, pogodio, jer ste vi Heningovice dobre djevojke. Eto, tu je kraju konac. Pogadaš li, snaho?

- Nijesu mi vaše riječi posve jasne, dragi oče.

- Ali ti nešta blišice, je l'? Čekaj da ti posvijetlim. Bi l' ti Tomu za svaka?

- Zar sa Sofikom? - zapita u čudu Marta.

- Da s kim? Vi zrele poudale ste se, a Stazika i Katica jedva su skočile iz kolijevke.

- Ali kako se namjeriste na Sofiku?

- Tako kako se Sofika na Tomu namjerila.

- Ne razumijem vas, gospodine taste.

- Oj, mudra Marto? Gdje ti je pamet, gdje su ti oči? Da zbilja! Ti si udata, ti si majka, oslabio ti je očinji vid. Tomo bi zaklao turskoga cara, ali od ženske suknje plaši se kao miš od mačka. I ako ga što uhvati, pregrizao bi si prije jezik neg će komu i pisnuti. Samo meni kazuje sve ko i popu na ispovijedi. I reče mi sve. Joj! Joj! da ti je čuti bilo tu litaniju. Spopalo ga kao vrućica, no baš sam mu se čitavo nasmijao u mlade brkove. Tomo dolazi često u ove dvore, ovdje je i Sofija, a ti znaš kako to biva kad se muško i žensko nasred puta sretnu, a oboje kad je mlado i ludo. Kremen i ocjel, snaho moja! Kako neće iskre biti! On dakako nije pisnuo, ni ona, ali mi veli Tomo da ga je nekako čudno pogledala i brzo okom od njega svrnula, mučala, žarila se i koješta bez smisla govorila. Kad je tako, Tomo, rekoh mu, zbila se nesreća jer ste oboje poludjeli, i samo pop može vam pamet izliječiti. Počeo sam i ja iz prikrajka motriti Sofiku. Snaho moja, vjeruj mi, sestra ti je ribica koja na udici skače pa se veseli da ju je ribar ulovio. Vidiš, draga Marto, kad sam to dvoje mladih zatekao, čisto mi se srce smijalo ter si rekoh: Ako bog da, imat će tu pop posla, i neću mirovati dok ih ne spravimo pod jedan krov. Recu ti, Marto, kako ti se sviđa Milić, bi li ga htjela za svaka?

- Ja bih za sebe - odvrati Marta - od srca rado, gospodine taste, jer koga vi zagovarate, mora uistinu zlata vrijedan biti. Navlaš, ako Sofika uz njega pristaje. Srdim se na nevaljanku: inače mi svaku najmanju povjeruje, ali o tom poslu nije mi baš ni cigle prišapnula; sjećam se pače kako se je Miliću dva-tri puta živo narugala.

- Eto na! - nasmija se Ambroz od srca - to je prava ženska politika, pa da nije istina da je Eva u raj u zmije jabuku primila! Takve ste vi.

Marta porumeni malko, zatim nastavi:

- Nu ima tu velika nepravilika.

- Kakva zaboga?

- Ne znam šta će mi na to reći gospoda majka. Ta vi je najbolje poznajete, gospodine taste. Vrlo je gospodska. Nije okrutna ali dokraja ponosita, neće nego velikaškog ili bogataškog sina za zeta. To sam sto puta od nje čula. A i tvrde je volje, ne bi popustila, da se gora na nju sruši. K tomu je jari i moja sestra Anka, koja se je uz gospodina Konjskoga prevrnula u veliku velikašicu. Toga se bojim.

- Ne boj se, kćeri moja - umiri Ambroz snahu - te dvije ženske uzimljem na svoj račun. Dotjerao sam za svoga vijeka pokoju vragometnu pravdu, bome ću i te dvije žene pokrstiti. Velikaš! Vidiš. Ludosti! Pa šta su bili Heningovci, šta Gregorijanci? Šljivari, snaho, mali plemići, pa se božjom pomoći poslije do magnatstva popeli. A to će moći i Tomo. Boljar je onaj kome je srce i poštenje bolje, a pravi velikaš onaj koji je po sebi a ne po sisi velik postao. Ti, snaho, pozovi najprije preda se Sofiku i zaviri joj ljudski u srce. Nemoj okolišati, već ju pograbi pravo, zdravo za dušu. Ako se je malo zbilja opekla, a ti natukni onako s daleka materi. Ti to znaš, pa ćeš gospoju Uršulu lakše predobiti svojom mudrijom negoli Anka svojom gospoštinom. Znam da tebi više vjeruje. Tako radi, to je moja želja, a bog mi je svjedok da tvojim sestri dobro želim. Hoćeš li, Marto? - zapita Ambroz dignuv se i pogladi Martu po licu.

- Hoću, gospodine taste, vaša želja mi je zakon. Znam da se prava sreća samo na srcu graditi može, a ljubav da je od boga. Skupit ću svu svoju silu da izade pa vašoj volji.

- Hvala ti, dobra dušo - reče starac poljubiv snahu u čelo - bog blagoslovio tebe i tvoj porod. Sad idem među gospodu, jer imamo još važna dogovora, a ti radi kako znaš.

Podban krenu ravno put kola gospode, koja su sred dvorišta vrlo živahno razgovarala.

- Gospodo i braćo - reče - vrijeme je da se dogovorimo prije večere. Zato vas molim da podete sa mnom u gornje stanove grada, a vi mladići imate kad poveseliti se sa ženskim svijetom. Doći će doba te će briga za državu i na vaša leđa pasti.

Starija gospoda, a i sinovi, podoše za podbanom uz stube, mladići pako razletješe se po perivoju. Marta se ogleda, ali u dvorištu ne bje već Milića, ne bje ni djevojaka. Mlada gospoja iziđe dakle iz grada da potraži mlađu sestru u velikom perivoju. Tražila je amo-tamo pod velikim drvećem, pod sjenom ogromnih jela i smreka, za cvatućim grmljem, ali nigdje Sofiki traga. Kadšto bi je čevrljajući zaustavile gospoje štono obilažahu po vrtu ter se smijahu veselim šalama oca Didaka. Napokon - bilo je dobrano podvečer - dode dokraj perivoja, gdje se spušta vrt prema cesti. Dočuv s daleka nešta glasniji govor, a i Sofijin glas, zavuču se za grabrovu sjenku, odakle je neviđena sve razabrati mogla. Pred sjenkom stajaše Sofija, skrštenih ruku, poniknute glave, mladica nježna, puna lica, kojoj se je zlatolika kosa rasplivala na ramena svijetlomodne haljine. U crnim joj očima drhtaše suza, a drobne rumene usne bila je skupila u sladogorak smijeh. Uz nju opazi Marta mladoga Milića gdje Sofiji ponizno govori, a pred njom plakaše šuteći Jana, kći slijepca Jurka iz Brdovca. Milić progovori:

- Oprostite mi, gospodično, te vas ovdje zaustavih. Kad se gospoda spremahu na dogovor, siđoh s grada na cestu. Tu sretnem ovu djevojku suznih očiju kako obilazi i sve plaho na grad gleda. Po odijelu razabrah da je Hrvatica i zapitah je što li ovdje traži. Odrvnu mi da traži vas, ali se boji ući u grad gdje je danas mnogo gospode. Ponudih joj da ću je dovesti k vama, i evo je!

- I hvala vam za to, bilo vam za dušu, mladi gospodine - progovori kroz suze Jana - sad se već ne plašim, sad sam kod svoje sestre - kod gospodične Sofije.

- Kod sestrice svoje, da, draga Jano - reče plemkinja mekim glasom pruživ seljakinji ruku. - Dobro mi došla i sreću našla: Dugo se ne vidjesmo, sirotice moja. Vidiš, zli ljudi ne dadu da mirno stanujem s gospojom majkom na Susjedu, pa moram ovdje biti kod sestre Marte. Govori, Janice, zašto me tražiš, kakva te sreća amo nosi?

- Ah, nije sreća - zavrti seljakinja glavom - velika, velika nesreća.

- Nesreća? Zaboga! Kakova nesreća, sirotice moja? - upita živo Sofija, pristupi k Jani i stavi joj ruku na rame.

- Pa vi nijeste ništa čuli, ništa? - pogleda je seljakinja plaho.

- Ništa, dušo, govori!

Jana poniknuv nikom ne reče ništa. Lice joj porumeni, guste suze joj navrviše na oči, a drščućom rukom gladeći pregaču zirnu na Milića.

- Govori - ponovi Sofija - ne boj se, ovo je dobar gospodin.

Jana dignu oči i pogleda Sofiju pogledom žalobitim, kao da joj srce puca.

- Reći ću vam, gospodično - progovori kroz plač - moram, zato sam i došla. Imala sam se udati - - -

- Udati? Za koga?

- Za Đuru Mogaića, slobodnjaka iz Stubice.

- Pak?

- Pak - pak - oh - sve je propalo. Gospodin Tah i ga je odvuкао po noći u soldate. Nema ga, nema od njega glasa. Možda su ga ranili, možda je, bože moj, mrtav, mrtav - i djevojka, pokriv si rukama lice, udari u glasan plač.

- A je l' ti mladić drag?

- Da l' mi je drag? Oh! Poslije boga najdraži na svijetu. Vi toga ne znate, vaše si srce još nije našlo dragoga -

Sofija lagano zadrhta i porumeni.

- Toga ne zna nitko komu se nije zadjelo u srce. Ni ja nijesam znala; sve sam mislila da se ljudi žene od navade. Ali sad kad sam ga izgubila, sad znam kako ti je kad je muška glava tvomu srcu prirasla da ne možeš ni jesti, ni piti, ni raditi, ni spavati, ni boga moliti, a da na njega ne pomisliš. Bože, bože! Što li sam kukavna zgriješila da je baš mene snašla na oči moje sreće tolika nesreća! Oh, sestrice moja - jecaše Jana zaboraviv se posve i uhvativ svojima Sofinu ruku - ako boga znaš, pomoz! Sestra si mi po mlijeku, gospodska kći. Tražila sam te na Susjedu - ali vas, plemenita gospodično, ne nađoh. K vašoj materi ne smjedoh poći jer je gospoja oštra, a ja sirota. Nemam nikoga od gospodskog roda doli vas. Evo, dodoh ovamo. Zaklinjem te, oslobodi mi ga. Učini to onomu mlijeku za ljubav što si ga pila. Pomoz, jer će me inače izjesti žalost. Kad jednom i tvoje srce osjeti šta je srcu drago, znati ćeš cijeniti koliko mi je duša jedna i čemerna.

Plaćući spusti Jana glavu na Sofine grudi, a ova privinu je k sebi. Suza sinu u oku mlade plemkinje, i gladeći rukom Janino čelo uze je tješiti:

- Ne plači, sestrice, smiri se! Mogu si misliti da ti se ljuto trnje u srce zabolo, da te duša boli. Teško je kad se gubi milovanje. Ali što mogu, uradit ću. Dodi, podimo na grad. Govorit ću gospodinu podbanu, on će najbolje pomoći. Je l' da može, gospodine Miliću? - okrenu se prema mladiću koji je tronutim srcem sav taj prizor gledao.

- Može, gospodično - odvrati plemić - i mora. Janinu vjereniku je krivo učinjeno. A vjerujte, poštenja mi, da ću se i ja za tu sirotu pobrinuti.

- Hvala vam, gospodine Miliću - reče djevojka, a iz suznih joj očiju sinu sva milota djevičanske duše.

- Ja ne primam te hvale, gospodično - odvrati mladić plaho - nesreća je u svijetu da narav rađa takovih nakaza ko što je Tah i, nakaza kojim je tuđa nesreća najveća radost. Ali je sreća da ima poštenih srdaca koja cijene svojom dužnosti da tuđe jade izliječe služeći samo božjemu zakonu, zakonu ljubavi. Ostajte zdravo, gospodično!

- Nećete li s nama u grad? - zapita bojažljivo Sofija.

- Ne mogu - odvrati mladić - dolje u selu čeka me sluga sa konjem. Sjutra zorom moram osvanuti u Zagrebu, a imam još štošta urediti na svome imanju.

- Pa zbogom, gospodine Tomo - reče mlada pridušeni glasom i poda oklijevajući mladiću ruku. Tomo je prihvati - prvi put u svom životu. Zadrhta kao da ga je dirnula munja. Silovito uzavri mu krv, srsi mu prodoše tijelom. Tu stajaše nepomičan, kanda su mu noge zakopane u zemlju, a stojeći gledao je u te djevojačke oči, stojeći stiskaše ovu malu, meku ručicu, kanda rukama drži zapis svog spasenja.

Mala je ruka drhtala, drhtala je i Sofija poniknute, odvrnute glave. Očima joj sinu neko neobično, otajstveno svjetlo, kao zvijezda danica poslije tamne magle, licem joj zarudi žar poput proljetne ruže, a usnice pomicalahu se, kanda šapću molitvu Gospodnju.

- Zbogom! - šapnu djevojka i ne ode.

- Zbogom! - istisnu mladić.

Polagano pridignu djevojka oko, zjenica joj bljesnu čudno, obrazom joj munu u jedan mah radost i žalost; tiho, tihano reče:

- Zbogom! Dodite skoro, dodite - sutra! - pa istrgnu ruku, uhvati Janu i pobrza hrlo prema gradu. Svijet se je pred njom mijesao, nebo i zemlja se splinuše, i kroz plač zajeca Jani:

- Sestrice, ćutim, ćutim koliko si nesretna.

Upravo htjede zaokrenuti u drvored, ali pred nju stupi iznenada gospoja Marta. Djevojka trnu se i poniknu.

- Odakle ti, sestro? - zapita Marta - već te dugo tražim po cijelom vrtu.

- Ja sam - odvrati Sofija smetena - evo dovela Janu - sirotu - - -

- Jano - reče Marta - pođider dalje prema gradu, sad ćemo za tobom.

Kada je seljanka podaleko odmakla bila, zapita Marta ozbiljno:

- Sofijo! Šta je s tobom?

- Ni - ni - šta - zapenta Sofija. Ali Marta nastavi oštro i kratko:

- Ti ljubiš mladoga Milića, je l'?

Nu Sofija ne reče ništa; raskriliv ruke baci se sestri na grudi i zastenja kroz glasan plač:

- Sestro, draga sestro moja!

Marta uhvati zatravlenu djevicu pod ruku te je povede mučeci na grad.

*

Bilo je već dobrano podvečer. Danje svjetlo slabo je dopiralo u veliku dvoranu mokričkog grada, gdje je za dugim stolom vijećalo kolo hrvatske gospode, i staraca i zrelih muževa. Živi, žestoki ljudi, iskušani junaci, kadšto siloviti ali dobra srca. Čelo stola sjedaše na visoku stolcu Ambroz, miran, pažljiv. Bijela mu brada bijaše reć bi od kamena, šake počivahu na stolu. Za njim stajaše Stjepko, žestok, goropadan. Oči bludahu mu nemirno po dvorani. Bio je ko napeta puška, svaki čas bi planuo. Podalje sanjao je poniknute glave mladi mu sin Baltazar; nezreo, blijed, drijeman, malo je mislio, ništa govorio. Turopoljac gospodin Vurnović gledaše, frčuci brke, mirno preda se. Kad je tko progovorio, ošinuo bi ga samo malima, žacavim očima koje su kao krtu iz velike glave virile; ali kad je sam govorio, sjekao je svojim ostrim umom kao demeskinjom. Župnik Svete Nedjelje, čovjek krupna, crvena lica a crne kose, boćio se u kutu strižući očima kao ris. Konjski pružajući se na svojoj stolici govorio je hladno i lagano, prateći svoje razloge kažiprstom, dočim mu je svák, gospodin Kerečenj, četverouglasta zagorska glava, stisnuta lica bljeskao maćjim očima, te više šakom po stolu lupao negoli umovao. Čelavi starac Fran Mrnjavčić, kratkih brkova i duga nosa, potvrđivao je i pobijao tuđe misli samo klimajući i vrteći glavom, dočim mu je kršni, bradati drug Drušković sipao na jedan dušak deset saborskih artikula. Najveći bješnjaci bijahu krapinska braća Sekelji, oba crnomanjasta, oba ljuti risovi, koji su govoreći rukama prosijecali zrak. Za tim osobama bilo se savilo kolo drugoga plemstva, stojeći, sjedeći, plamteći, mozgajući, šuteći ili vičući.

Napokon završi gospodin Ambroz burni dogovor pa će zvonkim, mirnim glasom:

- Da, plemenita braćo i gospodo! Bogu je plakati kad omjerimo okom ostanke tužnih nam kraljevina. Sve se u njih zadijeva. Krpu po krpu trgaju nam sa živoga tijela. Što bijasmo nekad, što

li smo sada? Nije li i najvećemu junaku knezu Nikoli Zrinjskomu zlo dotužilo, nije li se već više puta odrekao časti? Evo snova prijeti nam zlo. Turčin se miče, krši mir. Proklete zapoljske rane još nijesu zacijelile. A mi se koljemo međ sobom kao vuci. Zašto? Rad puste sebičnosti. Oh, domovino, što si dočekala! Petar Erdödi je junak, ali nije ban; pravda ne kroji se sabljom. Zavukao se amo i gospodin Tahi. Da vam izbrojim njegova razbojstva?

- Znamo ih, znamo! ozvaše se glasovi.

- Tahi uz pomoć bana - nastavi podban - hoće da bude našoj kraljevini gospodar, snubi prijatelja, miti slabiće. Zavlada Tahi i njegova stranka, ode zakon, ode pravica, ode poštenje. Ta nije li već krivotvorio zakon? Seljaštvo nam gine, zdvaja. Recite što vam drago, seljak nosi na sebi božji lik, ima duše i srca. Tare ga turska sablja, bije ga gospodski bič, ubija ga glad. Suprotne li se on, gdje nam je vojska, gdje plug, gdje novac, gdje naša dična domovina? Što li nas čeka? Tursko ropstvo. Tahi bi to prežalio, postao bi begom kao Bošnjaci, ali hoćemo li mi izdati dom za svoju korist?

- Nikad! - zagrmiše gosti, a Fran Mrnjavčić zavrti glavom.

- Dobro! Neka se pogača lomi. Utecimo se najvišem sudištu, saboru. Pođite svaki u svoj kraj, upućujte ljude, recite im da su Zrinjski i Frankopani uz nas, a kad nam stigne banski poziv, potecimo listom u Zagreb na sabor da oborimo Taha, nek se seli na svoju šomodsku pustaru. Je l' vam po volji što sam reko?

- Jest! - *Vivat dominus Ambrosius* - zabuči plemstvo.

- Dobro - reče Ambroz - ja ću - - -

U taj par razlete se vrata širom. U dvoranu navali znojan, zaprašen, bez daha plemić Ivan Gušić. Svi se prenuše.

- Čujte me, gospodo - progovori teško dišući došljak. - Jutros podoh sa Susjeda u Zagreb. Imao sam kod suda posla. Obavih ga. Zakrenuh u krčmu. Bilo je tu začudo puno oružanih ljudi - gotovo svi pijani. Nijesu me poznavali, nijesu znali da služim gospoju Heningovu. Zavučem se u kut. Čujem kako kunu, kako se prijete. Kucnem se s pijanim susjedom, zapitam šta je. A on: »Eh, brate, mi smo banderijalci. Za dva dana povest će nas ban na tu staru beštiju na Susjedu. Ponijet ćemo i velikih pušaka.« - Ja se izvučem, poklopim konja i evo vam javljam da se spremite dok je vremena.

- Ha! Izdajstvo! - uzjari se plemstvo. Po dvorani zaori bura.

- Gospodo - viknu drščući Ambroz - prije malo dana reče mi ban da neće dirnuti u moju punicu, nek ide pravda svojim putem. Pogazio je vjeru. Na noge se, da pozdravimo bana na pol puta!

- Na noge se! - grmilo plemstvo razilazeći se iz dvorane.

- Stjepko - reče Ambroz - reci punici da idem s njom na Susjed, nek se spremi, a ti priredi momčad ovdje; drugi će sa mnom. Poruči Miliću neka dođe - - -

Dvorana bijaše gotovo prazna. Unutra provali Marta, sva blijeda.

- Šta je, zaboga? - upita.

- Okršaja, snaho - odgovori podban - zbilja, jesi li rekla majci za Milića?

- Jesam.

- A ona?

- Ona odgovori: »Svoju kćer da dam šljivaru? Nikad.«

Ambroz se trznu.

- Vidjet ćemo! - reče poljubiv snahu u čelo - zbogom kćeri! Valja sada na posao.

X.

U onom kutu gdje rijeka Krapina, idući sa sjevera, utiče u Savu, protežu se krajni zapadni bregovi Zagrebačke gore. Na kraju zadnjeg ogranka do rijeke Save stoji Susjedgrad, što ga je kralj Karlo Roberto dao podići već oko godine 1316. i za carinsku kulu i za obranu toga kraja. Od Zagreba sve do Susjeda pružaju se gorski ogranci od glavne kose prema ravnici u spodobi pitomih proplanaka i brežuljaka, pokritih selima, zaseocima, vinogradima i pašnjacima, a podalje za njima uspinje se tamnija šumovita gora, koje se nestrmo vrhovlje u lako savijenima crtama odbija od plavetnog neba. Među brežuljcima brzaju mali potočići kroz hladovite klance put Save. Nu na mjestu gdje se gora dotiče Save bregovi su strmiji, divljiji, klanci uži, potoci manji, a šuma gušća. Pred dosta strmim zasjekom među dva brda stoji tik Save samotan brijeg, pokriven niskim hrašćem, grabarjem, kupinom, trnjinom, šipkom i paprati.

Na sjeveru dijeli taj brijeg od gore glavni drum idući od Zagreba; na jugu teče Sava, tako da se voda dodiruje okrajaka niske šume. Brijeg nije visok ali je dugačak. Od sela na istočnoj strani diže se voljko reć bi na stepenice, a na zapadu gubi se pomalo do ceste, koja se iza brda opet izvija k vodi; ali na jugu i sjeveru je strm, nepristupan. Na oduljenom hrptu brijega ističe se na istočnoj strani glavica poviša, a vrh te glavice sam grad Susjed, koji je samo po tom tvrđ jer nasamu stoji. Jezgra je Susjeda veliko zdanje na četiri kuta, a dva poda; tu su gospodski stanovi, tu stara pivnica, tu podzemne tamnice, male niske komore od kamena, do kojih ne dopire ni tračak božjega svjetla. Ali podalje teku oko glavice kamene zidine na četiri strane, a na svakom je kraju ovelik toranj, od kojih je najjači onaj obli što se prema jugozapadu tik Save diže. U tom prostoru su nova pivnica, staje, družinske zgrade, stanovi za oružnike; tu stoji i prilično čislo gvozdenih lumbarda i dvopušaka. Prema selu i cesti od Zagreba bijaše na istočnoj, položitoj strani iskopana duboka jama, utvrđena pleterom i šiljastima stupovima. Brijegu na sjeveru puko je uzan klanac između dva brda. Bokovi su brda strmi, pokriva ih tamnozeleno šuma iz koje se gdjegdje kraj staze ističe gola, siva klisura. Klancem vijuga se bistar potočić pod grmljem, preko mahovita kamenja, a uz potočić teče staza. Katkad zagiba se brdo u gole, kamene zakutke, a prodeš li tim putem dalje, gdje ništa ne čuješ do pljuskanja vode, do tajnovitog šuma lišća, otvara ti se pitoma dolinica, sred koje se kraj vode voljko njišu srebroliste vrbe, nad kojom pod vrhovima stoje rastresene kolibe sela Dolja. Na ušću klanca klopoću nedaleko ceste dva-tri drvena mlina, a zaviriš li dalje u hladoviti gorski zasjek, vidjet ćeš kako se stara crkvice svetoga Martina među bagremom i brezom priljepila uza sivu голу klisuru.

Čudna starica, ta kućica svetoga Martina, napol drvena na vidjelu svijeta, napol kamena u utrobi gorskoj. Svana vidiš joj sive stijene, mala okanca, drveni pocrnjeli krov, malen tornjić sa velikom jabukom. Uniđi. Tu je pridvorje. Nalijevo u kamenu zijeva duboka špilja, nadesno dižu se u zadak široke kamene stube, a gore gotska vratašca. Odanle možeš u goru. Pod stubama stoji stara prodikaonica od surova kamena na četiri ugla, a na njoj od nevješte ruke isklesana zvijezda poput Salamunova slova; pod njom vode te niska vrata pred oltar priproste crkvice. Tiho je tuj, gotovo se plašiš. Između kamenja prodire koji tračak sunca u špilju, ovdje-ondje niče zelena mladica iz pećine, katkad prhne pridvorjem lasta, katkad uplaši se ispod drvenih rebara krova šišmiš.

Takov je Susjedgrad, takov gradu okoliš, pozorište mnogih krvavih okršaja; nu od one noći kako je gospođa Uršula navalice bacila iz grada Jelenu i Tahove sinove bilo je prilično mirno; malo se je tužbe i prigovora čulo, svatko je pače mislio da će to tako i ostati pa je bogu hvalio da je voda preko noći odnijela Tahovu napast. Stara Heningovica pako bila je mudra glava, te se nije nimalo pouzdavala u taj gluhi mir. »Ban Petar miruje«, reče stara, »ej, vuk u jami skuplja pamet i oružje! Dobro da znam.« Zato ostavi Uršula neudate kćeri u Mokricama kod gospođe Marte, pregleda sama gradske zidine od vrha do temelja, uzajmi od gospodina Ambroza četiri nove lumbarde, nakupuje trideset ploča olova, četiri bačvice krupnoga praha i hrpu koplja iz zrinjske oružnice. Za kastelana postavi plemića Ivana Gušića, komu doda Franju Puhakovića i Ivana Sabova.

Bilo je već dosta noći odmaklo, kad je silan trubljaj sa okrugle kule probudio kicoša Andriju Horvata, vratara koji je u maloj stražarnici do velikih vrata hrkao. Odmah zatim začula se buka i lupa. Andrija skoči na noge, prebaci gunj, zapali luč, izađe iz stražarnice, ali prije nego će se spustit most, otvori okance na vratima i viknu:

- Tko je božji?

- Domaći - ozva se svana Uršulin glas.

Most lančanik zaruži, vrata se otvoriše, a Andrija dižući luč bio je posve zablenu videći kakva se to hajka na konjima u dvorište tiska; ponajprije Heningovica, gospodin podban, gospoda Kerečenj i Konjski, kastelan Gušić, jedno dvadeset plemića i do četrdeset oružanih konjanika sa zubljamama.

- Andrija! - reče mu gospoja zaustaviv konja - probudi brže Puhakovića, Sabova, i španovi neka dođu. Spremi te konjanike kako bolje znaš. Daj četiri konja osedlati. Brzo, momče, pa onda dođi na grad.

Andrija izvali od čuda snene oči - ali se u isti čas pokloni. Vjeran sluga ne pita, već sluša. Zatvoriv velika vrata, ovrši sve što mu gospoja zapovjedi. Dugo, do blizu zore žarilo se svjetlo na prozorima Susjeda. Sjene koje se pomicalu amo-tamo pokazivahu da u gornjim dvorovima gospoda bdiju za poslom. Pokadšto sred noći spusti se lančanik most, a sa grada pojurila bi svaki put po dva konjanika u razne krajeve. Jedni preko vode Krapine prema Zaprešiću, drugi na sjever prema Stubici, treći put Stenjevca - Andrija ravno u Zagreb, pošto je dugo bio govorio sa gospodinom Ambrozom.

Drugi dan osvanu mirno, prođe mirno. Ali začudo, velika gradska vrata ostaše zatvorena, samo se vidjelo kako gospoja Uršula obilazi po zidinama. Već se je stalo mračiti, mjesec je stajao nad Savom. Tad kao da je mravlje provrvjelo po svim bijelim putevima - ali to bijahu ljudi idući k Susjedu. Hrpa za hrpom - sve seljaci, oružani i bez oružja, i na konju i pješke - brzaše putem malo govoreći, hrlo tekući. Sa četiri konjanika doleti i gospodin Stjepko, ali brzo dođe, brzo i ode. Sred dvorišta plamćaše velika vatra; nad njom visijahu o lancu kotline, podalje stajahu tri velika bureta. Rujni žar plamena, sinje svjetlo mjeseca igralo je na dugim gvozdenim topovima, raznizanim oko zidina, na sivoj plohi kula, na grdnoj zastavi koja se u noćnom zraku vijala vrh grada, igralo i na šarenom klupku od stotina i stotina seljaka koji su pa dvorištu stajali, sjedili i ležali. Sama gospoja Uršula obilazi među njima. Nuđa ih jelom i pilom. Sluge nose sa dvora pune naramke ručnih pušaka, bradatica, koplja, a Puhaković i Sabov dijele ih među seljake. Gušić leti amo i tamo: tu broji pred stajom osedlane konje, ondje svrštuje po četama oružane seljake. Ali kraj sve vreve malo je buke, sve to šumi kao daleko more. Prema jutru otvoriše se vrata. Za jutarnjeg mraka spuštala se niz brdo četa za četom. Prvu vodi na konju Ambroz, sto konjanika, pedeset pušaka i dvjesta kopljanika pješaka. Četa zađe u gorski klanac. Malo zatim izvede gospodin Kerečenj pedeset ljudi na zapadni spust gradskoga brijega. Četa zavuče se u grmlje. Ljudi zatakoše u zemlju po dvoje gvozdene vile, a na njih staviše tešku dvopušku prema cesti na sjeveru. Oko vode vrzao se čovjek, pregledavajući svaku pušku - Ilija Gregorić. Sunce svanu. Na prozoru stajaše nemirno Uršula. Ujedanput pljesnu dlanovima i doviknu zetu Konjskomu:

- Hvala bogu, idu i ti!

Od samoborske strane miče se prema Savi jaka oružana četa. Pred njom dva konjanika, Tomo Milić i krupni župnik Svete Nedjelje. O boku mu visi sablja, za pojasom sijevaju dva samokresa, u ruci drži štap, a na njem modru maramu. Četa prepliva na brodu preko vode na drugi kraj, gdje je gospodin Konjski dočeka. I ta četa zakrenu brzim korakom u klanac. Zatim smiri se sve, dan minu spokojno, samo po podne doleti na konju sav uznojen kicoš Andrija Horvat i pođe ravno do gospoje Uršule.

Dođe večer. Okićka gora, kranjsko vrhovlje potamni, a nad gorskom kosom žarila se večernja rumen, gubeći se u žuto svjetlilo koje se rasplinu u blijedu nebesku modrinu. Po vrbicama doline provlačila se tanana bijela magla, između koje bi kadšto bljesnuo zavoj Save, a dalje k Posavini

gubila se krajina u siv, nejasan polumrak. Mirno se vijala Heningova zastava vrh Susjeda, a gdje gdje po kulama i zidinama odbijala se slika stražara o blijedom večernjem nebu. Gospođa Uršula stajala na prozoru svoga stana, podupirući šakama svoje blijedo lice. Ni žilica joj nije treptila na obrazu. Kanda je mrtva bila, ali te blijede oči gorjele su kao žeravka i buljile nepomično u toranj sela Stenjeveca, koji se je kao crn stup isticao iz sivog polumraka. Gle! Na stenjevačkom tornju bljesnu svjetlo. U jedan mah skoči žena kao zvijer kad ju zahvati zrno. Obrazi joj porumeniše. I kriknu da se je orila sva krajina:

- Na noge! Evo ih!

Sa grada puče top. Daleko odjekivala gora. Za dva časka side gospodin Konjski u selo sa pedeset konjanika. Mjesec sinu o pol neba. Od Zagreba bruji mukao šum. To je ban, to je banova vojska. Teško dišući prignu Uršula uho na prozor, a okrenuvši se zatim k slici viknu jarnosno: - Čuješ li, Arlandova Doro! Idu da nam otmu grad. Čuješ li? Ne daj! Ne daj! Pomozi!

Četa Konjskoga stupi za živicu. Sad se čuje topot. U selo dolete dva banska husara; drže u desnoj ruci sablju, u lijevoj samokres. Sred sela stanu, ogledaju se. Iza živice planu hitac, jedan husar svali se mrtav, drugi pobjegne natrag. Zakratko dođe konjanik sa bijelom zastavom i uz njega trubač. Sve je mirno. Obojica popeše se na brijeg do gradskih vrata. Trubač zatrubi. Na braništu nad vratima pojavi se Uršula:

- Tko ste? Što tražite? - zapita žena.

- Ja sam Ivan Petričević od Miketinca - reče muž sa zastavom - šalje me gospodin ban, pa vam zapovijeda da mu, plemenita gospodo, predate ovaj grad što ga razbojski otete, i sve imanje i oružje *sub poena notae infidelitatis*. Ako ga ne predate, otet će ga ban sabljom i kopljem, puškom i lumbardom, *cum brachio regni*.

- Plemeniti gospodine od Miketinca - odvrati Uršula porugljivo - recite vi svomu banu nek si dođe po grad. Čekam ga na dobru večeru, i njega i njegov *brachium*.

Poslanik se vrati natrag. Četvrt sata prođe. Ujedanput zatrubiše trublje, zaružiše bubnjevi. Banova vojska se primaknu selu. S daleka sijevahu o mjesecini dugi nizovi koplja i pušaka, a odasvud se čula kratka zapovijed četovoda. Začas posjede vojska ravni prostor međ Savom i gradskim brijegom. Zagrepce provali u selo zastava banskih husara, ali pred njih izleti Konjski sa svojom četom. Sablje krenuše, planu nekoliko samokresa, začu se nekoliko uskrika. Konjski uzmaknu na cestu za grad. U tren navalise brzim kasom tri zastave husara pod Gašom Alapićem i četa bakačkih slobodnjaka na konju, te posjedoše cestu na sjeveru i ušće klanca kod mlinova. Ivanički bombardiri namjestiše četiri lumbarde nad mlinovima na humku naproti gradu. Četiri čete haramija i dvije kumpanije njemačkih mušketira razrediše se pod brdom naproti ulazu grada, a prema zapadnom obronku gradskoga brijega pohrli brzim korakom hrpa Uskoka. Za haramijama stajala pod kacigom na konju mrk ban Petar, a uz njega Ivan Alapić sa banskom zastavom. Ban mahnu sabljom, Alapić dignu zastavu ter zapovjedi:

- Palite lumbarde!

Sad puče top, sad drugi, sad treći, sad četvrti, i snova planu munja za munjom, grmnu grom za gromom, gora gromorila jekom, bijeli dim se vitlao hrastovim granjem, ter se slegnu u crno ždrijelo klanca. Zrno za zrnom prasnu u gradski zid, da se je kamenje drobilo poput tuče. I opet mahnu ban sabljom i kliknu gromovitim glasom:

- Dvije čete haramija naprijed! Juriš! Na gradska vrata! Mušketiri nalijevo!

Bubnji zagrme. Urnebesom zaurla četa. Brzim kasom postupahu dvije prve čete uz brijeg. Mašući sabljom vodi ih kapetan Vlašić. Sad su na pol brijega. Ništa. - Naprijed! - viče kapetan. I lete dalje. Ništa. - Naprijed! - Sad su pod zidom. Stanu. Sad - - - šest gromova ruknu sa grada, zrakom zadržta užasan krič, a pod bijelim dimom previjaše se pedeset krvavih trupova. Ali između gromova, između jauka zakriješti s grada ženski glas:

- Ej, banski junaci! Je l' vam jabuka slatka?

Prvi juriš klonu. Sunovratce uzmaknu Vlašić sa svojim ostancima k banu.

- Trista gromova! - škrinu Petar pritegnuv uzde konju - gospodine Petričeviću, pohitite brzo na cestu k zapadu. Kad zaori trublja, neka Uskoci jurišaju, slobodnjaci nek siđu s konja, neka kušaju popeti se na sjevernu stranu brijega. - Časnik brzo odleti po zapovijedi.

- Kapetane! - doviknu ban vođi mušketira - vi se na jugu zavucite uz brijeg do blizu zida, pa sipajte na zid iz mušketa vatru! - Kapetan ode na mjesto. Jedan čas. Ban mahnu sabljom, trubač do njega zatrubi, gora jeknu.

- Juriš na sve strane! - zagrmi ban - lumbarde, sipajte! Pješadija naprijed! Udri u ime boga!

Gromori, tutnji, ruči, treska, praska, bljeska. Haramije lete, skaču, puzaju ko vrazi.

- *Vivat banus!* Naprijed! - U dolu ruži bubanj, dere se trublja. - Naprijed junaci - kriješti Vlašić, a s druge strane urliču Uskoci: - Oj! Oj! Oj! Udri! - Ždrijela lumbarada sipaju pakleni dažd, mušketiri obaraju klečeći u zaklonu svaku glavu na zidu.

- Udri, haramijo! - ori se glas, a s grada bljesne, praska i tutnji. Grom, munja, jauk, škripa, Isuse! Marijo! Naprijed! Kletva, trijesak, uzdah - ali naprijed preko hrpa ranjene braće, preko krvavih lješina, udri, udri! Zakipila krv, pobjesnio mozak, nu sred bijelog dima, sred plamenog trijeska stoji ban ko crn, mramoran kip. Ej, i opet su haramije pod zidom! Zrna deru, strijele zvižde. - Ne dajmo se! - kriješti hrapav ženski glas. Redovi padaju ko snoplje. Vidiš, taj se ranjen prihvaća hrastova korijena, taj cikne i uzvija se poleđice, taj klone i klekne, taj se zgrabi za srce, okrene na peti i udari licem o zemlju. Šta zato! Naprijed! Živio ban! Lumbarde igraju veselo, muškete kvrcaju, zid dršće! Gle, gle! Sad prisloniše ljestve, penju se na zid, naprijed Vlašić. Sad će zataknuti zastavu. Nad njim bljesne sjekira. Jao! Sabov zamahnu, raskoli mu glavu. Rulja kamenja sipa se sa zida, vrela voda pišti. A ovdje! Iz vratašca provali četa na mušketire. Koplje sune u rebra, zemlja se izmiče ispod nogu, mušketir za mušketirom kotrlja se niz strminu u Savu.

A uskoci? Potrbuške plaze, u zubima nož, u ruci im samokres. Grom i pakao! Iz busije ujede ih zmija: iza grmlja pali Ilija Gregorić dvopuške.

Polovica haramija pade, ali još se biju đavoli. Krv sunu banu u glavu. Istrgnu trubaču trublju, zatrubi, pluća će mu prsnuti, pograbi od Alapića stijeg pa viknu:

- Juriš! Juriš! Udri! Lumbarde! Šta je to? Lumbarde šute.

Doleti na konju Gašo ranjen.

- Strijela božja! - viknu. - Sa gore oboriše nam iz zasjede bombardire, izgubismo lumbarde.

- Juriš! - zahripi ban bez svijesti.

- *Vivat banus!* - zaori još jednom vojska.

- *Vivat Hening!* - odjeknu iz gorskoga klanca.

- Pomoć, pomoć! - Iz crnog ždrijela hrupi neznana vojska.

- Alapiću! - zadrhta ban - gle! - Ta jesu l' to đavoli?

- Zlotvor Ambroz! zaskočio nas! - viknu Petričević, doletiv bez daha.

Sablje zvekeću, ljudi jauču, Ambroz siječe. Banderijalci uzmiču. Eno i Uskoci bježe. Za njima lete štajerski konjanici. - Stjepko ih vodi - mlate, biju, mrve, metu ispred sebe. Eto, Uskoci zavukoše se u mlinove, odanle sipaju smrt u mužadiju, ali mlinovi planu.

- *Vivat Hening!* - oziva se za selom junački glas. Milić i drug mu župnik obidoše klancem goru, vode novu četu od Stenjeva.

- Provalimo - viknu ban - u Zagreb! - i podbode konja. Zaludu. Bačen je natrag. Odasvud opasa ga smrtno kolo. Vojska mu je stisnuta u klupko pred klancem; ne možeš pucati, ne možeš sjeći, ruka do ruke, konj do konja, čovjek do čovjeka; konj zdrobi kopitom pješaka, pješak bijesan probode konja, nad tobom nemilosno nebo, oko tebe smrt, pod tobom krvava zemlja, a s grada huje zrna u klupko, da glava puca, da se kosti krše, da se krv pjeni. A ban? Da ga uhvate! Duša ga zazebe.

Njima u rukama, njima na rug! A osveta? Samo sloboda daje osvetu. I spazi crkvicu svetoga Martina. Da. Spusti se neopažen s konja, privinu zastavu i provuče se krišom k crkvi. Ali za njime kopito. Krenu glavom. Starac konjik ga goni. - Ambroz. Ban trgnu sablju, ali u tren izbi je Ambroz iz ruke.

- Stani, *domine bane*, uhvatio sam te - reče Ambroz mirno.

- Podban bana?

- Poštenjak razbojnika.

I side s konja. U taj par kanda se primiče hrpa vojnika.

- Udimo u crkvu - reče Ambroz - zaslužnit će vas. - Uhvati bana za rame, uvede ga u crkvu. Pod raspelom drhtaše slaba svjetiljka.

Petar stajaše blijed i nijem.

- Evo - prihvati Ambroz - advokat je dobio parnicu proti banu koji je pogazio pravo, zakon, pogazio svoju riječ. Ovamo tu zastavu - kriknu istrgnuv Petru stijeg - okaljana je, blatna je; taj znak nevjere i nepravde, koji je vodio krv proti vlastitoj krvi, neće više vijoriti pred slavnom hrvatskom vojskom.

I pograbi zastavu s dva kraja i skrši joj držak na koljenu i razdere rumenu svilu pa je baci pred oltar. Ban zaruknu od bijesa:

- Zlotvore, daj mi mač da se ogledamo!

- Ti nijesi mača vrijedan.

- Zasinut će jošte moj mač nad tvojom glavom - osovi se Petar ponosito.

- Tako govori meni Petar Erdödi sad - reče starac - gdje ga imam u svojim šakama, gdje mi ne treba nego pisnuti, da ga moje bijesne čete raznesu. Ali neću. Ruka moja neće dirnuti u čovjeka bez oružja, neće u hrvatskoga bana. Obraniti htjedoh svoj rod od nepravde, ali to mi je dosta. Više ne treba. Idi, bježi! Pred crkvom stoji mi konj. Umakni ovim klancem put Zagreba. Tu ti nema pogibelji.

Petar koraknu prema vratima.

- Bane Petre - zaustavi ga Ambroz - još jednu. Čuj me!

- Šta ćete, gospodine Gregorijanče? - zapita ban hladno.

- Evo, tu smo sami, bane, dva jaka muža pred razapetim bogom. Ne čini li ti se da iz rana božjih protiče iznova krv? Oh, meni se čini. Pod ovim bregovima teče krv našega naroda, skupocjena krv koju bi valjalo štedjeti za našu majku - za našu domovinu na koju reži odasvud divlja zvjerad. Ah, brat je ubio brata. Bane! Ne kaže li blijedo lice krvavih lešina da smo Kainsko pleme, da nijesmo zaslužili te lijepe postojbine? Ne kazuje li ti da smo zaslužili bič što nam ga sudbina plete? Roblje smo, vazda tuđe roblje, jer smo robovi svoje strasti, svoje lakomosti. Zavirio sam u starodavne knjige - u zgone našega naroda: pisane su krvlju, nadahnute bijesom; obišao sam bilo našega plemena, prignuo uho na njegovo srce. Strast, bijes! Imadosmo krunu, sami si je strgosmo s glave jer nije mogao svaki kraljem biti. Plakao sam, srce mi je pucalo od tih uspomena, a srce mi puca i sad jer, recite, jesmo li danas bolji? Zavrijedismo li da nas stablo sreće i mira zaštiti svojim granjem? Čovjek sam zakona, a vidim li da ga nenarav gazi, plane mi krv, pobjesnim i ja. Sabljom, silom postaju narodi silni, slavni, ali ne postaju sretni. Bane - nastavi starac - vi ste bogat, uman, slavan, dična koljena, gvozdene volje, vi ste Erdödi, vi ste knez, ban - ali zaboravite časak sve to, zaboravite sebe, sjetite se da ste sin nesretne majke - Hrvatske. To pamтите, i evo pred spasom svijeta, sred krvave noći zaklinjem vas ja, sijed starac, krenite drugim putem, zaboravite rodbinsku korist, dignite zastavu pravde, skupite oko sebe sva plemenita srca hrvatska, završite užasnu krvavu priču i vodite nas u boj za slobodu i sreću djedovine naše. Zaklinjem vas! - reče starac Ambroz ganut prihvativ ruku bana, i suza zatrepiti na sijedoj trepavici. Ali Petar izvinu ruku i odvrati hladno:

- Da, ja sam Erdödi, ja sam ban! Čitajte vi stare knjige, *domine Ambrosi*, ja pišem nove svojom sabljom, ali u njima bit će jedan list gdje će potomstvo čitati krvava pismena: »Osveta Ambrozu Gregorijancu.«

- Pišite - reče Ambroz mirno - ovršite osvetu svoju; ali znajte: doći će novo pleme; vaše pero, ta junačka sablja, rđat će nad pepelom vašim, a kmetske noge gazit će po vašoj grobnici. Veličanstvo pada u prah, vlast mine, ali uspomene među unuci na vagu. Tko zna da l' će više vagnuti Petar, da l' Ambroz! Slušajte me - - -

- Neću! - prenu se oholo ban - nikad! Zbogom! Do viđenja - - -

- Na bojištu pravde! Bježite, bane! Vrijeme je.

Ban izide, umaknu klancem na konju, a Ambroz krenu pješke na grad.

Na gradu Susjedu zvekeću zlatne čaše. Vojvode slave pobjedu, vino se pjeni, rumeno vino kao seljačka krv.

Na gradu stoji Uršula pred Dorinom slikom, razgaljene grudi nadimlju se burom, kruta lica joj gore.

- Doro, Doro - viknu - hvala ti, svetice moja!

Vrata se otvore. Uniđe Ambroz. Uršula poleti k njemu i pruži mu ruku.

- Hvala vam, *domine Ambrosi* - reče - po sto puta hvala. Svoja sam. Toga vam dana nikad zaboraviti neću. Tražite od mene što vam drago, sve ću učiniti po vašoj volji.

- Je li vjera? - odgovori Ambroz ozbiljno.

- Tako mi boga - reče žena dignuv tri prsta.

- Dobro - - - primijeti podban, ali uto uniđoše Uršulini zetovi.

*

U mračnom klancu leti na konju ban, na konju svoga vruga, poražen, bez mača, bez zastave. U klancu mrmori potok: Sramota!

I ban leti dalje. Kraj puta osovi se mrka klisura ko div, kanda kroz rug veli banu: Sramota!

Ban skupi plašt i leti dalje.

U dolini njišu se o mjesecini srebroliste vrbe, ko noćni duhovi, i šapću: Sramota!

A ban juri dalje, dalje.

Ali s neba bulji u njega blijedi, užasni mjesec, a u nepomičnim mu crtama čitaš: Sramota!

Sramota! Sramota! oziva se svijet, a u banovu srcu leže se zmija osvete.

*

Na humku kraj Susjeda sjedi čovjek sam sred tihe noći i bulji u dol, na krvavo razbojište - Matija Gubec. Bulji i pita se sam:

- Čija je ono krv što poput noćne rose dršće na travi? Naša.

- Čije su blijede one lešine kojih se krvavom kosom poigrava noćni vjetar, kojim se mjesecina ljeska u staklenim očima? Naše.

- Čije je ono crno zgarište gdje je pod pepelom zakopana sreća jednog cijelog života? Naše.

- Čiji je onaj krvavi mač koji u travi blisiče? Naš.

- A čije je ovo cijelo prokletstvo? Naše.

I zaplače čovjek suzom čemernom, i zavrti glavom ko mahnit, i stisnu lice na svoje šake, stisnu ga, bože, ni ne vidje ništa, ni ne ču ništa; ali kad gavran leteći preko njegove glave graknu, trznu se čovjek, skoknu na noge poput diva, a prihvativ krvavi mač iz trave zamahnu prema mjesecu i kriknu kroz grohotan smijeh:

- Ej, gavrane crni! I srce nam tražiš? Nikada! Nikada!

XI.

Kao trus prodrma sva srca hrvatskog plemstva glas da je ban Petar pod zidinama Susjeda od podbana Ambroza poražen, da banski stijeg, taj biljeg hrvatskoga junaštva proti nekrstu, razderan, slomljen leži u blatu i kalu. U prvi mah bio je svatko zablenu s te nečuvene sramote, svatko je zaboravio, bio velikaš ili plemić, veže li ga rodbinstvo ili korist uz bana ili podbana. U prvi mah pitao je samo svatko: »Tko ima pravo? Šta će od toga biti?« Nitko nije znao odgovora, ni sam mudri knez Đuro Drašković, najokretniji Hrvat svojega vijeka, koji je po smrti Matije Brumana zasio bio na starodavnu stolicu biskupije zagrebačke. Crna slutnja osvajala je svačije srce, gluha strava napunjavala je svačiju dušu. Da, svatko je kroz strah i trepet nagoviještao da će krvavi lipanjski dan godine 1565, gdje se je sa staroga Susjeda sasula bila sva svjetska sramota na banovu glavu, da će taj zlokožni dan biti istočnikom duga čisla krvavih dneva, za kojih će novi grijesi uroditi starim prokletstvom. Nad domovinom visio je crn oblak, gotov da saspe zator i propast na tu nesretnu hrvatsku zemlju: - strahota turskoga rata, strahotnija sada gdje se s istoka izvi na nebo krvava zvijezda, veliki vezir, od roda našega, zator našem rodu, Mehmed Sokolović. Kao daleka grmljavina orili se crni glasovi: Turčin se diže. I svatko zadrhta od pomisli kako će zemlja i opet ogreznuti u krvi, kako će bijes neumoljivog Davora i opet zadaviti tisuće novih žrtava. A u taj par, gdje je u tim »tužnim ostancima« slavne kraljevine Hrvatske svaka junačka desnica neocjenjiva bila, gdje je svaka kap junačke krvi vrijedila zlata, u taj par gdje su se sva srca junačkog naroda imala složiti u jedno orijaško srce, gdje su sve plemenite duše imale disati jednim dahom - zanosom za slobodu svoga oltara i ognjišta - - - u taj par - jao sramote! - klonu zastava banska, ne na junačkom razbojištu stare hrvatske slave već u sebičnoj raspri privatne lakomosti, klale se dvije glave kraljevine za plijen, te su, same bijesne, krvavim razdorom iznova jarile iz pakla sve bjesove koji su kroz vjekove satirali tu lijepu, tu nesretnu domovinu našu.

Šta Turčin? Šta Nijemac? Šta Sokolović? Šta zakon? Šta pravo? Šta sloboda? Šta domovina? Šta je sve to? Ništa - ništa! Plijen, grabež, zavist, lakomost, bijes proti bijesu, krv proti krvi, užasna, duboka mržnja, otrov onaj ljudske duše, koji ne štedi ni brata, ni oca, ni majke, ni samoga boga!

Sve je bilo mirno, sve tiho po zemlji, šaputalo se samo u pol glasa, ali taj gluhi mir stiskao je svaku poštenu dušu kao sparina uoči oluje. U Hrvatskoj puče jaz, dubok da mu dna ne može dosegnuti oko. Samo krv, samo domaća krv može ga ispuniti. Sve plemstvo, razabrav se od prvog udarca, sjati se u dvije strane. Tu stoji Petar, komu u duši vulkan bjesni, a uz njega Tah, Keglevići, Alapići, Bedekovići, Pogledići, Petričevići, Bukovački i sva plemenita turopoljska četa - ondje stoji Ambroz, sijedi gorostas, a uz njega Zrinjski, Konjski, Sekelji, Mrnjavčevići, Kerečenji, Crnkovići, Zakmardi, Zaboki i cijela vojska zagorskih šljivara - jednako uvrijeđeni, jednako bijesni, jednako mogući, sablje jednako oštre, lav proti lavu, ris proti risu - da, i zmija proti zmiji. Odavle, odanle napeta puška. Nu na strani je gladio knez Đuro Drašković dugu crnu bradu i škiljio ispod oka u tu mahnit smjesu; u njegovoj ugrijanoj duši niču zlatni slutovi, ali mudra glava ih kroti, šuti i tajno šapće svojem srcu: Ti ćeš biti *deus ex machina!* Jedno veliko, slavno srce kucalo je u tom vijeku - a u grudima Nikole Zrinjskoga. Ali on svega toga ne vidje ni ne ču. Njegov duh se uzvisi više, njegovo oko se upiraše u istok, odakle je imalo sinuti krvavo sunce, njegove usne šaptahu danju i noću: - Među nama i među Turcima nema pravog mira. - Nikola ljublaše Ambroza, ali je morao više ljubiti domovinu i čovječanstvo. Kako stajahu proti sebi dvije plemićke stranke? Na čijoj bijaše pravo? Zar na Petrovoj, koji je, zastupnik pravde, gazio pravo za volju tazbine i sablju bacio na vagu svete pravice?

Zar na Ambrozovoj, koga je plemeniti zanos za svetost zakona stvorio mahnicem te je razbio oružanu obranu kraljevine i nogom pogazio znak najviše časti? Na čijoj? Svaka stranka vikaše: »Na mojoj strani je pravo«, jer se sveta ova riječ najviše odazivlje iz onih ustiju gdje je u srcu nema. Svatko je čekao. Znalo se da će strijela pući, ali nije se znalo na koju stranu; znalo se da su stranke brojem i silom ravne, ali nije se znalo koliko broji svaka ustrajnih duša, koliko li promjenljivih kukavica.

Jednog popodneva početkom mjeseca srpnja stupi ban Petar sa svâkom, grbavim Gašparom Alapićem, u sobu svoje žene gospoje Barbare, koja je upravo, sjedeći na škrinji, marljivo prela i predući živo razgovarala sa gospojom Jelenom Tahovkom. Rijetko je kada ban ljetovao u Zagrebu, ali mu ovaj put ne dopustiše važni državni poslovi seoske okolice.

- Da ste mi zdravo, mila gostinjo - pozdravi ban Jelenu - nadam se da vam je zdravlje dobro u mojim dvorima.

- Dobro, gospodine Petre, jer sam našla utočište u vašim dvorima, a njega moje mile posestrime, gospoje Barbare, čini da sam začas zaboravila ljute rane što su mi ih zli ljudi zadali bili.

- Vaše rane moje rane - odvrati ban, a Gašo приметnu veselo:

- Upravo dodosmo pitati, plemenita gospo, da li je gospodin Tah i već skuhao medicinu za tu vašu bolest. Vi ćete brzo ozdraviti, gospojo Jelo, jer ste zrinjske krvi i jake naravi, ali moj dragi šuro - *salva auctoritate banali* - zaletio se glavom u te proklete susjedske zidine da mu se još i sad kvrga na čelu vidi, ko što meni na leđima.

- Brate? - planu Barbara porumeniv - čemu te šale?

- Pusti ga - reče ban mirno - toga jezika ti nikad izglediti nećeš.

- Istina, gospodine svače - nasmija se Alapić - kao ni moja leđa. Hrapav sam, takav sam.

- Nu kanimo se sada šale - nastavi ban - mi smo, gospojo Jelenu, došli uistinu k vama, kako evo Gašo kroz šalu natuknu. Recite nam je l' vam gospodin Tah i što god javio, je l' bio pred kraljem da se prituži, je l' što god pisao o našim poslovima?

- Ništa, posve ništa ne znam - odvrati Jelena - nu rekla bih da će skoro doći jer mi iz Ugarske pisa da će pred kralja, i ako do 8. srpnja ne primim pisma, neka ga svakako čekam u Zagrebu, a evo je danas deseti.

- Dobro - reče Petar - sva je prilika da će skoro doći; hoće li donijeti dobrih ili zlih vijesti, to bog zna, jer je, znam, i Ambroz digao hajku pred kraljevskom svjetlosti na nas.

- Eh, toga me nije strah - reče Gašo mahnuv rukom. - Znaš li, svače, za bajnu životinju himeru ili zmijolava - takov ti je Tah i, i zmija i lav. Njemu nema zapreke. Vrag je pa vrag. Posegnut će on i samomu kralju pod grlo. Pa ima i za prijatelja Batora. Kralj je Makso u veliku škripcu. Bijesa on pita je l' ovako il' onako pravo; njemu je onaj prav koji uz njega pristaje. *Ergo* mislim da će gospodin Ferko u torbi donijeti čitavu grmljavinu na naše protivnike. Nu, dragi bane i svače, hajd'mo. Ima za sabor još pune ruke posla i dogovora.

- Da, zbogom Barbaro, zbogom gospojo Jelenu - reče ban - i čim Ferko dođe, nek se odmah navrati k meni.

- Stani, gospodine Petre - zaustavi Barbara na odlasku bana - Jelenu ti ima još jednu reći.

Ban se zaustavi, a Jelenu, dignuv se, otvori veliku škrinju te iznese iz nje zastavu od crvene svile, zlatom vezenu. Na jednoj strani stajaše grb Erdöda, na drugoj tri mala grba, znakovi kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

- Bane - prihvati Jelenu kroz suze - kad me bijes ljute vučice Uršule istjera iz moje kuće, primiste me u zaklon kao rođenu sestru. Kako da se vašoj dobroti odužim? Uvrijediše vas, počinise izdajstvo, razderaše vam bansku zastavu. Evo druge. Ja je izradih vlastitom rukom. Pomislite da je svaki biser na njoj jedna moja suza, da mi je pri svakom zabodu igle bilo kanda rivam nož u srce

zajedničkih neprijatelja, i da mi se od pravedna gnjeva lice žarilo ko što se ova zastava rumeni. Primite je za uzdarje od Jelene, nosite je slavno i satrite pod njom naše zajedničke vragove.

Ban prihvati zastavu i reče poljubiv Jelenu u ruku:

- Hvala toj nježnoj ruci koja mi je po istinskoj pobudi srca sačinila toli lijepo uzdarje, i obećajem vam, plemenita gospo, da će mi vazda biti znamenom slave.

- Druže Petre! Stoj! - sunu Barbara uvis, i oči joj zaplamtješe ljuto - na taj novi zalog tvoga veličja zakuni mi se da ćeš se osvetiti Gregorijancima - - -

- Kunem se, Barbaro - odvrati ban staviv ruku na svoj grb.

- Da ćeš ih progoniti radi veleizdaje, Petre - nastavi Barbara - koju počinije pogaziv banski stijeg.

- Kunem se - opetova ban.

- Da nećeš mirovati dok toj zmiji Uršuli ne smrviš glavu, dok mi posestrima Jelena ne uđe opet gospodaricom u Susjed.

- Kunem se živim bogom - završi ban.

- Slava bogu - uzdahnu Jelena staviv ruku na srce.

- Amen - kihnu Gašo okrenuv se na peti. - Ajd'mo, bane, nije gubiti vremena.

I oba muškarca izidoše iz sobe.

*

Dugo je boravio Gašo u sobi gospodina kneza Petra, dugo govorahu ta dva svâka potihom, premećući stigla im pisma, brojeći glasove poslanika saborskih, sastavljajući kratke dopise velikašima i plemićima; već je prilično kasno bilo kad se je Gašo Alapić rastajao sa banom Petrom. Na odlasku reče grbuljak:

- Jedna mi je još briga na srcu, a to plemenita gospoda Turopoljci. Mnogo ih je, tih kosturaša, a svaki ima glas. To ti je jedini *antidotum* proti tvojim plemenitim susjedima, Draganićancima, koje su Gregorijanci i Samoborci proti tvojemu gospodstvu pobunili. Kad sam nedavno poslije nesretne sječe pod Susjedom, iz koje sam jedvice živu glavu iznio, bio na svom gradu u Vukovini, skupio sam turopoljsku gospodu oko sebe pa sam ih napijao i motao kao Lucifer grešnu dušu. Župan je naš, a i Pogledići, pa kad ti kihnu, mišljah, veli cijela plemenita općina: »Na zdravlje.« Ali se prevarih. Gospodin Vurnović, ta prefrigana haringa, prodao je dušu vragu Gregorijancu i ruši potajice što sam ja mukom sagrađio. Plemenita mužadija ne sluša već župana. To mi je briga. Moram ih pošto-poto spregnuti pod svoj jaram i Vurnoviću ispred brka odnijeti masnu pečenku.

- Kako? - zapita Petar.

- Eh, pusti samo! Nasubio sam svata koji će im u snuboke, to ti je moj »glas vapijućega«, a kad se plemenite tikve smekšaju, doći ću da ih posve skuham na mak.

- Dobra ti sreća, Gašo, i laku noć - odvrati ban, i svaci se rastaše.

*

Kad je grbavi gospodin Gašpar izišao iz banove kuće u Gospodskoj ulici, zacinka upravo »lopovsko zvonce« kraj Dveraca te javi obzirnim građanima da je deveta ura odbila i da svaki pošten čovjek u svojoj postelji ležati mora. Nu Gašpar nije tražio svoga noćišta što mu ga je ban u drugoj svojoj kući priredio bio, već je preko Markova trga krenuo u Kamenu ulicu. Njemu toga i nije nitko brojio u grijeh; gospodar je vukovinski najvolio poput šišmiša izlaziti noću. Bijaše neženja, grbav, malen, ružan, nekako proklet od naravi. Ne jedanput znao je u društvu plemkinja reći: - Znam da vi,

plemenite parte, zazirete od velike kvрге maloga Gašice, i jedva bi mi koja od vas dala vjenčani prsten. Nu zato me, vjerujte mi, glava ne boli; pao sam u svijet kakova me je majka rodila, pa kad dođe *ad fractionem panis*, ne pitam za grb, i vjerujte mi, i građanska i seljačka krv ženskoga spola ima nešta čovječjega u sebi. Eva je Eva, bila plemenita ili neplemenita.

Gospodin Gašo krao je poput proždrljive ose meda u svakoj košnici, te je dobio zato pokadšto i batina, ali na jednom mjestu bijaše mu kvrga sigurna, u krčmi naime kume Jagice, pod prvim svodom Kamene ulice. Jagin muž bijaše nekad konjušnik kod Gašparova oca, a žena mu služavka; Jagin muž ljubio je vino, a Gašpar zakonitu drugaricu Jagina muža, i sve se je lijepo slagalo bez prigovora, bog da prosti! Premda drzovit boljar, volio je Gašo proboraviti večer u komorici Jage za krčmom negoli u kojem bogatom sijelu velikaških gospođa. U tu komoricu krenu i sad. U krčmi razbijahu si gradski trabanti glavu, hrkaše bivši konjušnik u kutu. Gašo uđe, a na vratima čeka ga lijepa, krupna, crnooka žena zasukanih rukava. Moglo joj je jedno trideset godina biti, a tragovi brkova pod nosom pokazivahu da je prije poroda muškarcem biti htjela.

- Ele, milosti vaša, gdje ste k vragu toli dugo čamili? - pozdravi ga žena - sve mi se čini da idete po stranputicama kojih u Zagrebu žalibože dosta ima. Čuvajte se. Ljuta li će biti pokora, saznam li da ste u Zagrebu preskočili čiji plot. Van Zagreba ne marim, nek vas voda nosi, kad su već grbavci takovi đavoli.

- Muč' babo - rasrdi se Gašo - stisni jezičinu pod nepce, ne brundaj! Nosi večeru i vina. Nije me volja slušati tvoju litaniju. Je l' me Tahov sluga, Petar Bošnjak, tražio sa nekakvim čovjekom?

- Jest - odvrati krčmarica - vani piju. Sad ću ih pozvat.

Žena ode, ali se brzo povrati i postavi pred Gašu pečeno pile, hljebac kruha i vrč vina.

- Idi, Jago - mignu grbavac zataknuv vilicu u pile - pošlji one propalice, a ti ostani u krčmi dok te ne pozovem.

Brkata žena pokori se zapovijedi, i zakratko unidoše dva čovjeka u Jaginu komoricu, gdje se je gospodar vukovinski oslađivao pilom i jelom.

Prvi čovjek, Petar Bošnjak sa Susjeda, reče, pokloniv se duboko, kroz posmijeh:

- Evo, milosti vaša, čovjeka za koga sam vam govorio.

Gašo, držeći bocu pileta na vilici, podignu glavu i pogleda došljaka. Bijaše to loman čovječić malena stasa. Na tananu vratu njihala mu se dinjasta ćelava glava, posuta gdjegdje rutavom plavom kosom. Sred rastisnutog, pjegavog mu lica rumenio se kvrgast nos, komu su pod kožom sve žilice popucale bile. Pod nosom stršili mu riđi metljikasti brkovi, a dremne žute oči buljile vazda u jednu točku. Na sabljikaste noge navukao je odrpane čizme; zelena, kanapom svezana surka bila je već požutjela, crn nekad šešir pozelenio. Došljak stajaše nijem motajući svoj šešir. Sve držanje bijaše mu toli glupo da si posumnjati morao da uistinu glupan nije.

- Odakle si, Petre, to odrpano strašilo ispuknuo? - zapita Alapić.

- Koža mi je odrpana - reče ridan - ali pamet cijela; koža da se krpati, pamet ne da.

- Kako se zoveš, čiji si, šta si? - zapita i opet Gašo.

- Zovem se Šimun Drmačić. Čiji? Eh, to nek vam, milosti, kaže moja nepoznata majka. Negdje oko Sutle pao sam svakako u svijet, jer sam ondje prvi put kokoši krao. Šta? Svašta, koješta i ništa, *digna cum reverentia, illustrissime!*

- Čim se hraniš, huljo, htjedoh reći - progovori u čudu Alapić.

- Kruhom i rakijom.

- A tko ti dobavlja novaca?

- Moja pamet, tuđa ludost, *stultitia humana*.

- Odakle tebi latinština?

- To je cijela historija. Dječakom vodio sam na štapu slijepca; taj mi je davao na dan tri obroka batina. Pustih slijepca u grabi. Klanjački me fratri uzeše za pastira. Kad sam pastirsku školu svršio, budem laikušem. Malne postadoh poštenim čovjekom. Jela i pila dosta, posla nikakova. Ali je fratarski kupus suviše smrdio, te kad je brat pivničar i ključe od podruma sakrio, ukradoh jednom gvardijanu zimske čizme pa ih prodah za rakiju. *Eheu!* Fratri su to ispicali. Ja sam alegovao da je i sveti Krišpin uradio što i ja. Badava. Svukoše mi fratarsku halju, a ja stojah u svijetu kao rak kad s njega spadne kora, i zlo po mene, da se nijesam naučio čitati, pisati i ovo nešto latinštine. To me je spasilo - postah fiškal.

- Ti, huljo, fiškal? - nasmija se Gašo.

- Kad se brijač može zvati doktorom, zašto ne bih ja fiškalom? Idem od sela do sela noseći u svojoj šupljoj batini pero, tinte i papira. Inštancija stoji groš ili čašu rakije; tako se hranim kao vrabac na smetištu.

- Lijepe li historije - viknu Alapić gucnuv iz vrča.

- Da - odvrti Drmačić - otkrih vašoj milosti cijeli svoj lopovski *curriculum vitae*, da stečem vaše pouzdanje.

- A razumiješ li ti, lopove, posao za koji te pozvah?

- Da idem za korteša među turopoljske kosturaše? Dakako.

- Poznaješ li Turovo polje?

- Svaki grm, svaku krčmu od turskoga šanca na Odri do lekeničkog tornja, od Rakitovca do zadnje dobranske klijeti, k tomu i slavni »visoki brijeg«, koga svaki zec preskočiti može.

- E, pa ti, nečešljani *domine* Krišpine, makni svoja kopita na »visoki brijeg« pa pomiješaj kosturaše proti gospodinu Vurnoviću.

- *Ad servitia paratissimus!* Ali kopita mi nijesu potkovana.

- To jest, *dominatio vestra* - reče Alapić - kuca na moju kesu, je l' lopove?

- Dakako - kimnu Šimun - *clara pacta, boni amici*. Sav svijet zna da se kortešaciji hoće zlatnih i srebrnih vabaca. Pa pogledajte me. U privatnoj praksi ne hajem za šuplje čizme i propale lakte, ali u gospodskoj službi moraš biti umiven i počesljan, *auctoritatis gratia*.

- Na - nasmija se Alapić baciv Šimunu veliku kesu - umij se, počesljaj se. Sjutra zorom kreni sa Petrom na Goricu. Ali da mi ne zaspíš u kojoj krčmi, jer te inače natakoh na ražanj.

- Ne bojte se te mršave pečenke, *magnifice*, odviše ste masna mušterija.

- Idi!

- *Servus humillimus dominationis vestrae* - pokloni se Šimun strpav kesu u džep i ode sa Petrom iz komore, u koju namah uđe Jagica.

- Hvala bogu - uzdahnu Gašo - *publico-politica* obavih, sad idu *privatissima*. Sad sam tvoj, Jagice! - I zagrlu krčmaricu.

Tišina sterala se nad gradom, sve je spavalo, samo bi stražar svaku uru doviknuo »gospodarima i gospodaricama, neka vatru čuvaju i ognjište poklope da im mačka ne odnese iskre na repu.«

XII.

Na Jakubovo, to jest, na dvadeset i peti dan mjeseca srpnja godine 1565, pozva ban Petar Erdödi općinu plemstva na sabor u slobodni, plemeniti varoš Zagreb. Poput munje dirnu taj glas plemiće. Sad je imalo pući. Išao je glas da je Taši od kralja donio važnih pisama, ali nije se znalo šta pišu. Naslućivalo se kroz strah koješta, isticalo se kako je upravo Taši pisma donio, a ljudi nestalni, klanjajući se samo sili, počеше vrtjeti glavom.

Dan prije Jakubova - bijaše nedjelja - vozio se je gospodin Ambroz iz Brezovice u Zagreb. Nedaleko od Kraljevog broda kod Save sreće silnu četvu turopoljskih plemića, opasnih sabljom, gdje idu prema Zagrebu pod zastavom, a pred njima na konju braća Jakob i Blaž Pogledić iz Kurilovca. Zapaziv Blaž podbana mahnu rukom, i cijela četa stade klicati: - *Vivat Ambrosius!* - Zatim doleti Blaž do Ambrozijevih kola i reče pokloniv se:

- *Egregie domine!* Sve je dobro! Vaši smo! Sutra će nam ban dati račun.

Ambroz zahvali se, a Blaž vrati se k svojoj četi rekav da će njegovi ljudi još počinuti u obližnjem selu prije nego pođu preko Save.

Stigav u Zagreb, pođe podban odmah put kuće gospodina Konjskoga do Kamenih vrata. Unišav u palaču nađe za stolom cijelo društvo: ponajprije domaćicu Anku, gospoju Uršulu i njezina tri zeta.

Svi skočiše u jedan mah da pozdrave podbana.

- Hvaljen Isus! - reče Ambroz - vi, kako vidim, oštrite za sjutra jezike! Pa i ženske, koje u saboru nemaju glasa! Šta je nova? Jeste li prebrojili naše glasove?

- Ta gospoda već dva dana i ne rade drugo - reče Anka Konjska - ej, da sam ja muškarac!

- Kako stojimo? - upita Ambroz sjednuv na visoku stolicu.

- Dobro, oče - prihvati živahno Stjepko - Turopoljce predobio je gospodin Vurnović, oni imaju većinu glasova.

- *Spectabilis domine!* - prihvati Konjski - premda se nadam da će većina naša biti, molim vas da ne idete sjutra na sabor. Mi ćemo za vas govoriti.

Društvo se prepade, a podban sunu uvis i zapita u čudu:

- Zašto?

- Govorit će se o vama - odvrati Konjski plaho - molim vas, ne idite.

- Jesi li poludio, svače - kriknu kroz jar Stjepko, lupiv o stol šakom - ta nama ne reče ništa o tom. Treba huljama skinuti krinku s lica.

- A zašto može ban u sabor? Nije li on začetnik sile? - zaleti se Uršula živo u riječ.

- Ban je glava sabora - odvrati Konjski mirno - mi ćemo vas braniti, javiti vam sve, *domine Ambrosi!*

- Ali zaklinjem vas, ne idite.

Podban pogleda oštro gospodina Konjskoga, zatim reče mahnuv rukom:

- Izidite za čas! Samo Konjski neka ostane. - Svi izidoše.

- Gospodine Konjski - nastavi Ambroz - vi ste nešta saznali. Govorite!

- Hoću - odvrati domaćin. - Biskup Đuro Drašković poručuje vam da ne idete u sabor. On da je saznao važnih razloga za to. Moglo bi biti bure, okršaja. Domovina je u pogibelji; sada treba sloge i pripreme za rat. Zato vas biskup moli. Ne htjede mi dalje ništa reći, ali slutim da je Tahi proti vam predobio kralja. Za ime boga, ne idite!

Časak se podban zamisli, zatim upita:

- A gdje je biskup?

- Otišao je na Trakošćan da se ukloni saborskoj buri.

- Zovnite gospoje i gospodu unutra - reče podban. Konjski to učini.

- Gospodu i braćo - reče podban unišlim - ja ne idem sutra u sabor.

- Za rane božje! - kriknu Uršula van sebe, prihvativ ruku starca - vi nas bacate u propast! Nemojte, ako boga znate!

- Oče! - zavapi Stjepko, kleknuv pred Ambroza - zaklinjem vas sinovskom ljubavi, ne činite toga, jedan vlas sijede vaše brade više vrijedi od sto njihovih riječi.

Ali podban osovi glavu i reče: - Ja ne idem.

Tada priskoči Konjski i kliknu poljubiv starca u ruku:

- Hvala vam, uzvišeni mužu. Branit ću vas do zadnjega daha. A vi ostali, strpite se! Izići će na vidjelo koji je plemenita duša Ambroza Gregorijanca.

*

Prije podne Jakubova dana - rok je sabora. Po sobi kuće gospodina Konjskoga šeće starac Ambroz, poniknute glave, složenih ruku. Mrk je, nemiran je. Kao zatvoren lav po gajbi ide amo-tamo po sobi. Katkad stane i pogleda kroz prozor. Gleda kako poslanici idu kroz Kamena vrata u sabor. Neki brzo, živo govoreći, da ne zakasne, neki polagano, šuteći, kanda im se neće. Pješaci, konjanici, velikaši, šljivari iz Turovog polja u modroj dolami pod mentenom. A Ambroz ne može, ne smije. Mrk skupi obrve te istisnu iz oka veliku suzu. Sam je. Muškarci podoše iz kuće u sabor. Anka je u svojoj sobi kod majke Uršule koju vrućica trese. Sam je sa svojom sijedom kosom, sa poštenim srcem koje ga je zanjelo bilo zbog nekog nepoštenja. Življe kuca srce, kuca jače. Šta će to biti? Ure plaze lagano ko crvi; tiho je, samo kadšto čuje se usklik od Markova trga. To je sabor, koji vijeća u dvorištu varoške kuće. Prođe podne, dođe jedna ura. Tad začu se štropot, šum i vika na ulici. Podban pođe k prozoru. Bijesni, razjareni, crvena lica, ljuteći se, smijući se idu poslanici iz sabora. Sad se čuše koraci na hodniku. Vrata se otvore, a u sobu provali Stjepko i kleknuv pred oca vrisnu:

- Oče moj! Oče moj! Sramota do boga! - Ali dođe i Baltazar, Kerečenj, Konjski, Drušković i Vurnović, blijedi, drščući, zdvojni, i kad se Stjepku izvinu krič, navali u sobu razigrana vrućicom, plamtećim očima Uršula i uz nju Anka.

- Šta je, za ime božje? - viknu Heningovica doletiv k Stjepku.

- Šutite, ženske! - zapovijedi Ambroz mirno - sad ćete čuti. Gospodin Konjski neka govori! - Zatim sjede, a Konjski prihvati pridušenim glasom:

- Jutros podosmo dobre nade u sabor. Bili smo prebrojili glase. Većina naša, većina će znati odvrnuti strijelu od naših glava, ma i s prijestola došla. Markov trg bijaše pun saborskih ljudi, ali nije tu bilo graje i vike, to je brujilo, šumilo, gledalo ispod oka. Vidjelo se da se sprema bura. Kad nas, to jest mene, Stjepka i Kerečenja opaziše, stade šapat, i svačije lice obrati se k nama. Nu ne zaustavismo se. Pozdraviv se malo s kim, podosmo ravno put varoške kuće da si nađemo zgodno mjesto. Tako je bilo sinoć ugovoreno. U dvorištu bilo je dobrano čislo plemstva i njihova i našega, našega više, kako sam na prvi mah razabrali mogao. Poslije nagrnu od Markova trga još više. Dvorište je maleno, bila je prava šarena gužva. Mi se zavukosmo na desnu stranu, a za nama braća Sekelji, Zaboki, Drušković, Mrnjavčić, opat pavlinski, poslanik grada Zagreba Tomo Mikulić, građani križevački, varaždinski, i plemići seljaci od Kalnika, a osobito Samoborci.

Naproti nama stajahu smijući se nekako zlorado gospoda Mato i Šime Keglević, poniknute glave Đuro Svesvetički, a i brat mu kanonik Stipan, koji se je pred mededom Šimunom Keglevićem slatko i ponizno previjao; Ladislav Bukovački buljio je držeći ruke na trbuhu pred sebe, Ivan Petričević skakao je mašući rukama sad k jednomu, sad k drugomu i prstom pokazivao na nas, dočim je Ivan Forčić, ponosito dižući uvis svoj pijani nos, svaki prašak sa svoje dolame otirao. Prikupilo se na njihovu stranu dosta manjega plemstva, a Petričević je bez kraja na pozdrav klimao glavom i turio svih deset prsti u zrak. Sad začu se krika i vika. Eto nam Draganićanaca pod zastavom! Svi do jednoga priključe se k nama. Mi smo šuteći preda se gledali, ali ja sam se nekako čudio da nije bilo ni Pogledića ni Vurnovića niti jednoga Turopoljca. Ta svi se bjehu nama obrekli. Trublja zatrubi, ide ban; sve se plemstvo trznu, sto glava istaknu se uvis. Pod samur-kalpakom, u višnjevu baršunastu odjelu, uniđe ban, za njim Alapić noseći novu svilenu zastavu, poslije smiješeći se i vrteći glavom grbavac Gašo, a uz njega - Tahi. Šiljasta šubara njihala se na njegovoj glavi, a desnicom držao je korice široke sablje. Visoko je nosio glavu, vjede je spuštao, donju usnu isticao. Ban sjede za stol sred dvorišta, uz njega veliki bilježnik Damjan; jedna stolica osta prazna - vaša.

Nasta tišina. Poglednuh na protivnu stranu. Tu stoji Taħi, mota nemirno dugu bradu oko prsta i gleda nas - okom smiješećim se, đavolskim, a iza debelih usna provirnuše mu bijedi zubi. Erdödi progovori. Glas mu je drhtaó, ali govorio je otesito. Pozdraviv stališe, reče kako je njegovu srcu milo da se je skupilo toliko plemstva u toli ozbiljan čas gdje nam neprijatelj kršćanstva sprema domovini novu napast. On zna da će stališi prinijeti svaku potrebnu žrtvu i pokazati se vjernim kruni i domu. Nu da se ta uzvišena zadaća poluči - tu je Erdödi govorio jače, i svi mu pristaše upirali oči u nas - potrebno je da se štuje vlasni zakon, da se makar i mačem iskorijeni onaj drač koji prijeti zagušiti pravicu. To da je volja kraljevske svjetlosti koja je spravna svakoga silnika satrti, a ban da će vršiti vladarevu volju jer reče: *justitia fundamentum regnorum* - - -

- *Justitia!* - nasmija se Ambroz gorko - govorite dalje.

- Sparina od toliko ljudstva - nastavi Konjski - bijaše da možđani puknu; nestrpljivo ključaše svačija krv. Stipo Svesvetički odobravao je banove riječi klimajući glavom, a drznik Taħi viknu kod zadnjih riječi: »Tako je! Živio kralj!«, i uz njega nekoliko plemića, ali na našoj strani bruĳilo je i kuhalo je; Luka Sekelj izlanu na Taha: »Ele gledajte anđela pravice!« Žamor se stiša, ali kipjelo je potajno. Kašljucajući pročita veliki bilježnik pismo kraljevo kojim potvrđuje artikule zadnjega sabora. Seljaci zijevali na te duge latinske litanije. Plemstvo je šapćući gledalo uvis, gdje je pod svodom prvoga sprata u bogatu odijelu banica gledala skupštinu, a uz nju Jelena Tahovka - - -

- Jelena! - promrmlja gnjevno Uršula - zete, govorite brže.

- Ban - produži Konjski - kanda je važnije poslove zavlacio te je sve gledao prema ulazu; a tako i ja čekajući nestrpljivo Turopoljce. Skupština odmjeri dimnjakovinu, izabra velikaše za banski sud, postavi Mojsiju Humskog za eksaktora; odluči da kmetovi Bedekovićeve kotara imaju utvrditi Križevce, a počelo se govoriti o utvrdi Koprivnice - ali uto navali pod sabljom kličući gomila turopoljskog plemstva a pred njima Vurnović, braća Pogledići i župan Arbanas. Četa smjesti se u srijedi među desnom i lijevom stranom, i Jakob postavi se pred nju tako da ga je svatko vidjeti mogao. Meni od radosti zaigra srce, i Stjepko tarući si ruke omjeri bijesno Taha, koji mu je pogled mirno vratio. Ni ban se nimalo ne uznemiri, Gašo Alapić pače, koji je sve dotle sjedeći u zemlju gledao, pridignu glavu i žmirnu kao mačak, da sam se upravo začudio. Zavlada tišina ko u grobu. Ban se dignu brzo, izvadi iz pojasa pismo sa velikim pečatom i preda ga Damjanu. Ovaj razreza omot. Nitko ne dahnu. *Nos Maximilianus secundus...* poče bilježnik čitati, »kralj da je teškim srcem od svojih vjernih savjetnika razabrao kakva je sila zavlada u Slavoniji, da su neki velikaši i plemići, pod noge vrgnuv zakon i pravdu, zlotvornu ruku digli na kraljeva namjesnika, na - - bana, a pred svima - «

- Podban Ambroz Gregorijanec, je l'? - viknu Ambroz skočiv na noge, i oči mu zasinuše čudno.

- Da, Ambroz Gregorijanec - Konjski će - ali u taj par buknu čudan žamor, i prijetećim pogledom planuše oči plemstva. Kralj, nastavi bilježnik, da je odlučio osvetiti taj zločin, da lišava podbana časti - - -

- Jao! - kriknu Uršula, udariv se rukom u čelo - sve je propalo. To je dakle ta uzvišena pravica! Fuj!

Stjepko stajaše u kutu škripeći zubima, stiščući sablju, a u oku mu drhtaše suza; Ambroz se trznu, ali brzo sjednuv mahnu Konjskomu i uprijev se o šaku reče:

- Dalje, dalje!

- Krika i klika zaurla skupštinom; šumilo je, bruĳilo je, pljeskalo, bućilo, zveketalo sabljama, grozilo pestima. Ban probljedi, bilježnik zašuti. Ban mahnu rukom. Smiriše se, i bilježnik čita da je kralj odredio neka se podban i svi ortaci radi zločina kazne, a jedva izusti te riječi, dignu se ban i viknu glasno: »Kad je podban otjeran po kraljevoj volji, birajmo novoga! Hoćete li?« »Birajmo!«, zagrmí Taħi. »Birajmo!«, njegovi susjedi. »Ne!«, krikoh ja silno, da će mi prsnuti rebra, sad ćemo smrviti buru - ali Jakob Pogledić dignu kalpak i zakriješti: »Birajmo! *Vivat banus!* Dolje Gregorijanec!« I sva hrpa njegovih seljaka zagrmí u jedan glas: »*Vivat banus!* Dolje Gregorijanec!« U meni stinu krv, Stjepko da će trgnuti sablju, Vurnović probljeditiv na smrt uhvati Pogledića za prsa. Izdaše nas,

propadosmo, i kao oluja zahuji bijesna krika nad našim glavama, a u toj mahnitovj vrevi iskesi se na nas ono davolsko lice susjedgradskoga silnika, upilji se sa visine u nas paklenim pogledom ono crno zmijsko oko Jelene Tahovske. Skočih na klupu, htjedoh govoriti. Pogledić mahnu. »Dolje!«, zaurla rulja. Kerečenj skoči dižući pesti pred bana, ali ovaj viknu: »Hoćete li Ivana Forčića za podbana?« »Hoćemo!«, tulila skupština, a Keglevići dizahu nosatog Forčića na ramena. *Vivat Forčić!*, zagrmel seljaci na mig Pogledićev, a Forčić sjede na vaše mjesto. - - »Mir!«, zakriješti u taj par glas koja je svakomu prorezao srce; blijed, drhćući stavi se ovaj moj prijatelj Vurnović pred bana, blijed, kada je ležao u grobu; oči mu se razmakoše kao razbijeljeni koluti, i lupi sabljom u stol. »Mir, velim ja, plemić hrvatski, kojeg se slobodni glas ne plaši vašega bijesa. Vi ste oblagali kralja, ishinili pismo, zatajili mu varku kojom Tahu oplijeni jednu udovicu, pogazili pravo, oblatili staro hrvatsko poštenje, vi ste prevarili neuko plemstvo prokletim mitom, vi ste zlatni vijenac pravde okružili rdjom, vi, zločinci, pokrivete svoja zlodjela grimiznim skutom, ali ja, prosti plemić, prosvjedujem proti toj sili i zlobi, proti varki i bijesu. Ne bojte se, neće sad ova sablja skočiti na vas jer je naoštih za Turčina, jer sad zove domovina; ali jao vam, potučemo li Turčina. Smrvili ste plemenito srce starca Hrvata, raskopali sreću obitelji, oplijenili udovicu! Jao vama!« Tako govoraše Vurnović. A ban, pridignuv se napol, upirao se šakama u stol, buljio zinuv u junačkog plemića, strepio je na svem tijelu, od bijesa mu se otela riječ. Tahu porumeni do vrh glave, bijela mu je kosa letjela kao griva, i skočiv bijesan na stolac viknu: »Dolje Vurnović! Mi smo gospodari! Ja sam nadvladao! Vašoj Uršuli poklonit ću prosjački štap!« »Bog će ti suditi, krvniče!«, odvratila naš prijatelj - ali u taj par zabljesnuše na njega sablje, nu on se primaknu k nam, a naša junačka četa iziđe mašući oko sebe posjeklicom iz skupštine - i evo nas ovdje. Oh, plemeniti gospodine! Zašto vam moram ja to javiti, zašto moradoh doživjeti taj dan - - -

Svi zaniijeme. Na klupi sjedi Uršula. Glavu je prislonila na zid, grudi joj se nadimlju, usta su joj pootvorena, oči joj se vrte od vrućice. Anka upire se jednom rukom poniknute glave u stol, drugom se hvata za srce, a Kerečenj grize nijem brkove, ostali stvorili se kamenom: samo Ambroz je miran. Pristupi k Vurnoviću i podav mu ruku reče:

- Hvala ti, prijatelju!

- Oprosti - baci se Vurnović plaćući Ambrozu na prsa - prevariše i mene moja braća. Potajno mito Alapića zavede neuki puk; oprosti meni i puku.

Ali u taj par otvoriše se vrata. U sobu stupi novi potprabilježnik kraljevine Ivan Petričević, pokloni se hladno i preda Ambrozu a i Uršuli pismo.

- Ta pisma šalje kraljevska svjetlost podbanu - i pokloniv se ode.

Svi se gledahu u čudu. Ambroz otvori pisma i stade drščući čitati: *Nos Maximilianus* - - Čujte! nasmjehnu se grohotom - kralj zove mene, Uršulu i njene zetove pred sud radi zločina veleizdaje i uvrijeđenog veličanstva, a vi, gospojo Uršulo, da morate po njegovoj zapovijedi vratiti Tahu cijelo imanje.

- Nikad! - skoči žena na noge.

- Morate - zasad - reče Ambroz - kralj zapovijeda.

- Veleizdajice! - zavapiše svi kroz užas skupiv se oko starca. Ali kao klis sred burnog mora osovi Ambroz glavu i, dignuv šakom zgnječeno pismo prema suncu što je sijevalo kroz prozor, reče svečano:

- Oj sunce! koje siješ nad pravednikom i grešnikom, pročitaj ti ovo pismo, zaviri u moje srce, pa potavni! Umirite se, djeco! Prestao sam biti podban, sad sam advokat, brat zakonodavca Pavla Gregorijanca. Na moju dušu, sam će kralj razderati ovo svoje pismo.

Treći dan po Jakobovu posjede Tahe imanje Susjed i Stubicu; od strave i užasa zastrepi cijeli kraj na silnikov usklik:

- Ej, sad sam vam ja gospodar!

XIII.

Na Svijećnicu godine 1566. bila je upravo ciča zima. Gospodin Franjo Tahe nije se kraj svoje medvjede naravi, koja se je poslije tolikih ljutih bojeva ukrutila bila, nimalo plašio ni leda ni mećave, ali ta lanjska godina bijaše toli ljuta i po njega i po cijelu zemlju, kojoj bje osmanski barbar oteo Kostajnicu i Krupu, da je Tahe za zime tražio počinka svojim kostima, koje je podagra pomalo štupati počela, dobro znajući da će ga ratna trublja nanovo pozvati čim okopni snijeg, jer se je kralj Makso kratio isplatiti Turčinu danak, te se je pričalo da će sultan glavom voditi vojsku na Beč. Ta mu zimska dokolica dođe i zato da učvrsti svoju moć u ovom kraju, ter da smekša tvrdokorne seljačke šije koje su njemu i njegovoj zakonitoj drugarici toliko jada zadale bile - ukratko, da se osveti svima koji se bješe drznuli dići se na njegovo kruto gospodstvo. Zato je dakle gospodin Ferko, protegnuv svoje noge, sjedio vesele volje kraj plamtećeg komina, a naproti njemu gospođa Jelena, vezući svilen pojas sinu Gavri. Oboje govorahu vrlo živo.

- Dakle, da znaš, Jeleno - reći će Tahe - kći se banova udaje.

- Je l' moguće? - upita radoznalo gospođa spustiv vezivo u krilo.

- I ja sam se čudio. Mišljah da će ostati starom partom pošto ju je tvoj nećak Đuro na cjedilu ostavio - ali eto ukeba ban Mađara, nekog Stjepana Držfija, zapovjednika podunavskih konjanika; zaruke već obavije, a do jeseni, ako budemo živi, bit će svadba. Dobio sam pismo iz Ugarske, gdje su mi Batori to javili.

- Ne pišu ti ništa o našim parnicama, o istrazi radi veleizdaje proti Uršuli i Ambrozu?

- Pišu da parnice spavaju - nasmija se Ferko - kako i ne bi? Ambroz potjeruje dakako proti meni pravdu što može življe, ali kralj ima sad s Turčinom veliku pravdu, moljaka u Augsburgu njemačku gospodu za novce te nema kada suditi. A od te istrage jedva će šta biti.

- Kako to?

- E, to je opet tvoj mili brat Nikola, komu je od sigetske kapetanije ostalo vremena da Maksimilijanu po svom običaju napiše krupno pismo za svog štićenika Ambroza. I tako će stvar zaspati. Zato i nijesam išao na požunski sabor jer se odviše ljutim, pa imam i kod kuće dosta posla da gospodarstvo uredim i seljačku marvu ukrotim. Odbit ću im ja rogove. Ja i ne pitam dalje za veleizdaju, samo da imamo svoje imanje; staru hulju Ambroza ionako sam ošnuo da će me pamtiti do groba.

- Da - prihvati Jelena - kad si spomenuo seljački skot, što će biti od špana Heningovice Stjepana, koga ste onomad uhvatili na cesti kod Brdovca?

- Šta će biti? - nasmija se Ferko - pitaj šta je bilo. *Requiescat in pace!* - Pri tom uze Ferko nožice svoje žene i prerezav nit reče: - Na, tako je bilo. Dat ću ja prokletim šljivarima igrati se suca.

- Ded, kazuj mi!

- Ta je l' i vrijedno puno govoriti za takovu ništariju? Eto, to je. Šimun Drmačić javio mi je da Stjepan gospodski živi u Brdovcu, a uz to se grozi da će doći stari gospodari. Reče mi i to da je seljačke psine huškao na tebe, k tomu mu je imanje prilično. Htjedoh ga suditi, ali kukavica podžupan Đuro Raškaj reče da je Stjepan plemenit, da spada pred plemeniti sud. Dobro, rekoh, ja ga tužim, vi ga sudite. Da vidimo! Skupili se oni na sud u Brdovcu pa otkrojiše da je Stjepan prav i čist. Znao sam ja to. Zato dočekah sa Bošnjakom i Antunom Gerecyjem po sudu Stjepana. Pograbismo ga, dovedosmo ga amo, a ja poručih Raškaju da ću sada ja suditi sud. Sudili smo brzo. Ti si još spavala. Moj Antun donese sjekiru, zamahnu i fuk - ode glava. Kuću lopova Stjepana dobio

je Gerecy jer mu je baš majstorski tikvu otpuhnuo. Pokazat ću im ja tko sam, pomest ću sav taj plemeniti i neplemeniti smet pa će sve čisto biti kao na ovaj pod - završi Ferko lupiv petom o kameni tarac.

- Ali ako te optuže! - lecnu se Jelena.

- Tko? - dignu Tahi glavu - bana imam u torbi, moja stranka je silna, kralju smo nužni, ne smije nam se zamjeriti, ja sam u Hrvatskoj gospodar. Tko da me tuži? Komu?

- Oče! Oče! - provali u sobu Gavro - baš je dotjerao Petričević u grad bosa, okovana čovjeka.

Tahi dignu se brzo te iziđe na trijem da vidi šta je. Sred dvorišta u snijegu stajaše čovjek gologlav i bos, odjeven samo košuljom i gaćama, okovan teškim lancima. Čovjek drhtao je od zime kao šiba, crna kosa visila mu niz blijedo lice, a iz ustiju mu tekla krv. Uz njega stajao je na konju Petar Petričević sa dva oružnika i fiškal Šimun Drmačić, odjeven izvrnutim kožuhom, dočim su mu noge bile omotane slamom.

- Tko je to? - viknu Tahi zgora.

- *Latrunculus pravissimus!* - odgovori Drmačić dignuv glavu - ovaj prepoštovani gospodin, vaša milosti, zove se Ivan Sabov, koga majka nije rodila nego za vješala. Valjda ga znate!

- Ho, ho! Ivan Sabov! - nasmija se gospodar susjedski - dakle ste ga uhvatili!

- *Uti figura docet*, vaša milosti - brbljaše Šimun dalje - ali smo si i pri tom svoj krušac gorko zaslužili.

Tahi siđe u dvorište i stavi se pred drščućeg bijednika koji je svejednako u zemlju gledao.

- Ti si Ivan Sabov - upita ga Tahi.

Čovjek dignuv ponosito svoju glavu, pogleda velikaša pronicavim okom i reče:

- Da, Ivan plemeniti Sabov!

- Vi'š - umiješa se Drmačić - nijesam znao da si plemenit. Dakle se i plemenita koža ježiti može? Rec' bi da ti nije toplo.

Sabov pogleda fiškala prezirno i ne reče ništa.

- Ti si - reče Tahi - za Heningovicu na me bunio seljake, ti si oružanom rukom navalio na Susjed.

- Jesam - odgovori sužanj.

- Ti si mačem obranio grad proti banu i ubio kapetana Vlašića?

- Jesam.

- A zašto si to učinio, dragane moj?

- Jer sam služio Heningovicu, jer sam joj se plemićkim poštenjem obrekao bio, jer znam da je Susjed njezina djedovina koju joj vi nepravedno oteste.

- A, tako - reče Tahi klimajući glavom - ali ti si, brajko, iz svoga prozora na moje ljude pucao i ubio konja koji mi je tri puta draži nego ti, lopovska dušo.

- Jesam - odvrati Sabov - jer su vaši oružnici proti božjemu i ljudskom zakonu navalili u moj plemićki dvor da mi otmu sve moje imanje. Ja sam plemić, svoj čovjek.

- Pa zašto si pobjegao?

- Jer na me poslaste silnu četvu. Htjedoh se ukloniti na sigurno mjesto da se pred plemenitim sudom potužim na vas.

- A, ha! Tako, tako! - nasmijehnu se Tahi - a gdje ste ga uhvatili, dragi moji? - okrenu se Ferko k Petričeviću.

- U kljjeti blizu Stubice - odvrati Petričević.

- Da - nastavi Šimun - provaliv noću u kuću, nadoh par njegovih čizama, pa odmjerih njegov trag. U snijegu ga nadoh utisnuta, tako pođosmo tragom sve dalje i dalje. Ostavih za sobom oružane ljude u

zaklonu i podoh prema klijeti svoga staroga znanca Ivana. Zablenuo se, ali se umiri kad mu rekoah da idem iz Stubice gospodinu Gregorijancu, i nek mi da prespati. Govorili smo svašta o službi, a on mi reče da bi volio poginuti negoli od krvnika Taha - tako on reče - okusiti mrvicu kruha ili kapljicu vode. Dođe noć, dođe Petričević za mnom i ulovismo miša, ter ga svukosmo da se siromah putem ne znoji. A sad ga imate!

- Eh - reče Tahi, zasukav brkove - vidiš, moj dragi, ti si mi došao u goste pa te ne mogu pustiti u toj zimi iz kuće, jer ne daj bog da s moje krivnje nazebeš. Dat ću ti stan i postelju, ali kad nećeš od mene ni kapljice ni mrvice, neka bude po tvojoj volji. Neću te siliti, moglo bi ti prisjesti.

Sabov dignu glavu i izvali na Taha ukočene oči, ne znajući šta se uraditi kani. Napokon se trznu i reče:

- Gospodine Franjo Tahi! Ja proti toj sili prosvjedujem. Pustite me! Ja sam plemić.

- Bogzna - zavrti Tahi glavom - valja potražiti prije tvoj plemenski list. Donle se moraš strpiti.

- To će teško biti, vaša milosti - nasmijehnu se Drmačić - kad je pobjegao, i kad mu otjerasmo ženu i djecu, noćili smo u njegovoj kući. Tu sam potpalio peč sa kojekakvim papirima, među njima je i šarena magareća koža bila.

Sužanj protrnu od užasa, zdvojno se uhvati rukama za prsa da lanci zazveknuse, i muklo zastenja od boli, od gnjeva i užasa. - Bože! Bože! zaškrinu - jesi li živ?

- Petričeviću! - zapovjedi Tahi - povedi mi moga gosta u donju komoricu, čuvaj ga dobro i da si upamtio: Ivan neće od mene ni kaplje ni mrve, dakle mu ne treba ništa dati.

- Laku noć, *nobilis domine* - zahohota fiškal.

Sužanj klonu na koljena i pogleda k nebu, ali oružnici ga silom odvukoše, a gospodin Tahi uspe se vesele volje uz stube te je u toploj sobi dalje čevrljao sa gospojom Jelenom, koja mu dojava da je jutros kod nje bio župnik Babić i opitao se kamo da je mladi Đuro Mogaić dospio jer da svijet zastalno zna da je bio otišao u Kanižu.

- Reci mu, gospojo Jeleno - odgovori Tahi - *pro primo*, da su Mogaića uhvatili Turci pa valjda od njega načinili kopuna, *pro secundo*, nek se vražji pop moje kuće kani jer ću ga kvrcnuti po svetog tonzuri. Lopov je, kmetskog je roda, psina ko što sav ostali kmetski smet.

*

Pet dana bilo je minulo od Svijećnice. Gospodin Ferko bio se je obilnije osladio zlatnom kapljicom vina što ga njegovi ljudi u pivnici Ivana Sabova u Brdovcu zaplijeniše. Lica su mu gorjela, oči plamtjele. Veselo skoči na noge, bio je vraške volje. Natukav kapu na lijevo uho, spusti se niz stepenice i zovnu glasno:

- Petre! Ej! Petre! Gdje si, huljo?

Za čas pojavi se Petar Bošnjak i pokloni se duboko.

- Nosi ključe od kamene komorice da vidim kako se naš gost Ivan Sabov veseli. Da, i hljebac friška kruha ponesi! - Sluga poslušao gospodara i zakratko side niz zavijene stepenice Petar noseći svjetiljku, hljebac i ključe podzemne tamnice, a za njim gospodar Tahi. Dodoše u tamnu hodniku pod zemljom do gvozdenih vrata. Petar ih otključa i zađe unutra, za njim Tahi. Kad Petar dignu svjetiljku, mogao si pregledati tu užasnu ljutu komoru. Iz te kamene kutije udari na vrata vlažan i smradan zrak. Gdjegdje bijahu gole, kamene stijene pokrivene mahom i plijesni, gdjegdje smoćene vodom. U kutu na gnjiljoj slami drhtalo je nekakvo klupko - valjda živ stvor, možda čovjek. Da, da, bit će čovjek. Ispod krvavih ukrućenih krpetina vidiš čovječju put, noge crvene i modre, nabrekle, ozeble. I ruke vidiš, suhe, bijele, gdje su se grčevito zakopale u slamu; oko nogu i ruku savija se hladno gvožđe. Možebit je to zvijer? Živo jest, jer katkad drhtne, katkad zaručne. Valjda je to bio

čovjek. Bit će, jer pod crnom nakrvavljenom kosom, koja se je uz čelo prilijepila, vidiš sivo, blijedo lice. Kanda su ga guje ispile. Modre suhe usne zinuše, a iza njih vire zubi kao tigru. Tamne se oči žare kao bijesnom psetu, pa se vrte i vrte. Katkad klupko uzdahne, katkad zarukne. Ali kanda je prikovano na zemlju. Kako ne bi? Čovjek nije pet dana ništa jeo ni pio. Tahī, podbočiv se, stavi se pred klupko kao pas pred mrtvu divljač. Oči mu zasijevnuše žarom mržnje, prezira i zvjerstva.

- Oj! mili goste! Oj, Ivane! Kako si mi, je l' ti dobro? - zapita kroz rug Tahī.

- Vode! - zastenja čovjek izbuljiv oči.

- Viš vraga, zaboravismo je - odvrati Tahī - ali evo ti friškog hljeba; bijel je, jedi, kume! Bit ćeš gladan. - I baci hljebac sužnju. A ovaj se trznu, i kanda ga je čarobna sila dirnula, sjednu, prigrabi objeručke hljebac kao majmun i stade mumljajući žvakati i gutati friški hljeb i proguta ga do zadnje mrve. Sužanj poče teško disati, dignu glavu i zacvili kroz plač:

- Molim, molim, dajte mi papir - testament - za ženu - za djecu - oh! oh! dajte!

Tahī ne odvrati ništa.

- Molim, molim - dignu sužanj ruke, raskrečiv suhe prste - popa, popa mi dajte, za rane božje, popa!

- Daj, oče, popa dozvati - ozva se za Tahom Gavrin glas, koji se je od radoznalosti dovukao.

- Otale, luđi dječko - otresnu se Tahī na sina - misliš li da će popovske čarobije otvoriti ovomu đavolskomu psetu nebeska vrata? Ništa!

Sužanj se trznu, trzao se jače i jače, usne mu zinuše, usta mu se zapjene, glavurdajući ispriječi se pa zaruknu:

- Vode - vode - utroba gori - kruh gori - vode - vo - - - i kao kamen pade na kamen. Časak zavlada tišina. Petar primaknu uho prsima sužnja.

- Gotov je - reče Petar.

- No - nasmija se Tahī - taj će me i u paklu pamtiti! - Ali kad pogleda u mrtvaca, koga su ukočene oči iz kuta u njega buljile, zazebe ga srce i ode.

Šta li je Tahī one noći snivao?

XIV.

Sumoran dan bijaše dvadeset i peti rujana 1566. Nebo bijaše zastrto blijedim, sivim oblacima iz kojih bi se pokadšto spustila kapimice jesenska kiša, a žutim i rumenim lišćem šumâ provlačila se potihom magla, oblaci bjehu i zavite glavice bregova. U to sumorno vrijeme micala se lijeno malena četa konjanika prema Susjedu, daleko pred njom gospodin Tahī, a uz njega Gašpar Alapić. Obojica bijahu pokrivena tamnim kabanicama, obojica gledahu šuteći pred sebe ispod natisnutog na čelo mokrog kalpaka. Na licu gospode, inače dosta bijesne, bilo je opaziti neki gluhi mir, neko neveselje, a osobito bijaše lice grbavog Gašpara van reda blijedo. Sa tornja ozva se trubljaj, široko se otvoriše gradska vrata, i mućeći uđe nevesela četa u grad. Hrpa lovačkih pasa uze skakati oko gospodarâ, sluge snimiše ponizno kape, a najposlije izleti u dvorište gospođa Jelena u crno odjevena, a uz nju sinovi Gavro, Stjepan i kćeri Klara Gruberka iz Samobora pa Margareta Oršićka sa Slavetića. Gospođa Jelena bijaše strahovito blijeda i propala, mrka joj kosa bje jače posijedila, a u crnim joj očima sijevaše i tuga i strah i nemir. Tahī, mahnuv ženi i djeci rukom, spusti se sa svoga konja te se izljubi šuteći sa cijelom obitelji, a za njim pokloni se Gašo gospođi. Neka plahost, neki užas osvajaše svačije srce, i zato ne pisnu nijedan dok družba ne stupi u palaču grada, gdje se sinovi i kćeri požuriše da snime sa oca i gosta oružje i prokisle putne kabanice. Tahī obazre se po starinskim slikama, visećim po tamnima zidovima palače, uzdahnu, prođe rukom preko rudaste kose i reče:

- Hvala bogu te sam opet u svom domu - i prihvativ obje ruke svoje žene nastavi: - Zdravo, ženo, zdravo, djeco moja! Dugo me nije bilo i misljam da se nećemo nikad više vidjeti, jer nas je zla sudbina upravo nemilo ošinula, i još se nijesmo rastrijeznili. Jesi li primila moje pismo iz Kaniže? - završi Tah i spustiv se na klupu.

- Jesam, gospodine moj - odvrati Jelena, a suze joj navriješe na oči.

- E, pa ondje sam ti sve napisao o krvavom danu sedmoga rujna, o nesreći sigetskoj i o junačkoj smrti tvoga brata Nikole. Nikola mi nije bio prijatelj za posljednjih godina, on je pače i meni i tebi mnogo skrivio; nu to su drugi računi - *de mortuis nil nisi bene*; junački se branio, junački je poginuo i hvale je vrijedan, a oni koji su ga napustili svojom ludosti, koji me nijesu htjeli poslušati, neka - ali neću više o tom govoriti, glava mi gori - ako li više znati želite, evo vam vrijedna gosta, gospodina Alapića, taj je sve to na svoje oči vidio i jedva cijelu kožu iznio jer je već bio u turskim pandžama.

- Jesam bio - uzdahnu nekako čemerno Alapić - ja ću vam, plemenita gospo, sve natanko dojaviti dok malo ispravim isprebijana rebra, jer, da znate, dodoh nehotice na hranu i stan prokletim nekrstima, koji me samo zato pustiše na slobodu jer se bjehe preobukao u prosta vojnika. Da su saznali da sam ja onaj čovjek koji im je kod Šikloša toli nemilo razbijao tikve, glave mi moje, ne bi mi već na ramenima sjedila glava. Sve ću vam reći, ali sad, bogami, ne mogu. Ljutim se, htio bih pući, kako smo ludo izgubili Siget i vašega brata - a onamo oko Đura plela i mela se kraljeva vojska. Zaludu je sada kukati, bog je tako htio. Nadajmo se boljemu vremenu.

Gospođa Jelena slušala je sve te riječi naoko mirno, ali guste suze kapahu joj iz očiju, i pri zadnjim riječima Alapića pokri rukama lice i zajeca:

- Brat mi je bio - brat! Recite vi i nabrajajte što vam drago, on je bio Zrinjski, veći, slaviji nego svi ostali - on nije zaslužio toli užasne smrti. Da se boljemu nadamo? Čemu? Bratu odsjekoše neljudi glavu jer je junak bio, a sina mi Mihajla zarobiše Turci u Krajini, i bog zna šta će od njega biti. Franjo! Franjo! Jesi li pomislio na svoga sina, na svoju krv? Franjo! Evo izgubih brata, nemoj da i sina izgubim!

- Za sina se umiri - reče Tah mirno - znam gdje je - u Banjoj Luci. Imam u svojoj kaniškoj tamnici dvije paše, i kako mi stigoše pisma o zamjeni, skorim ću sina osloboditi. Nu ti se spremaj za koji dan na put. Pisah već Nikolinoj udovici Evi, a i sinovima. Poći će u Čakovac. Onamo će zakratko stići glava tvoga nesretnoga brata Nikole. Turci je povrtiše generalu Salmu; u đurskoj crkvi je blagosloviše, a mi ćemo je sahraniti u raki obitelji kod Svete Jelene.

Gospodin Alapić pokloni se gospođi i potraži svoj stan, i Tah i pođe skoro počinuti od napornog puta, a još više od krvavih onih dana koji se završiše propašću sigetske tvrđave i smrću junaka Nikole Zrinjskoga. Težak bijaše taj san; Tah nadao se je da će i sladak biti - ali sav taj napor, sva ta premučena muka ne utomiše u njem krvavih uspomena. Snivao je i kroz san vidio strahovitu prikazu - Arlandovu Doru, kako vodi za ruku blijeda mrtvacu komu iz srca teče rumena krv, koji piljeći ukočenim očima u Taha šaptaše zdvojno: »Vode! Vode! Popa! Popa!«

Mučke prolažahu dnevi na Susjedu. Gospođa Jelena spremala se plaćući na put, Tah je nije htio buniti. Sjedeći sa Gašparom za vrčem vatrena vina, kušao je gospodin Tah otplahnuti sve nemile brige prošlosti, sve crne slutnje budućnosti. Jednog dana reče:

- Gospodine Gašpare, vjeruj mi da sam suza sit; još da obavimo ceremoniju nad Nikolinom glavom pa onda da pomislimo šta će biti u našem domu. Sreća mi dobro kaže. Bivši u kraljevskom taboru u Đuru ishodio sam pomoću Batora i drugih prijatelja od Maksa donaciju, i po tom izmače advokatu Ambrozu poglavita kvaka za koju me je pred sudom uhvatiti mogao. I govorimo pravo, Nikolina smrt mi je dobro došla. On mi je bio neprijatelj, njega držahu se svi neprijatelji moji; Zrinjski je bio slavan i bogat, imao je i prijatelja kod dvora pa je znao banu Petru pomrsiti konce. Nikola pade, banu su nevezane ruke, ja imam kakav-takav *titulus juris*; naša stranka je jača no ikada, moja obitelj uglednija - začudo - upravo po tom što mi je žena sestra sigetskog junaka koga sav svijet slavi, a

Nikolini sinovi su djeca. Zato, gospodine Alapiću, željno očekujem bana Petra. Hoće li se skoro vratiti?

- Ne bih znao pravo reći - odvrati Gašo. - Čim kralj zaključi da se raspusti vojska, te nije bilo veće pogibelji, ostavi ban zapovjedništvo knezu Franji Slunjskomu te pohiti sa mojom sestrom i kćerkom si Ankom da slave svatove sa Držfjjem, u Ugarsku. Znam da će proći i mjesec dana dok se povrate, nu svakako će mi pismom dojaviti svoj dolazak u Zagreb, pa možemo moga svâka dočekati ondje, jer je zbilja vrijeme i zgoda da uredimo zemlju posve po našoj volji i želji.

Deset dana iza toga razgovora krenuše gospodari susjedgradski u Čakovac, dočim se gospodar vukovinski skloni u komoricu zagrebačke brkate krčmarice, da si ondje izliječi rane što mu ih je tursko ropstvo zadalo bilo.

*

Gospodin Gašpar slabo je brojio dane te ne bje ni opazio da ih je već trideset prošlo, i da je lišće sa drveća popadalo. Kako i bi? Ljubavi su zavezane oči. Jednog podneva donese mu banov teklić pisma, gdje mu sestra javi da se ban vraća od kćerine svadbe i da će za četiri dana stići u Zagreb. Gospodin Gašo našara na omotu pisma: »Na znanje plemenitom gospodinu Ferku Tahu« i otpravi teklića dalje na Susjed. Za malo dana dođe gospodin Tah i sa gospojom Jelenom u Zagreb te se nastani u banovoj kući. Prođe i nedjelja dana, a o banu Petru ni glasa. Tah i zabrinu se nekako, ali ga utješi Gašo:

- Ne tarite si glave, velemožni gospodine, na putu u Zagreb imade puno velikaških štacija, pa se moj gospodin svâk gdje god u gostima pozabavio. Ta vi znate kako to kod nas biva.

Tah i se na tu utjehu nekako smiri te pohodi drugog dana sa ženom vinograd gospodina kanonika Stipe Svesvetičkoga u Bukovcu, gdje se je kolo otmjenih gosti do kasne noći veselilo. I gospodin Gašo bje k toj veselici pozvan, ali se ispriča da nije danas za društvo jer ga glava silno boli, pa je svoju bol liječio u prijaznoj komorici krčmarice Jage. Vani je već i potavnilo bilo, no Gašo je slabo pitao je l' svjetlo, je l' mrak, već mario samo za sjaj starog vina i ženskih očiju. Upravo je svojoj Jagi pričati stao kako su ga Turci nemilo vukli po ropstvu, kad iznenada protisnu glavu kroz prozor banov vratar te viknu:

- Dođite za ime božje brzo kući, plemeniti gospodine!

Spaziv blijedo lice sluge, protrnu Gašo i, prevrnuv vrč na stolu te ne pitav dalje, pohiti skokom u banovu kuću. Kućna vrata bijahu širom otvorena. U dvorištu stajahu dvojica kola, ali nigdje žive duše. Gašo pohiti uza stube. Na hodniku skupila se cijela četa služinčadi plačući i naričući. Laktom protisnu se Gašo, provali u sobu, pogleda i stvori se kamenom. Sred velike dvorane stajaše na zemlji crna mrtvačka škrinja, nad koju se bješe nadnijela crnoruha žena - banica. Ruke je bila složila, čelo joj počivalo na škrinji, a kroz muklo jecanje prodro bi kadšto zdvojan usklik:

- Joj! Joj! Petre, družo moj!

- Barbaro! Šta je, za ime boga? - kriknu Alapić priskočiv sestri.

Na bratov glas strese se banica, sunu kriknuv uvis i baciv se Gaši na prsa zavapi:

- Brate! Brate! Mrtav je, mrtav! A ja sam udovica, jedna udovica!

Gašo povede sestru k stolici, gdje je jecajući sjedila i iz zaplakanih očiju preda se gledala. Šuteći stajaše brat do nje zagledav se u slabi plamen voštance, koja je na stolu drhtala i žuto svjetlo po mrtvačkoj škrinji sterala. U dvorištu zaruže kola. Za dva časka pojaviše se na pragu Tah i gospoja Jelena.

- Je l' moguće? - zavapi Jelena pohrliv k prijateljici. Tah i osta na pragu probljediv na smrt, poniknuv nikom.

- Je l' moguće? - uzdahnu banica dignuv glavu - da l' je moguće? Istina je, grozna, strašna istina. Na, u toj škrinji leži ban Petar mrtav, moj muž mrtav, moj muž! Jao! - I udovica pokri si lice rukama.

- Ali kako se to zbililo? - upita prestravljen Tah.

Banica spusti ruke na stol, dignu glavu i prihvati jecavim glasom:

- Svadbu bjesmo sretno obavili. Bilo je vrijeme da se vratimo. Vozeći se ravnicom zateče nas ljuta, nemila bura! Petar pometa na mene sve što smo imali odijela sa sobom, a on sjedaše na kolima u surki. Korila sam ga s te lakoumnosti, ali mi se on nasmija. Kasno u noć stigismo do Čakovca. Zaedmo na noćište. Ja napisah Gaši pismo, ali uto se je Petar nekako tužio na bodac. Legnu. Glava mu je gorjela kao usijano gvožđe. I poče buncati. Prepah se, poslaha po ranara Zrinjskoga. Prekasno. Za tri sata izdahnu, i evo ga - evo! Mrtav! Jao, bože, mrtav! Oh, jesam li to od njega zaslužila?

- Gospodine Tah - reče upol glasa Gašo pristupiv gospodaru susjedgradskomu - molim vas, budite nam u taj strašni čas na pomoći.

- Ja - promrmlja Tah - ja bih sam imao pomoći tražiti. Ban Petar Erdödi je mrtav, moji računi su pokvareni. Šta će sada biti?

Gašo odvede banicu u ložnicu. Tah i Jelena stajahu sami kraj škrinje. Tada pristupi Jelena i položi ruku na rame muža.

- Gospodine Franjo - reče potihom - nije l' ta škrinja za nas prst božji?

Ali trznuv se ljuto, odgovori Tah:

- Gospojo Jeleno, čini mi se da iz vas govori opet onaj prokleti pop brdovački.

- *Memento mori!* - zaori uto od vrata pronicav glas. I unide svećenik malena stasa, duge crne brade - biskup Đuro Drašković. - Do mojih uši dopre crni glas - nastavi - da se je svidjelo Svemogućemu u taj kobni čas oteti kraljevini glavu. Dodoh da pohodim te dvore crne tuge i da se pomolim za dušu pokojnika! - Drašković kleknu pred škrinju i uze glasno moliti, ali kad jasno i glasno izusti: - Amen! - uhvati nešto Ferka Taha za srce.

XV.

Dok se je turobni glas zvona sterao nad gradom Zagrebom, naviještavajući da je kraljevina izgubila bana, sjedahu u brdovačkom župnom dvoru dva čovjeka, domaći župnik Ivan Babić, a drugi čovjek svjetovnjak, visok, stasit, bistrih, smeđih očiju, iskrena, jaka lica i dugih brkova. To bijaše gospodin Stjepan Grdak od Filetinca, plemić križevački, poslan po kraljevskoj svjetlosti.

- Hvala vam, časni gospodine - reče plemić svećeniku - na vijesti što ste mi javili. Kraljevska svjetlost posla me navlaš ovamo da upravljam u ime kraljevskoga fiska sa Heningičinom polovicom imanja dok se parnica ne dotjera kraju. Ne dvojim nimalo da će gospoja bar za polovicu održati pobjedu, jer je to napokon njezina djedovina, i Tah si je to prigrabio *per fas et nefas*. Znadu ga i pri dvoru - toga gospodina vrhovnog konjušnika, da je divjak bez para, i bojim se još i sad zla premda je kralj nešto pravedniji od svojih lakomih vijećnika, kojih je gospodin Tah u ime prijateljstva zakapariti znao. Da pravo reknem, nijesu ni marili uvesti tu privremenu fiškalnu upravu, nu vele da se je bojati krvi. Moguće, al *fiscus* je rad za toga provizorija pobirati zlatnih plodova; *fiscus* to rado čini jer nema nikad u kesi novaca. Nijesam imao u tom kraju znanca doli vas, koga od malih nogu poznajem za poštenjaka. Zato dodoh pitati vas; molim vas da mi budete pri tom teškom poslu u pomoći, jer sam rad za to možebit kratko vrijeme svoga boravka uvesti opet zakon i red koji pod Tahom, koliko čujem, ne cvate.

- Ne cvate, žalibože - potvrdi župnik. - Bog mi je svjedok, vam, gospodine Stjepane, nijesam govorio preko istine, i hvala bogu da ste došli jer će kraljeva čovjeka opet morati slušati.

- Ne znam hoće li - zavrti Grdak glavom - kad sam jutros stigao na Susjed te se iskazao kraljevskim pismom, stade mi Tahova služinčad već na prvi mah bacati klipove među noge; Petar Petričević ne da ključeva, svi mi se uklanjaju, a ja sam vam stojao, bog do prosti, kao grešnik pod vješalima. Ali se gospoda prevariše. Grdak ne da se nikakvim gospodstvom zablenući. Ja ne popuštam i idem ravnim putem.

- Tako je i pravo, gospodine Stjepane, i to je jedini put da si pribavite ugleda. Preporučam vam osobito taj siromašni puk koji se pod Tahom znoji krvavim znojem. Na poštenje i prisegu svoju velim vam da te groze čovjek vidio nije što je Tah i navaljuje na kmetove. Napokon su malne svi velikaši silnici, to je njihova ćud; ali Taha kanda se nije primio sveti krst, kanda nosi u prsima kamen mjesto srca. Šta sam ja sve kušao! Mrzi me doduše zaplitati se u gospodske poslove, ali svećenik sam, moram; ta tko će obraniti od vukova stado, ako ne pastir? Ponizih se radi puka ne jedanput. Ja sam ispovjednik gospoje Jelene Tahovke, pa sam joj ne jedanput govorio i ljuto je korio; u Jelene, premda je i ona čitava goropadnica, ima srca, i kanda se moj ukor njezine duše pomalo prima, nu Ferko Tah i je zvijer, i cijeli kraj ga proklinje. Što sam živ, ne vidjeh takova nečovjeka, komu je najveća slast mučiti na smrt jadni narod. Govorio sam vam za Mogaića, za Stjepana, za Sabova i druga zlodjela; ali to nije ni polovica. Kmet vam nije siguran za kukavnu svojinu jer Tah i zna pol sela otjerati od grunta bez svakoga razloga i pridržava zemlje ili sebi ili ih daruje zlopakim slugama svojim. Daće je proti zakonu poverio za polovicu, na svakom imanju podigao je vješala ter veli da mu objed nije sladak ako nije vidio da se je kakva »seljačka psina« na konopcu kopitala. Ukratko, tu nema suda, nema zakona, nema duše, nema boga! Naš puk nema zla srca, ali ima vrelu krv; naš puk je nepovjerljiv jer vidi da su gospoda koja su mu dosuđena za poglavare vuci i Turci, da oni koji bi imali prednjačiti narodu i uljuditi ga gaze sve što je sveto. Je l' čudo kad puk pozvjeri, i bojim se da će koga toga zaboljeti glava, ako se blagoćom tinjajući jar ne prigasi.

- I ja sam plemić - odvrati Grdak - ali moja kolijevka nije stajala u visokim kamenim dvorima, već pod drvenim plemićkim krovom. Kunem vam se, časni gospodine, da ću braniti taj kukavni narod, koji nosi spodobu božju kao i mi.

- Bog vam platio - reče Babić.

- Nu recite mi kakvi su Gregorijanci - upita Grdak.

- Gregorijanci? Eh, Ambroz je valjan čovjek, stara hrvatska krv. Ali Stjepku ne vjerujem. Ulaguje se i on seljacima, ali ako nadvlada, vješat će i on kmetove kao i Tah i. Bijesan je to svat, koji će i vrijednu svoju ženu spraviti u grob.

- Uzđajte se u mene - završi Grdak - što rekoh, ne porekoh. Znat ću ja ukrotiti gospodina Ferka: - ili ja ili on!

- Da bog dâ! - završi župnik.

XVI.

Gospodin Tah i bio je danas počastio gospodina podbana Ivana Forčića, koji je rado zalazio u goste pod gospodski krov, kako se je to po silnoj trbušini i crvenom nosu na prvi mah opaziti moglo. Podban bio se je za obilnim stolom silno namučio te je neprestance znoj sa nosa otirao. Za stolom sjedahu oba gospodina, čevrljajući o državnim poslovima, a gospoja Jelena slušala ih sjedeći kraj komina odjevena mekom šubicom. Lice joj bijaše blijedo, porušeno; stišćući usne, gledala je preda se poniknute glave, a u zjenici sijevnu kadšto onaj tamni grozničavi plamen koji je biljegom blize smrti.

- Neka laju - zaviknu Tah i poslije objeda kroza smijeh - neka viču, ja ću raditi što je meni drago. Zemlju moraju preda mnogom poljubiti te seljačke psine, pa će biti mir. Ako ih je Heningovica krotila

bičem, ja ću ih škorpionima. Znam da su bijesni, znam da po cijelom kraju kuha, ali nijesam li vrhovni konjušnik? Valjda ću znati i tu torbašku živinu ukrotiti!

- *Optime, spectabilis domine* - nakesi se podban, a male pijane oči svjetlucahu mu pri tom kao jazavcu. - Dakako, ško - škorpion! Toga im treba, toga! Ta nijesmo li mi gospoda?

- Kraljevska komora posla mi na vrat toga lopova Grdaka koji mi ide po kući poput ježa. Ali neka. Potkurit ću toj komorski uhodi da će od same glavobolje pobjeći, i pobrinut ću se da me moji požunski prijatelji riješe te kuge.

- *Optime dixisti!* - nasmija se pijani podban.

- Nu, *amicissime frater* - zapita Tahi - jesi li čuo tko će biti ban?

- Ni - ništa! - zapenta Forčić.

- Svaki dan čuju se drugi glasovi. Sad se govori za ovoga, sad za onoga; ti novi banovi niču kao gljive preko noći. Gledao sam u Požunu sklonuti kraljevske vijećnike da bude imenovan ili stari Alapić ili Mato Keglević, a tako će valjda i biti.

- Pa to bi dobro bilo. To su naši.

- Svaki dan - nastavi Tahi - očekujem pismo od gospodina Batora, koji će mi svakako javiti čemu li se nadati imamo.

U taj par dojavu sluga da kraljevski upravitelj Stjepan Grdak pred gospodina Taha doći želi.

- Grdak? - zaviknu ljutito Tahi - šta će ta stjenica opet od mene? Da mi prisjedne jelo? Ali neka uđe; bar ćeš, *amice* podbane, vidjeti s kakovom bagrom ja tu gospodstvo dijeliti moram.

U sobu uđe Grdak, pokloni se gospodi, a i gospodi Jeleni. Tahi omjeri došljaka prezirno od glave do pete, pa će porugljivo:

- Šta je opet, *domine* Grdak? Gdje vas boli? nekako kiselo gledate. Znam da ću opet čuti kakovu komorsku prodiku.

- Ja sam rad s vama o ozbiljnim poslovima govoriti, *magnifice domine*, i to po nalogu kraljevske komore.

- Govorite slobodno - reče Tahi istrusiv čašu - evo, ovdje je samo moja žena i moj pobratim podban.

- Da, da, govorite! - zamrmlja Forčić.

- Oprostite da vam smetam, *magnifice*, ali već četiri puta htjedoh doći pred vas. Vi se svejedno sastanku izvinuste, a ja dolazim u službi kraljevoj.

- Da čujemo - zijevnu Tahi, omjeriv i opet upravitelja koji je pred njim stajao.

- Vama je znano - nastavi Grdak mirno - zašto sam amo poslan, jer ste primili pismo od kraljevske svjetlosti još oko Božića. Da upravljam u ime fiska polovicom svega imanja dok se ne svrši pravda sa gospojom Uršulom Heningovom. Nu oprostite, vi ili možebit vaše sluge zaboraviše kraljevo pismo i da vi ovdje nijeste jedinim gospodarom.

- Dalje, dalje! - iskesi se Tahi, dok je Forčić, skutriv se, ispod oka gledao drzovitog upravitelja.

- Zemlja nije samo vaša nego zasad i kraljeva; kmetovi nijesu samo vaši robovi nego i kraljevski podanici. Dodoh amo pred nekoliko mjeseci; vi ne htjedoste predati polovice niti sastaviti popis imetka. Utekoh se vašemu provizoru Đuri da se opitam kako prihod stoji, ali plemenita gospođa Jelena zabrani mu da mi i riječcu rekne.

- Jesam - planu Jelena.

- I dobro ste učinili, gospojo - kimnu Tahi - da čujemo dalje.

- Mjesto da mi predate polovicu grada, stisnuste mene i moje ljude u dvije male komorice pregradom.

- Ja imam, *amice*, veliku obitelj, a grad je malen - nasmija se Tahi - a šta ću vam dati nego komoricu kad ste časnik komore?

- Ja za svoju osobu prežalio bih sve to - prihvati opet Grdak - ali ne mogu prešutjeti šta se tu radi. Za boravka moga naslušao sam se i nagledao dosta strahote. Ne pitam za prošlost, za glavu Stjepana, za Ivana Sabova: za to odgovarajte pred bogom; ali grozim se s toga što sam na svoje oči vidio. Vi ste, *magnifice*, uveli ovdje preko zakona sedam novih daća.

- Jesam.

- Vi ste od kmetova za Kaptol pobrali desetinu, potrošili je, a sad je moraju jandnici po drugi put platiti.

- Jesam, jer su moji robovi.

- Vi ste za svoje vlasništvo prisvojili silnom rukom od kmetova sve mlinove na Krapini i kratite kralju svaki prihod.

- Jesam.

- Vi na hrpe tjerate seljake od kuće i zemlje, otimljete im vinograde, polja, stoku i kao da je to vaše. Što je bolje, držite za se, a gore dajete svojim zlopakim slugama, navlastito kastelanu Ivanu Loliću. Nijeste li do košulje oplijenili Matu Belinića ispod Susjeda te siromah ide s prosjačkim štapom od sela do sela? Nijeste li sve imanje kmetovima: Vojvodi, Mati Majdiću, Ivanu Čačkoviću iz Brdovca, Petru Bederliću iz Otoka i Martinu Filipčiću iz Pušće ugrabili do zadnje mrve, da se bez krova i zaklona gladni, bos, jadni biju po svijetu?

- Jesam - zaviknu Ferko, skočiv i lupiv šakom u stol - jesam i stotinama drugih seljaka zaplijenio sve jer su buntovnici bili, jer su pomagali Heningovicu.

- Valjda je i udova Marušička, koja sa djecom pogiba od gladi, buntovnica bila? Nijesu li, recite dalje, vaše sluge sjekirom razbili i do zadnje kapi ispraznili sve seljačke klijeti? Ali što rekoh? Vi ste milostiv: kad vam treba krvavih groša, hvataju vaši ljudi bijedne seljake po cesti, te ih puštate samo u Zagreb da si za ime božje od građana uzajme novaca da se od vas otkupe. Idite među zagrebačke građane, spomenite im Susjedgrad, i svaka će krštena duša zastrepiti. Ja ne mogu, ja ne smijem šutjeti. Dok bi ljudi imali raditi na kraljevu polju, tjerate ih u Farno da vam na garištu spaljene seljačke kuće grade nov gospodski dvor; zemlja stoji pusta, sela su prazna, narod oplijenjen, pa nema što bi kralju dati morao. Zadržite među puk u sela: slušajte što govore na sva usta. To vrije, to ključa, da me je strah veće strahote. Zato dođoh amo, jer ja, upravitelj kraljevske komore, ne smijem trpjeti da se prikrati kraljev prihod, da se hara kraljeva zemlja, da se na smrt muče kraljevi ljudi. I ako bude od toga zla, odgovornost pada za to na vašu glavu.

- Ferko! Ferko! Ti to slušaš, ti šutiš? - zakriješti blijeda na smrt Jelena.

Za toga govora drhtaše Tahi kao šiba. Kad Grdak završi, zatisnu silnik zube u donju usnicu, zakopa ruke u džepove i, postaviv se tik pred upravitelja, prozbori mirno:

- Jeste li svršili? Jeste. Vrag vam je dao jezičinu, da ni zmiya ne može bolje piskati. Da niste kraljev časnik, objesio bih vas ko što ću svakoga seljaka koji mi pisne. A sad vam velim da se ja zovem Franjo plemeniti Tahi, vrhovni konjušnik, carski komornik, gospodar na Susjedu i Stubici, barun od Stettenberga, kapetan kaniški i velikaš - a kako se vi zovete, kukavice?

- Ne zovem se, hvala bogu, Tahi.

- Vama se hoće kavge, *amice* Grdak?

- Pravde!

- Pazite da vam pravda rebra ne slomi, ako budete jarili mužadiju!

- Ja vam govorim u ime kraljevske komore.

- A ja vam velim: Šibaj, šljivaru!

- Dobro - reče Grdak odlazeći - pamтите da ste plemića obružili. Barun Stettenberski odgovorit će kraljevskomu komesaru pokornije.

- Ta taj je vragu iz torbe iskočio - progovori Forčić izvaliv oči kad bje Grdak izašao iz sobe.

- Ne boj se, Ivane - nasmija se grohotom Tahi, blijed od jara - taj će se zec još nabosti na moj ražanj. Gospoju Jelenu hvataše od ljutine vrućica, jedva se dovuče u svoju ložnicu. Kad je Tahi u dvorištu svoga mamurnog gosta dizao na konja reče:

- Moja gospa Jela, *amice*, suši se kao stara vrba, i sveci roje joj se po glavi kao muhe. Nekako gine i bog zna - Ali ne svrši riječi, jer u taj par doleti na konju glavurdajući debela napuhnuta ljudina kratkih nogu i tubasta nosa - kastelan Ivan Lolić.

- Milosti vaša, nosim važno pismo za vas. Dobih ga u Zagrebu od udovice banice, kamo je stiglo.

Tahi raspečati pismo, Forčić prignu radozno glavu.

- Od Batora - šapnu Tahi čitajući.

- Tko je ban? - izlanu Forčić.

- K vragu! - zadrhta Tahi - mjesto jednoga imamo dva bana.

- A šta ću ja? - zinu podban.

- Pop Đuro Drašković i sabljaš Franjo Frankopan Slunjski su nam banovi. Trista mu muka! Naši kandidati propadoše.

- Ali i njihovi - završi podban.

- Hvala bogu - reče Tahi - to je *tertius aliquis*.

- Za koju će stranku biti?

- Koja ih prije zakapari. Pop je mudar, gladak i sladak. Ali znam ga pogoditi. Slavičan je do bjesnila. Tu ću ga uhvatiti, pa je naš. Franjo Slunjski tuče samo Turke i brine se bijesa za politiku. Sjutra podoh u Zagreb pokloniti se Draškoviću. Zbogom!

Poteško otkasa podban niz brdo, ali mu doviknu Tahi:

- Stani, brate! Lolić nek te prati u Zagreb da putem ne zapneš. Je si li me čuo, Loliću? Sjutra si možeš uzeti Zukalićev mlin na Krapini. Jesi li razumio?

- Jesam. Laku noć, vaša milosti - zažmirnu debeljak i uputi se za klimavim podbanom koji je glavurdajući buljio u zalazeće sunce.

Gospodin Tahi zađe u grad i pokuca na vrata kastelanova stana nedaleko od ulaza. Unide. Sred sobe stajala mlada crnooka žena, mala nosa, debelih usna, punih prsiju. Podbočiv se, skupi guste obrve, zažmirnu jednim okom i udari u smijeh.

- Ala ste lijepo, milosti, otpravili moga benastoga Lolića! Gledala sam sve kroz prozor.

- Pa on na ništa ne sluti, dušice? - zapita Tahi.

- Bijesa ne sluti! - zahohota žena pokriv si rukom tobož od stida lice. - Mislim da sve zna. Ali dajte mu cekina i mlina i neće pitati da li mu žena moli čislo.

- Pa je dobro, njegov moj mlin, moja njegova žena.

- A gospoja Jela? - zapita Lolička, gledajući ispod oka ražarenog starca.

- Spava ili moli boga - odvrati Tahi.

- Pa je dobro! - nasmija se Lolička - pustimo joj čislo.

Tahi ovinu ruku oko bujnog stasa kastelanice, a ona poniknu i udari u prigušen smijeh.

XVII.

Gospodin Ambroz Gregorijanec sjedaše za stolom u tornju mokričkog grada, kamo je u rano proljeće 1567. na duže vremena u pohode došao bio. Nije radi zabave i veselice, već upravo radi svoje i susjedske parnice. Čuvši za zlodjela Tahova, htjede sve izbliza pogledati, sve od očevidaca čuti. Bio se je nadnio nad debelu knjižurinu, na koju mu je duga brada padala, a oči su mu hrlo

letjele po crnim tiskanim recima. Mozgao je o razlici među slavonskim i ugarskim baštinskim pravom, jer je kraljevski sud navlaš za to pitao. Baš prihvati hartiju da zabilježi nekoliko riječi, kad u sobu stupi odjeven putnim odijelom gospodin Mihajlo Konjski. Starac pridignu glavu i, pruživ došljaku obje ruke, viknu:

- Da ste mi zdravo, dragi prijatelju moj! Koja vas sreća nosi na Mokrice?

- Bog vas okrijepio, *domine Ambrosi* - reče Konjski. - Ne znam je li sreća ili nesreća, ali svakako važna novina.

- Da čujemo - odvrati Ambroz, spustiv se opet na stolicu.

- *Habemus papam*, imamo bana ili bolje reći: imamo dva bana.

- Dva? A koga? - pridignu se Ambroz živo.

- Biskupa Draškovića i kneza Franju Frankopana Slunjskog.

- Je li to istina? - zapita Ambroz - moj Stjepko donosi svaki dan iz Zagreba drugog bana. Mnogo se je govorilo za Matiju Keglevića.

- Prava, živa istina - odvrati Konjski - meni je to rekao gospodin biskup, moj znanac, jučer je sam pripovijedao, a ja pohitih sa svojom ženom amo da vam dojavim tu novinu.

- Drašković dakle! - zamisli se Ambroz te stade gladiti bijelu bradu. - Nitko nije na njega mislio. Biskup ne pripada nijednoj stranci, slavni tridentinski govornik nije se miješao u naše zemaljske poslove. Mudar je, gladak i sladak, ali nije pristran ili bijesan. E, pa nije loše. A zašto dva bana?

- Drašković je *pro civilibus*, Frankopan *pro militaribus*.

- Knez je Slunjski mlad, ali velik junak i poštenjak - nastavi Ambroz - a jeste li govorili s biskupom o našim poslovima?

- Dakako.

- A on?

- Ta vi ga poznajete. Fin je i mudar: njegove oprezne riječi kanda koracaju po ledu, a kad štogod zatajiti želi, navodi riječi iz Svetoga pisma ili kakvoga latinskog klasika. Ja sam mu govorio od komada. Mirno sjedeći slušao me je ne veleći ni crne ni bijele. Kad završih, odvrati mi: »Za veleizdaju se ne bojte. Ta kapitalna parnica zaspal će u arhivu. Što mi za Taha rekoste, znam i sam. Nu Tahi ima, vjerujte mi, u kraljevu dvoru silnih prijatelja, ima u zemlji veliku stranku, a kraljevskoj svjetlosti treba novaca. Po tom vidite, *domine Mihaele*, da taj gordički čvor ne valja rasjeci, već fino i vješto razuzlati. Ne prenalžite se zaboga! Strpite se. Pravda neka teče pred banovim sudom. Ta ja nijesam Petar Erdödi, Tahov zet.« Zatim razmišljao je biskup duže vremena igrajući svojom bradom. Ujedanput kanda se nečemu dosjeti, dignu glavu i reče mi: »Šta radi vaša gospoja Anka? Već je dugo nijesam vidio. Zar je zaboravila da sam joj na krstu kum? Recite joj neka k meni dođe, još danas neka dođe. A vi budite na oprezu; to recite i gospodinu Ambrozu Gregorijancu. Ne zaboravite javiti momu kumčetu što vam reko«, završi biskup dignuv kažiprst i otpusti me.

- Da, da! - nasmjehnu se Ambroz - to je njegov način. Razuzlati! A što reče Anki?

- Reče joj da je Tahi kod njega bio, da mu se je ponizno poklonio i hvalio uvelike kraljevu mudrost, da je najmudrijega Hrvata postavio banom.

- Ah, gle - reče Ambroz - vuk se umije promijeniti lijom.

- Da - nastavi Konjski - i Tahi, kako čujem, hvali se po Zagrebu da je ban vrlo prijazan bio, da će sud biti pravedan i da će svačije pravo strogo štiti.

- Drašković je na sve strane gladak. *Ibis, redibis*. Lija liju nadlijala. Nu držimo se njegova savjeta jer nam ide u prilog. Pođimo sve te novine javiti gospođi Uršuli, da se dogovorimo. Recite joj i vi neka se mudro vlada.

- Uršula je valjda već sve saznala - reče Konjski - moja žena pošla je upravo k njoj.

*

U vrtu gradskom šetala gospoja Uršula živo govorkajući sa gospojom Konjskom.

- Biskupova misao - reče Konjska - veoma je mudra, ali se hoće tomu puno opreza. Ni svomu mužu ne rekoh o tom riječi, jer znam da je prijatelj Ambrozu, koji radi pošto-poto svezati Sofiju sa Milićem, a za mladog šljivara radi i Marta, naša ćutljiva Marta. Naprećac se dakle ne smije, već stranputice, jer ne možemo Ambroza uvrijediti.

- Ne, ne, duša mi se priječi - reče Uršula vrteći glavom - ja sam protivna toj ženidbi sa šljivarom, ali izmiriti se sa svojim zakletim vragom!

- Ne pitajte, majko, za osvetu - reče Konjska hladno - pitajte mirno za svoju korist. - Uršula se zamisli.

- Istina je - reče Uršula - korist je velika.

- Ne oklijevajte dakle. Marta mi je pripovijedala cijelu priču o Mogaiću koji čami u turskom ropstvu. Uхватite zatravljenog Milića tom viteškom doskočicom. Zaglaviti će. Tako ćemo ga se riješiti.

- Milić je ovdje - reče Uršula - bio je za poslom kod Ambroza, a sad je kod Marte.

- Eto sreće - uhvati Anka majku za ruku - navalimo sada, obavimo brzo taj posao da nam Ambroz ne zakrči puta.

- Pa neka bude - reče odlučno Uršula - Heningovci su velikaši.

*

Dok je gospodin Konjski pripovijedao Ambrozu važne zagrebačke novine, zabavljalo se na drugom kraju grada, u sobi gospoje Marte, malo društvanice. Stjepkova mlada žena namatala je kraj stola pređu, djevojka Sofija šivala je marljivo, a gospodin Tomo Milić stajao do prozora, upirući oči u djevicu koja je svakim danom ljepše sjala i cvala.

- Ele, gospodine Tomo - nasmiješi se Marta razmrsujući niti - šteta da nije noć.

- Zašto, plemenita gospo? - zapita mladić.

- Jer biste odmah stali zvijezde brojiti.

- Ah, šta ću i govoriti?

- Osobito kad Sofiju vidite, je l' - pogleda Marta oštro mladića. Sofija porumeni, a Milić odvrati:

- Ta da, kad je spazim, otimlje mi se jezik. Je l', gospođice?

- Žalibože - odvrati djevojka osokoliv se i pridignuv glavu - sve mislim da sam strašno strašilo kad me se gospodin Milić toliko plaši. Ja brbljam i brbljam o suncu i mjesecu, a on gleda nijem preda se, kanda na zemlji nešto traži.

- Ne ljuti se, sestro, ta tebe traži i ne vidi nego tebe. To ti se zove jaki spol, takvi su svi junaci - ali mirujte, djeco! - nastavi Marta - ja sam ispovjednikom vaše ljubavi, strpiti se, dovest ću vas do spasenja.

- Ah, po sto puta vam hvala - reče Milić - ali vi znate, plemenita gospo, da je mučno čekati.

- Strpljen, spašen, mladi gospodine - pouči ga Marta - ljubav je kao i orah: s vana gorka ljuska, s nutra slatko zrno. Kad saznah da vi i Sofika gradite meni za ledima ljubavnu mrežu, rasrdih se, i hvalite bogu da je i gospodin Ambroz na vašoj strani. Po tom predobiste i mene, jer se uvjerih da je vitez gotovo poludio, a gospođica pamet izgubila. Tu dakle nema lijeka osim: Uzmite se! Ali moja gospoja majka nije toli meka. Ponajprije mi reče: »Ne!« Kad je sjetih poslije susjedgradske bitke,

ne odgovori ništa; kašnje reče: »Eh, vidjet ćemo!« Dakle pomalo! Kaplja za kapljom izdube i kamen. Majka će biti mekša jer je nesretna.

Tomo poljubi Martu u ruku, a Sofija ovinu joj se uz plač i smijeh oko vrata i kliknu:

- Sestro, zlatna sestro! Grdi me kako znaš. Badava. Htjela sam toga čovjeka istisnuti iz srca, ali on je jači pa se ne da.

- Istisnuti? - zapita kroz nježni ukor Milić. Djevojka uzvinu glavicu, pokazala kroz smijeh bijele zubiće, pogleda mladića suznim okom i, pruživ mu ruku, reče mekim glasom:

- Šala! Šala!

- Istisnuti? - pljesnu Marta rukama - ta stavila bi tri lokota na srce da joj ne uteknete. To sam čula kad je iz sna govorila.

- Sestro! - gurnu nježno djevica Martu, zažariv se dovrh glave.

Upravo se htjede mladi plemić oprostiti, kad unide vedra lica gospođa Uršula, a uz nju Anka.

- Anko! - skočiše sestre - odakle ti?

- Djeco - prihvati stara Heningovica svečano - Anka donese nam veselu vijest. Gospodin biskup knez Đuro Drašković, Ankin kum, postao je banom, i ako bog da, zauzet ćemo za kratko svoju djedovinu.

- Slava bogu! - kličoše Marta i Sofija.

- Nu, djeco - nastavi majka - želim taj vedri dan proslaviti svečanim činom. Vi, gospodine Miliću - okrenu se k mladiću - ljubite moju kćer Sofiju, i Marta je za vas snubila. Dobro, dat ću vam je -

Svi se prenuše radosno, a Sofija kleknu i poljubi plačuću majčinu ruku, koju ova brzo izvinu.

- Ali, dat ću vam je pod jednim uvjetom. Kad moj pokojni gospodin jednom opasno bolovaše, zavjetovao se bogu da će moj sin osloboditi jednu krštenu dušu od turskoga ropstva. Sin mi umre dječakom, ne ovrši zavjeta. Vi želite biti mojim sinom, vi, skroman plemić mužem velikaškoj kćeri. Ovršite vi taj zavjet, proslavite se. Dočuh da Sofiji obećaste da ćete osloboditi mladoga Mogaića, vjerenika Sofijine sestre po mlijeku, koga Turci zarobiše. Dobro, oslobodite toga čovjeka, i kad ga dovedete, bit će Sofija vaša. Tako mi bog pomoz!

Svi se stvoriše kamenom, a Sofija, ciknuv i problijediv na smrt, pade bez svijesti u naručje sestre Marte. Gospodin Milić pako stupi blijed i miran pred Uršulu i reče:

- Hvala vam, plemenita gospo! Ljubim gospođicu više od svoga života i rado ću život svoj vrgnuti na kocku za njezinu ruku - - -

- Tomo! Tomo! Šta radiš? - zaviknu Ambroz čuvši na vratima posljednje riječi, ali ne mareći za doziv, dignu mladić ruku i završi:

- Kunem se živim bogom da ću poći osloboditi Mogaića, kunem se bogom i svojom ljubavi da ću doći samo s njim ili se vratiti neću.

- Tko to uradi? - zavapi zdvojno Ambroz.

- To je tvoje djelo - šapnu Marta gospođi Konjskoj. - Bog ti oprosti taj grijeh!

- Jest. Nikad se radi toga pokajati neću - odvrati potiho Anka mirna lica.

- Zbogom, Sofijo! - klikne mladić kleknuv pred sumrtvu djevicu - povratit ću se k tebi - k svojem zlatu. Zbogom! - I žarkim cjelovima pokri plemić mladičinu ruku.

XVIII.

Veliki osvanu tjedan, sveto mirovno vrijeme, gdje izmučeno tijelo Spasa počiva u hladnom, kamenom grobu, gdje se kršćanski narod smjerno i skrušeno nadnosi nad zjalo crne rake, iz koje će do malo dana prhnuti u plavetno nebo poput zlatne golubice posvećeno srce božjega sina, koje kuca jednakim milosrdem za pravednika i grijешnika, jer iz tog srca izvire prvi - najviši zakon cijeloga

svijeta: - ljubav. Veliki je tjedan, nebo je vedro ko staklo, zrak je topao i miran, samo ga nježno pomiču krilašca laste, glasnice proljeća; veselo poskakuju potoci ko nestašna djeca; iz zemlje proviruje kukčić da vidi je li hora; - gaj se zeleni, cvijet se rumeni - a puk? Puk kleči pri svetom grobu sagnute glave i šapće kroz suze božjemu sinu: Isuse bože, nijesi li izbavio i nas? Nijesu li svete tvoje rane odoljele paklenoj sili?

Velika je srijeda. Na klecalu u svojoj ložnici kleči gospođa Jelena, stišćući suhe, blijede ruke, i sagiba uvelo lice svoje pred raspetim bogom, moli i plače, moli usnama a proklinje srcem izvor svojih jada - Uršulu Heningovu.

Velika je srijeda, voljko je vrijeme, a u kući kastelana pod Susjedom sjedi gospodin Ferko Tahi. Oči mu blisiču, lica mu gore, jer na njegovoj grudi počiva bujna, mlada kastelanica. I njoj gori rumeno okruglo lice, i njoj plamsa crno, požudno oko. Sto puta poljubi je Tahi, sto puta nasmjehnu se Lolička.

- Je li tvoj muž uzeo Zukalićev mlin? - zapita Tahi.

- Jest - kimnu kastelanica.

- A kmet se nije opirao?

- Jest, gospodaru, ali Lolić ga lupi po glavi, i sad se već ne opire - nasmija se žena. Nu ti, gospodaru, samo Loliću daješ, meni ništa. Zar ja ne vrijedim ništa? Ha, ha! Valjda znaš da vrijedim više od gospođe Jelene. Daj, daj cekina - pruži kastelanica malu ruku i pogleda slatko Taha - vidiš, sutra ću u Zagreb da si kupim svilenih vrpca za Uskrs, pa nemam grošića. Lolić je skup, drži sve pod ključem, pa se samo izdere kadšto: »Nek ti stari Tahi da, ionako ne daje badava.«

- Dat će Tahi, dušice - reče starac i stavi na malu ruku pet cekina - na, uzmi pa me poljubi!

- Eh - kliknu žena cmoknuv starca u usta - ali ću imati na Uskrs lijepa nakita i svemu ću svijetu reći da je od tebe, gospodaru! Al' gle, gle! Kakvo je to strašilo na konju? - udari Lolička u glasan smijeh, pokazav prstom kroz otvoreni prozor. - Pop jaše konja. Lijep je konjić; šteta da ga ima stari ćelavac iz Pušće.

- Bome šteta - potvrdi Tahi - čekaj! Bit će šale. Na toga vrazjegja popa imam ionako zub jer me svaki čas tužaka. Dođi za mnom!

Na lijepu konjiću jezdio je mršav starac u crno odjeven. Bijaše to župnik Antun Knežić iz Pušće, koji je upravo u Zagreb po sveto ulje išao. Starac dizaše bezbrižno glavu gledajući u taj lijepi svijet, a duge noge visijahu mu gotovo do zemlje. Ujedanput stvori se pred njim trbonja Lolić, a podalje stajahu gospodin Tahi i kastelanova žena.

- *Bonum mane, reverende domine* - nakašlja se Lolić uhvativ konja za uzdu - kamo ste udarili?

- Hvaljen Isus - odvrati svećenik plaho - idem u Zagreb po sveto ulje. Ta znate, sutra je veliki četvrtak.

- Pa što će vam konj? - našali se kastelan - valjda znate da su apostoli pješice išli po svijetu, a i sam božji sin jezdio je na magarcu. Jeste li vi bolji?

- Slab sam i star - odvrati župnik drščući.

- A, šta? Trapite se! Trapite se! Čemu popu konj? Dolje, *reverende amice!*

Svećenik protrnu i uhvati se konju za vrat, ali brže priskoči Lolić i gurnu starca u rebra da se glavurdajući sruši na zemlju.

- Ovamo, ženo! Evo ti konjića! - nasmija se kastelan grohotom. Žena dotrči, poklopi konja poput muškarca i potjera ga po cjelini kraj ceste. Bijesno skakutao je konjić, bijesno ga je nogama stiskala žena i previjajući se od smijeha vikala: - Hop, konjiću, hop! K vragu ode pop! - A starac župnik, dignuv se, stajao je sklopljenih ruku i gledao suzrim okom bijesnu ženu.

- Molim, dajte mi konja - moljaše župnik - ne mučite jadnu životinju.

- A ja, pope! - reče Lolička, ustaviv se pred starcem - to mi se paripče mili, to je moje. Hop, konjiću, hop! K vragu ode pop! Brusi, starče, pete!

- Ali gdje vam je duša? - zapita starac - jeste li razbojnici, da mi na cesti otimljete što je moje? Ne bojite li se boga?

- Zašto? - nasmija se pokazav zube žena - gdje stoji u Svetom pismu da ti konja moraš imati? Rekoh li pravo, milostivi gospodine - okrenu se k Tahu, koji se je međutim približio bio te župnika gledao porugljivim okom.

- Pravo, pravo! Maži si svoje papke svetim uljem pa ćeš dobiti krila! - odvrnu Tah.

- Nu znate li šta, župniče? - našali se Lolička - meni ne treba konja, ima ih na Susjedu dosta. Ali mi novaca treba za uskrsne kolače. Koliko mi date za moga konja?

- Ja da kupim svoga konja? - izvali Knežić oči.

- E, nije druge - progovori Tah - žena ima svoju glavu, vadi kesu! Znam da je puna.

Drščućom rukom posegnu starac u njedra te iznese svilenu kesicu sa pet talira i pruživ je mahnitaj ženi reče:

- Na, uzmi, Belijalova kćeri! To je sve moje siromaštvo što sam za Uskrs prištedio bio.

- Mršava kesa, ko što i ti - naruga se Lolička skočiv s konja - nek te voda nosi! Da nije olovo? Jesu li prave škude? Cin! Cin! Cin! Jesu! E, pa za kolače bit će dosta!

Snužden zajaši starac konja i potisnu prema Zagrebu, a Tah, kastelan i njegova žena vikahu za njim kroz grohotan smijeh:

- Hop, hop, hop! Prazan ode pop!

Ali uto pristupi gospodaru Petar Bošnjak i reče:

- Milostivi gospodaru! Stubičani se rote, neće da predadu ključa svojih klijeti.

- Da vidimo - dignu Ferko glavu - hoće li me psine slušati! Petre, mi ćemo Uskrs slaviti na Stubici!

*

Osvanuo Uskrs, slava pomirne žetve, uskrs Sina božjega, uskrs cijele prirode. Po bregovima razliježe se jasni glas zvona gornjostubičke crkve, koja stoji na trgu sred mjesta pod tvrdim stubičkim gradom. Među mladim zelenilom bijeli se ruho hrvatskoga puka, žari se crvena marama i rujni koralj. Staro i mlado, muško i žensko hrli u crkvu, iz koje se ozivlju veseli usklici: »Aleluja!« Jesu li veseli? Oh, te gromorne orgulje ne razlijevaju se danas kao nebeska glazba već ko strašna oluja, i mjedno zvonce ne pjeva kao andeoski glas već kanda na umiranje zvoni. Kad mine služba božja, tako zapovjedi gospodin Tah, nek se skupe svi kućegospodari i neka predadu ključe svojih vinskih klijeti. Susjed i Brdovac je oplijenjen, sad je red na Stubici. Upravitelj Grdak veli neka ne dadu ključa, a Tah veli, tko ne da, izgubit će glavu. Stubičan je tvrd, osovi glavu i veli: Ne dam! I Tah je tvrd, sjedi na svom gradu, osovi glavu, veli: Moraš! Sila se naroda skupi, muškarac mrko gleda preda se, a žena moli, uzdiše, plače. U kutu kleči uz staricu majku i Matija Gubec. Lagano se rasplinu zadnji: »Aleluja!« - pop blagoslovi puk, orgulje zanijemiše. Svrši se služba božja, ali narod osta klečeći, ni da se makne iz crkve. Pred crkvom stoji na konju Tah i nestrpljivo čekajući čupka si bradu. Nemirno prebacuje konj noge, nemirno igra Tahu srce. Na trgu razredi se četa štajerskih mušketira iz Stettenberga, šibe pušaka im kliju.

- Nu, hoće li kraj biti popovskoj litaniji? - izdere se Tah, a Petar mu Bošnjak reče da narod ne ide iz crkve.

- Pa dobro, mušketiri naprijed! Istjerajte psine iz te svete školje! - Mušketiri navale na crkvena vrata. Teški koraci oružnika odjekivahu crkvom, narijek i jauk ozivahu se visokim svodom.

- Bože pomози! Isuse, spasi nas! - vapijahu žene i djeca, a muškarcu škripahu zubima. Blijed stajaše pred oltarom pop dižući sklopljene ruke k nebu. Žamor zaori, kundakom, šakom, psovkom i klevetom tjeraju mušketairi muški narod napolje - narod neoružan kao stoku iz božjega hrama; za muškarcima tiskaju se plačući, vapijući blijede, prestravljene žene, a župnik baci se pred oltar božji, suze mu teku na hladni kamen. Pred crkvenim vratima prekrstiše stražari koplje, na trgu stoji cijela četa vojnika, a pred njima miješa se zdvojni, prestravljeni narod. Visoko podignu barun Stettenberški glavu i viknu:

- Ej, kuje! Znae li zapovijed? Da ste mi predali ključe! Ti, Loliću, piši čiji je koji.

Tada stupi pred Taha visok, bjeloglav starac široka lica, živih očiju - starješina Mijo iz sela Golubovca i reče mirno položiv ruku na srce:

- Kralju dajemo što je kraljevo, gospodinu što je gospodinovo, ali što je naše, ne damo!

- Vi ne date ključa? - zaškrinu Tahi.

- Ne damo, tako nam boga! - viknu dignuv ruku Gubec, dočim mu se majka hvatala ramena.

- Ne damo! Ne damo! - zaurla u jedan očajan krik cijeli narod.

- Oj! - zagrmi Tahi potjerav konja za svoju četvu - palite, ljudi, tucite psine!

Klupko puka zadrhta, puške se spuste. I dim i plam i grom! »Jao! Isuse!«, prodre užasan glas do neba. Rasprši se gomila. Tu pade mladić, tu kleca žena hvatajući se za srce, tu glavurda starac, tu se od smrtne rane previja dijete. Krv teče, nevina krv po crnoj zemlji, krv pred licem božjim na sveti uskrnsni dan. Pobjesni vojnik, leti na narod, lupa, tuče i hara. Kundak smrvi glavu starcu Mihajlu, ranjen klonu Gubec u naručaj majke. A Tahi dignu se u stremenima, od radosti dršču mu guste obrve, usne mu se šire u pakostan smijeh, a oči mu igraju kao ljutici zmiji. Veselo gleda na to razbojište gdje žena grli mrtvog muža, gdje majka skuplja ostanke zaklanog djeteta, gdje si ljudi kosu čupaju i prsi lupaju, ali on ne čuje ništa, on ne čuti ništa. I poleti među čopor, poleti k crkvenim vratima kamo je Gupčevka sina odvukla bila, i zamahnu sabljom, ali kao lavica ispriječi se pred njim starica i upirući veliko suzno oko u njega reče:

- Udri!

- Ukraj, babo! - zaruknu Tahi i zamahnu opet - - nu u taj par izađe pred crkvu svećenik i zavapi, dižući srebrno raspelo:

- Na ovoj pećini podići ću crkvu svoju, i vrata paklena neće je savladati!

Silnik se trznu, ruka mu klonu, ljutit okrene konja i poleti na grad. Tada pojavi se podžupan Đuro Raškaj, dojuriv iz Zagreba na prijavu Stjepana Grdaka, i zapovjedi u banovo ime da ni ruka u seljake dirnuti ne smije.

Uskrs je, spomen krvave žrtve; tužno ležeće mrtvačko zvono, u stubičkoj crkvi leže lešine mrtvih seljaka, kraj njih kleči svećenik i moli za nevine duše, a po brdinama ori se jauk udovica, plač napuštene djece.

*

Na treći uskrnsni dan kleče pred oltarom brdovačkim tri seljaka, jedan iz Stubice, jedan iz Susjeda, jedan iz Brdovca.

- Sinci! - reče župnik Babić blagosloviv ljude - Bog vas blagoslovio, Bog vas pratio! Vaše rane zapisah na pismo. Nosite ga pred svijetlo lice kraljeve milosti, otkrijte mu srce svoje. Kralj neka pomogne, to vam je jedina nada. A ti, Bože pravедnosti, zasini u srcu vladara!

XIX.

Lijepo je ljeto, krajina mirna, mirna ko u grobu. Rasplinula se krv mučenika pred stubičkom crkvom, poslanici seljački vratiše se od kraljeva dvora gdje im se reklo da će kruna odrediti što potrebno bude. Seljaci se skutriše, šute, jedva dišu. Tah i je gospodar. Tah i je silan. Čudni su to dani na Susjedu gradu. Gospoju Jelenu gotovo ispiše guje. Na svojoj postelji pod slikom Arlandove Dore previja se bolna. Lica joj gore od samrtne vrućice, prevraća oči, stiše zube da joj duša ne utekne, da se osveti nevjernomu mužu. Sve je doznala, sve. Smrt je prikiva na ložnici, ledeni samrtni znoj navire joj na blijedo čelo, a Tah i grije se na bujnoj grud i mlade bludnice. Oh, živjeti! živjeti! uzdisaše Jelena. Badava! Smrt je vuče u grob, ljubomor je zaustavlja pred grobom. Zdjovno se previja, moli, kune, plače, uzdiše: Živjeti! Živjeti! Ali mari Tah i! Drašković mu se prijazno nasmiješi, Bator ga štiti, car je daleko, nebo visoko. Smije se Tah i pije; smije se kad ga, mahnita starca, u navorano lice ljubi lijepa grešnica: smije se kad seljak na vješalima dršće. Sinja mjesečina trepti kroz otvoreni prozor. Ej, mjeseče! Vidiš li bijelu, punu ruku kastelanice? Poput zmije savija se oko starčeve šije. Ej! Kako ga grli, kako ga ljubi, kako crna raspuštena kosa pada na snijeg starčeve glave, kako se usna sabire, kako oko od strasti umire, kako dah žeže i pali. A starac, počivajući na kastelaničinim grudima, udari u grohot i pokaže prstom kroz prozor na brežuljak.

- Vidiš li, dušice - kriknu - eno, na mjesečini ziba nešto o drvetu. To je seljačko pseto. Reče ti da si bludnica. Sad visi. Ha, ha, ha! Gle! Oblijeću ga gavrani! U zdravlje vaše, crni drugovi! - zaviknu Tah i, skoči i iskapi vrč vina. Pa grli, ljubi, ljubi, i grešnica jujuška, i gavrani grakću! - - Sinja mjesečina dršće na licu gospoje Jelene, na Dorinoj slici. I pridignu se gospa i zinu obrati blijedo lice prema mjesecu. Čuj Jeleno! Čuj! Gavrani grakću! Smrt ide, smrt! A Tah i? Gdje je on? - Ljubi! - Strahote! - Tah i ljubi - Jelena umire.

U grad dojuri na konju stranac iz Zagreba.

- Gdje je gospodar? - zapita slugu.

- Ne znam - odgovori Petar Bošnjak, koji je pod vrata izišao bio.

- Hm, valjda se igra kastelana Lolića - nasmiješi se potihom Drmačić, koji se dotle s Petrom kockao bio.

- Povedite me smjesta k njemu! U kraljevo ime! - reče stranac.

Petar zapali luč. Povede stranca do kastelanova stana i kucnu na vrata. Pred njega izleti Tah i.

- Koji me drznik buni u to kasno doba noći? - zavika Tah i gnjevno omjeriv stranca.

- *Homo regius!* - odvrat i stranac. - Jeste li vi velemožni Franjo Tah i, vrhovni konjušnik kralja?

- Jesam - reče Tah i u čudu.

- Pa evo vam pisma pod velikim pečatom od kraljevskog odvjetnika Blaža Hazafyja.

- Od kraljevskog odvjetnika? Šta će od mene?

- Čitajte sami! Zbogom! - reče stranac i ode.

Tah i istrgnu slugi luč, vrati se hrlo u sobu, razmota pismo, stade čitati, blijediti, drhtati.

- Za ime božje, šta je? - vrisnu Lolička.

- Šta? - zakipi Tah i - vidiš li onog na vješalima? Taj me je optužio. Seljak me tuži. Čuješ li, gavrane? Moju glavu traže - moju glavu!

- Jeste li s uma sišli, gospodaru? - prestravi se Lolička.

- Ja? - nasmija se starac grohotom. - Ja sam zdrav i zdrave pameti. Kralj me zove pred sud gdje se sudi krv za krv. Oh! Iz zasjede šaljete vi svoje gromove, kukavni bozi! Napolje! Evo me! Vaša cvrlljiva pravda odbit će se od moje duše, kao što turska taneta od mojih gvozdениh prsi!

Hrlim korakom pohiti Tahu u gornje stanove. Na pragu dočeka ga sluga blijed, prestravljen.

- Je li se mladi gospodin Gavro povratio iz Zagreba? - zapita gospodar mrko

- Nije, milosti - odvrnu sluga - ali gospa - - -

- Pusti me, idi - mahnu Tahu rukom. Nehotice krenu Tahu put ložnice svoje žene. Na prozor prodiraše mjesečina. Tahu ustavi se na pragu. Jelena se trznu, sunu uvis i isceri sumrtvo lice na muža. A on protrnu, poniknu. Jelena izvali grozničave oči na Taha, skinu vjenčani prsten s ruke i zakriještiv: - Proklet bio, bludniče! Zadavila te Arlandova Dora! - baci ga mužu pred noge.

Prsten zazvoni na kamenom podu, žena uhvati se objema rukama za prsa, zahripi, zinu, dahnu i pade mrtva natraške. Zazebe ga.

Čudno svjetlo igraše na mrtvom licu, oko Dorine slike; - i Arlandovica kanda se pakosno smije, a vani graktahu gavrani: »Krv za krv! Krv za krv!«

*

Sva kraljevina zapanji se od čuda; Tahu, taj silni, svemožni Tahu, bje pozvan radi zločinstva pred kraljevski sud. Namjesnik kraljevskog nadzornika Mihajlo Mérey pozva pismom kaptol stolne crkve zagrebačke da otpremi svoga kanonika *pro testimonio fide digno* i neka izabere kraljeva čovjeka da se istraže sva zločinstva, razbojstva, umorstva, sva nasilja što ih počini gospodin Franjo Tahu, vrhovni konjušnik kralja. A kaptol, pokoriv se kraljevoj zapovijedi, odabra za kraljeva čovjeka podžupana Gašpara Druškovića od Druškovca i doda mu druga svoga, kanonika Franju Filipovića, da otkriju kraljevoj svjetlosti sve opačine tirana. Velikaši se uzbuniše, manje plemstvo smijaše se potajno, seljaci uzdahnuše, ban Drašković slegnu ramenima, sav se je svijet čudio da još na svijetu pravde ima, ali sred toga sveopćeg čuda reče Fran Frankopan banu drugu Draškoviću:

- Vi se čudite, *reverendissime collega*, odakle taj nenadni grom. Dobro! Čujte me! Vi hoćete Taha zasad čuvati radi politike premda znam da su vam njegova zlodjela dodijala. Ele, pravo je pravo, a krivo je proketo. To je moja politika! Ja sam mu potkurio kod dvora - tomu susjedskom vuku. Znam sve što je počinio. Upravitelj Grdak je valjan čovjek, pa kad mi je stao nabrajati Tahove grozote, uskipjela je u meni krv. Vidio sam na svoje oči kako Turčin zemlju hara, narod satire, ali vjerujte mi da nekršteni pogani nijesu gori od Taha. Pa kako da brani puk zajedno s nama ovu domovinu našu kad vidi kako ga nevolja ubija pod pravdom kršćanske gospode; kako da puk ne poželi bez krvi doći pod Turčina kad zna da ga ondje ne čeka gore ropstvo. Ja sam vojnik, iskren, moja duša ne podnosi toga tiranstva, zato sklonuh kralja po svojim prijateljima da odredi istragu.

- Eh, poglaviti družo moj - nasmijehnu se biskup - mislite li vi da nijesam i ja rad riješiti se te kuge, toga nepopravljivog grešnika koji dira drzovito i u svetinje božje? Nikad neću zaboraviti kako je zlostavio starca župnika, kako je oružanom rukom prodro u hram božji. Tako mi spasa moga, i mene boli srce za narod. Ali poznajem ljude kod dvora predobro. Danas su ovakovi, sutra onakovi. Tahu ima u kraljevu dvoru silnih prijatelja, u saboru pristaje većina plemstva uz njega, nama na vratu sjedi turska napast, a prva nam briga mora biti: oteti zemlju od neprijatelja kršćanstva. I moja će briga biti, raskinuti silne sveze Tahove sa dvorom i odmamiti domaće plemstvo od njega. Ali tomu se hoće opreza, tu valja pričekati zgodu. Vi idete prijekim putem. Dobro! Ali pazite da vam plameni mač ne pukne na kamenoj lubanji Ferka, na štitu silnih mu zaštitnika.

- Da vidimo! - reče Slunjski - pa ako pravda ne uspije, grom i pako, neka - - - i knez stisnu jarnosno zube.

Dne drugoga srpnja započеше kraljevi ljudi obilazeći od mjesta do mjesta zbrajati sve crne grijehe zvjerskog boljara, sve krvave muke jadnoga puka, ponajprije u Zagrebu, poslije na susjedskom gradu, na Stubici, u Stenjevcu, na Kaptolu. I digoše se listom vrijedni ljudi, poštovani: Krsta Mikulić, kanonik štilac, Ivan Dombrin, kanonik pojac, Mirko Velikinić, arcidakon komorski, Đuro

Herešinec, kanonik čuvar, sudac plemenitog varoša na Grčkoj Gorici, Antun Knežić, župnik iz Pušće, Ivan Babić, župnik iz Brdovca, Đuro Raškaj i Fran Mrnjavčić, podžupani zagrebački, Mate Crnković iz Crnkovca, i svi staviše ruku na razapetog boga, svi viknuše kroz jar: - Tah! je krvnik, Tah! je kriv! - I diže se za njima cijeli kraj, trista seljaka nagrnu pred kraljeve ljude i izjavi sve svoje rane, sve svoje jade, izreče jasno sve, neka se do boga čuje, vapijući: - Pravice! Pravice nam dajte! Ljudi smo! A evo nas ubija gospodska zvijer!

A kad se narod na Stubici skupi na dan suda i pravde, podignu pred kraljevim čovjekom ponosito glavu kmet Matija Gubec i položiv ruku na srce reče:

- Gospodo! Hvala svijetloj kruni te nas je jadne siromake uslišala. Ljudi smo, imamo srca i duše! Pravice nam dajte da možemo disati, živjeti. Idite krajem, pitajte svakog prosjaka: »Zašto si prosjak?«, a on će vam plačući odgovoriti: »Tah! me učini prosjakom!« Pitajte po kraju svaka vješala: »Tko vas je sagrađio?« A ona će odgovoriti: »Tah! za svoje veselje.« Pitajte rane na našem tijelu: »Čiji ste vi biljezi?« Odgovorit će rane: »Mi smo znaci Tahova biča, Tahova mača.« Pravice želimo! To nam je lijek. Ne dajte da opet proteče krv iz starih rana, jer krv rodi krv, po krvi postaje kršteni čovjek divlja zvijer. Te riječi položite na kraljevo krilo, neka nam pravo sudi, ta on je od boga!

I poštenjak Drušković napisa vjerno svaku suzu, svaku muku, napisa tri rifa Tahovih grijeha i posla ih kralju na koljeno.

*

Na vratima župnoga dvora stajaše podvečer župnik Babić, držeći za ruku upravitelja Grdaka.

- Prijatelju - reče starac kroz suze - hvala, vi ste prava hrvatska duša. Da nije vas i vašega srca, ne bi Tahu puko sudnji dan. Oh, koliko ste prištedjeli jadnomu narodu suza i krvi. Da vi ne digoste glasa pred kraljevskim licem, ne bi nade bilo da se puk izbavi iz pandža živoga sotone. Blagoslovio vas Bog, ko što vas blagoslivljam ja i cijeli taj bijedni, zapušteni narod.

- Oče sveti - poljubi Grdak starca u ruku - da, u meni kuca staro hrvatsko srce što mi ga namre poštenjak otac. Ja primam vaš blagoslov, neka me krijepi u svetom boju za pravdu i, ako bog da, skršit ću glavu razbojskoj nemani na Susjedu! Zbogom, oče moj!

Pun svetoga ushita koracaše plemić prema svomu domu, a ispod drvenog krova župnikova uzdignu se pod nebo usklik starca svećenika:

- Hvala ti, Spasitelju svijeta, koga slave svi narodi svijeta. Bože! izbavi moj narod!

XX.

Šimun Drmačić je široke volje. Suknena kapa sa kokošnjim perom sjedi mu na lijevom uhu, crveni nos sijeva kao ruža o jutarnjoj rosi, bradica mu trepti neprestance, a iz maglovitih mu očiju vrcaju iskre. Povratio se od proštenja pa stoji klimajući pred susjedskom krčmom kraj ceste i vuče lijevom rukom za sobom Petra Bošnjaka.

- Šimune - reče Petar - ti si pijan.

- Oh! Oh! Oh! - nasmija se fiškal - ja pijan, Šimun Drmačić pijan! Te bačve nema susjedska pivnica u kojoj bi se moja pamet utopila. Kad umrem, ostavit ću ti svoju birsu da je prodaš Kranjcima. Bit ćeš bogat čovjek, *amice!* A evo vidiš, ja još stojim na nogama - pa sam, *nota bene*, žedan.

- Žedan? - udari Petar u smijeh - zar ti nemaš dna?

- Tako mi Porciunkule, grlo mi je suho, kao što lagav prije mošta. Hodi, idimo unutra. Ja ću platiti. Nemoj da pomislim da si zbilja magare.

- E, pa po tvojoj volji - slegnu Petar ramenima i pođe za pijancem u krčmu. Soba bijaše mračna, dugi drveni stolovi pusti, a u kutu drijemaše debela krčmarica.

- Dobaci nam, majko - viknu Šimun - dva vrča poganskoga jer, premda sam dobar kršćanin, ne mili mi se kršteno vino, a ti ga znaš krstiti, osobito kad je čovjek pijan.

- Ne bojte se, kume - našali se pod silu debela žena - ta vi ste trijezni.

- Je l' da sam? Vidiš, Petre, da si magariac - nasmija se fiškal sjednuv za stol, za koji se je i njegov drug smjestio bio.

Krčmarica stavi dva vrča pred goste te iziđe napolje. Okruživ očima sobu, zaviri fiškal u vrč, pa će dignuv nos svomu debelomu drugu:

- Vidiš, Petre, kad sam onako sâm, kad vidim svoj cvatući nos u vinskom ogledalcu, nekakva me čudna volja popadne i počnem filozofirati, to jest, u svojoj pameti premetati sve, što, kako i zašto na tom svijetu biva.

- Pa o čem mudruješ?

- O svemu, brate Pero! *Exempli gratia*, o našem starom vuku na Susjedu. Nije li, reci mi, taj čovjek vragu prodao dušu? Ni car mu ne može ništa. Evo, prevršila se godina da su komesari ovdje bili. Ala se vikalo! već sam mislio da će našega milostivoga na mijehe derati. Ta nije li ta podžupanska tikva napisala cijelu plahtu kojom bi se mladenci i u prvu noć pokriti mogli? Pa šta je? Brus! Ništa i ništa. Tahi sjedi mirno, gladi brke, odire seljacima kožu i niti ne makne uhom kad onaj komorski hrt Grdak na njega zalaje. Nije li to čudna mudrija? Nas bi za to već deset puta objesili bili.

- Nas! - nasmjehnu se Petar, načev drugi vrč. - Dakako! Ali su to drugi računi s našim gospodarom. Gospoda imaju vraga za kuma. Naš gospodar, kad na njega dode ona velika popara, i kad mu gospoja Jelena umre, sve je škripao zubima, pio vodu, i žene mu nijesu kvarile posta. Pa je išao u Požun. Poglednuh ga ispod oka kad se povraća. Frkao si brkove, smijao se, pio vino za dva čovjeka i ljubio žene na petak i svetak. Dobro je, mišljah. Grom neće u koprivu, i mi tu možemo veselo živjeti.

- Bijesa veselo! - zamrmlja fiškal, navukav kapu na čelo. - Kad sam maloga Gašu u Turovu polju služio - juh, bilo je zlata ko i blata. Al' tu? B-r-r-r! Posla, da ne možeš odahnuti, a pri svakom nosiš glavu u torbi. Pa šta od toga, šta? Ovaj svagdanji krušac, nekoliko prebitih dinara. Uvijek se motaš na istom mjestu. Meni je već tijesno, vragometno tijesno ovdje kod toga skupoga vraga - puhnu pijani Šime pred sebe, istrusiv treći vrč; zatim nastavi kroz smijeh: - Da me ne drži ovdje žena, pobjegao bih.

- Žena? - zapita u čudu Petar - otkad si ti oženjen, protjerani fratre?

- Svaki dan, *amice*, hihih! - nakesi se Šime sagnuv glavu: - Ne znaš li da živim kao vrbac po tuđem smetištu?

- A koja te, bijesa, hoće? - zapita pozornije Petar.

- Lolička! Lolička! - šapnu Šime.

- Lolička! - trznu se Petar - ta ona - - -

- Ima našega gospodara! Ima i Lolića! Ha, ha, ha! dakako! - lupi pijanac šakom o stol i stade grohotati da su mu suze na oči išle. - Da, da! Ferko joj daje novaca, ona meni. Nijesi li joj nikad lica pogledao. To ti je, *amice*, ženski Turčin, žena za tri čovjeka, pa pitaj je za me! Eh, pijmo ga! - udari Šime šakom opet u stol, dočim ga je Petar oprezno slušao.

- Vidiš! To me veže na Susjed - nastavi Šime - ali znat ću si pribaviti kapitala! Otvorit će Tahi kesu.

- Kako to? - prignu Petar glavu.

Šime dignu se na noge, nagnu se preko pol stola i prišapnu Petru u uho:

- To, to je ve - velika tajna. Da! Da! Seljačke strvine rote se opet. - A tko zna gdje im je glava, gdje korijen, tko? Ja to znam - ispriječi se fiškal lupiv se ponosito u prsa - ja, šimun Drmačić! A komu

rekнем ja, taj može pogaziti glavu, iščupati korjen puntariji. Ovako! Rsk! I ja ću samo onomu reći koji me dobro plati.

- A gdje si bijesa to saznao? Ti si zaista filozof. Nu ono za Loličku ipak ti ne vjerujem.

- Ne vjeruješ, kukavice? - viknu Šime baciv vezenu kesicu na stol - na, gledaj. Tu kesicu dala je Jelena Tahomu, Tahu Lolički, Lolička meni, a ja tebi, svomu pobratimu. Vjeruješ li sad?

- Vjerujem, Šime - reče Petar i stavi kesu brzo u njedra.

- Ali, *per amorem dei*, zašto se, Petre, ti ne ženiš onako? Ta nijesi baš šepave kobile sin.

- E, ja bih! Ima tu neka djevojka u Brdovcu, Jurkova Jana.

- A, a! - stavi fiškal kažiprst na čelo - sjećam se, tako mi Porciunkule, fino pile. Pak?

- Ne da si ni blizu. Već nekoliko puta opržila mi je brkove.

- Fu! - nasmija se Šime - ako ti baš nije za *jus primae noctis*, laka je pomoć. Pokaži je Tahomu, taj se u to razumije. A poslije bit će mekša. Kad je lagav načet, pije iz njega svaki vrag.

- E, to nije ludo!

- Kako bi bilo ludo? Kad ja to govorim, ja, Šime Drmačić. Oh, ja - ja - ja - lupi se fiškal u prsa i svali bez svijesti na stol. Petar ostavi pijanca i pohiti brzim korakom na grad. Tu potraži Petra Petričevića.

- Gospodine Petričeviću - reče - ja znam da mrzite na Lolića, koji nam svaku kost ispred usta ugrabi.

- Da!

- Koji se kao tvorac uvukao u gospodsku službu pa vlada kao gospodar, jer je njegova žena našega gospodara nadvladala. Gospodine Petre! Ja znam za tamjan kojim ćemo tu lolu iskaditi iz Susjeda. Vi ćete biti sam kastelan. Hoćete li?

- Hoću ali ---

- Ruku na to! Dalje ne pitajte. Moja puška ne može faliti.

- Pa dobro! - završi Petričević podav Bošnjaku ruku.

U donjem dvorištu Susjeda bilo je drugog jutra velike vike. Sred dvorišta stajale gospodičić Gavro bijesan, držeći rukom debelu batinu. Lica mu plamtjela, a crne oči igrale od bijesa. Sav je drhtao. Pred njim naricao je pristar čovjek, držeći objema rukama glavu, niz koju je krv curkom tekla, a po dvorištu skakahu divljim skokovima neobuzdani konjevi.

- Lopove! - kriknu Gavro - dat ću ti ja dirnuti u moje plemenite konje, od kojih jedna dlaka više vrijedi nego cijela tvoja luda tikva.

- Taj će vas udarac skupo stajati - škrinu kroz bol čovjek omjeriv gnjevnim okom mladića - tako rade razbojnici, ne rade baruni. - Mladić problijedi, bijesan zaleti se u čovjeka i zamahnu batinom, ali gvozdena ruka uhvati mu straga šaku. Mladić krenu glavom i spazi pred sobom upravitelja Grdaka, koji je za vremena u pomoć priskočio bio.

- Sram vas bilo, mladi gospodine - reče upravitelj mimo - zar je to gospodski način, raniti do krvi čovjeka kad vrši svoju dužnost?

- Šta je to? - zavika hrapavim glasom gospodin Tahu sišav sa Petričevićem i Bošnjakom u donje dvorište.

- Oče, obranite me od ovog čovjeka - drhtaše mladić.

- Šta se je zbilo? - reče Tahu pogledav jarosno Grdaka.

- Ova kukavica, ovaj skot - viknu mladić - istjerao je moje konje iz staje.

- I pravo je učinio - reče Grdak mirno - jer ste vi, mladi gospodine, kraljeve konje istjerali iz kraljevske staje koja nije vaša. Vi imate za se dosta staja. Ja mu rekoh da učini tako, a vi lupiste kraljeva slugu da mu krv ide, pa da nije mene, bili biste ga ubili.

- Idi u grad sinko, i mani se tih prostaka - istisnu gnjevno Tahu, zatim se okrenu upravitelju: - Ej, vi, kako vidim, pomno čuvate što je kraljevo. Ali bi dobro bilo da manje kraljeva vina i jela trošite na svoje goste koji se kod vas gospodski časte; bilo bi dobro da ne rasipljete toliko kraljeva žita među bijesne seljake.

- Ja nijesam nikoga primio u goste neg svog brata Šišmana i rođaka bilježnika Mihajla iz Zagreba. A žito razdijelio sam među one seljake koje ste vi do gola oplijenili pa nemaju kore kruha.

- *Bene, bene* - mahnu Tahu nasmijav se zlorado - vi ćete me opet tužiti radi te razbijene tikve ko što ste me lani tužili, ali i ja ću vas da kradete i trošite kraljevo blago.

- Gospodine Tahu - planu Grdak zgrčiv pesti - to je nepošteno.

- *Bene, bene* - odvrati Tahu mirno - vaš rovaš je pun. Evo moje glave ako nas dvojica pod jednim krovom umremo. Ajd'mo, djeco - okrenuo se potom Ferko svojim službenicima - sad imamo važnijeg posla. - Grdak povede ranjenika pod krov, a Tahu uputi se, turnuv ruke u džepove, dalje.

- Petričeviću - reče - dovedi mi Šimuna.

Za malo časa dovuče se mamurna bezbrižna lica mali fiškal i pokloni se duboko:

- Vaša milost - reče Šimun zijevnuv - ima za me posla?

- Imam - odvrati Tahu prijazno - o tom kašnje; al' mi reci, dragi Šimune, kako ti je? Ima l' kakovih novina?

- Eh - nasmjehnu se Šime zažmirknuv - i te kakovih! Ali to ne ide, vaša milosti, u naš obični račun. Za to se hoće osobite plaće.

- *Bene, carissime* - kimnu Tahu - hoćeš li možebiti kapare?

- Pa dajte, milosti - pruži Šime ruku nagnuv glavu - ja primam sve što mi se daje.

Tahu zadrhtaše obrve, raširiše zjenice, krv mu skoči na lice. I ruknu: - Ded kaparu! - pa namigne Petričeviću.

Šime uzmaknu plah, ali u taj par zgrabi ga Petričević straga za ramena, baci ga na lice i sjednu na glavu; za noge ga uhvati Bošnjak, druga dvojica stadoše visoko mahati debelim namočenim užetom te nemilo mlatiti po ledima fiškala koji je, trzajući se i ručući, zatiskao zube i nokte u zemlju.

- Je l' ti slatko, Šime - nasmija se bijesno Tahu. - Ded'te! - I konopac lupi.

- Drži li te žena u mojoj službi, vrapče moj, na tuđem smetištu? Ded'te! - I opet se svali tuča na Šimina leđa.

- Pa hoćeš li reći tajnu? Ded'te - i svom silom zamahnuše sluge pedeseti put konopcem.

- Ho - ho - hoću! - zaruknu fiškal. - Milost! - Tahu mahnu rukom, a sluge odskočiše od jadrnika, koji se je klečeći previjao i modra lica, krvavih očiju urlikao kao ranjena zvijer.

- Kazuj! - zagrmu Tahu! - jesi li ljubio kastelanicu?

Šime potvrdi glavom.

- Kazuj što znaš o uroti seljaka!

- Hoću - šapnu Šime mašuć glavom i rukama - vode - vode, poginut ću - vod - - - i trznuv se sruši se bez svijesti na zemlju.

- Ponesite ga onamo k zidu, dajte mu vode - zapovjedi Tahu. - Kad obavimo drugi posao, ispitat ću ga, a večeras na krušku!

Sluge položise sumrtvog fiškala kraj zida, a Tahu uputi se sa družbom u stan kastelanice koja je jošte slatke jutarnje sanke snivala.

- Ostanite pred vratima dok vas ne pozovem, a ti Bošnjake, dovedi magarca! - reče gospodar.

Kroz prozor sjalo je jutarnje sunce igrajući na rumenom licu mlade žene koja je pootvorenih usni i podvinutih pod glavu ruku snivala, dočim joj dvije crne bujne plete padahu niz sjajna ramena. Tahu pođe do postelje i zapilji oči u ženu. Oko mu zasinu, lice zarudi, ali trenom se trznu i probljedi.

Starac posegnu u njedra, iznese sjajne nožice i u hip odreza ženi krasne plete. Ciknuv sunu žena iz sna:

- Tko je? Tko je? - ali opaziv gospodara spusti glavu i prekrsti bijele ruke na prsima.

- Golubice! - reče Tahi pridušenim glasom - hoću da te razveselim, kupio sam ti lijepu, novu kesicu, povrati mi onu staru.

Žena probljedi.

- Kesu daj! - zaruknu Tahi i zatisnu gvozdene prste u bujno rame grešnice.

Žena stade drhtati.

- A je li to? Komu si je dala? - zareži Tahi isceriv zube, držeći drščućom rukom staru Jeleninu kesu koju je iz njedara izvadio bio.

Ukočene oči da će iskočiti ženi, blijeda pritisnu se glavom i rukama uz zid kraj postelje.

- Fuj! - pljunu Tahi - izmete ženski! Čekaj! Oh! Čekaj - - Petričeviću!

U sobu provališe sluga sa konopcima. Žena vrisnu i, uhvativ se rukama za glavu, kleknu u postelji.

- Naprijed - ruknu Tahi. - - - Grozoviti urlaji drhtahu zrakom iz kastelanova stana, da je seljacima pod brdom stinula krv - grozoviti urlaji, divlje stenjanje i omjereni teški udarci, a uz to potresan grohot Tahova glasa.

*

Smlavljeni fiškal pridignu glavu. Užasni krik probudi ga. Još mu je tijelo drhtalo. Po dvorištu bludahu konji svezanih prednjih nogu, a pred vratima kastelana bijaše privezan magarac. Samo jedan sluga prolazio je preko dvorišta. Fiškal dignuv se na laktove viknu slabim glasom:

- Luka, donesi mi vode!

- Hoću - odvrati sluga - idem u gornje dvorište.

Fiškal se ogleda ko mačak. Nikoga. I poče potrbuške plaziti. Stade. - Ne, neću, magarac je lijen! - šapnu. Lagacko dovuče se do prvog konja, izvadi nožić, zareza konopac i, kao da ga je đavolska šaka dignula, poklopi konja, zagrlji vrat, zgrabi mu grivu i poleti niz brdo na otvorena vrata.

- Drž'te ga - vikaše Luka, noseći vedricu vode.

- Drž'te ga - vikaše Gavro s prozora gornjega grada kamo ga je krič žene primamio bio. Na viku izleti Tahi i njegova družba.

- Uteče Šime! - viknu Gavro.

- Pušku zgrabi, Gavro, pušku! - zaviknu Tahi - pucaj za njim!

- Žao mi je konja - odvrati mladi.

- Pucaj, dovraga! - Gavre nesta s prozora, ali u čas vrati se s puškom. Konj Šimin posrnu na panju. Gavro namjeri. Planu.

- Ha! Ha! Ha! - zaori grohot maloga fiškala - zla ti je ruka, golobrače! Čekaj, pohodit ću te opet! - I kao strijela odjuri fiškal bez traga.

Za malo časa izletješe seljaci Susjedani pred svoja vrata da se nagledaju čuda.

Vrteći visoko brezove metle tjerahu dva oružnika s grada kroz selo magarca na kojem se je previjala mlada kastelanica, okrenuta prema repu. Kosa joj je odrezana, ruke svezane, gola je do košulje, krvava od sto rana. Ali šibe zviždaju, žena jauče, da bi se nebo srušilo. Tako tjerahu sluga Loličku iz kotara susjedgradskoga, protjeraše joj i muža komu Tahi sve imanje ote. A seljaci stajahu poniknute glave, seljaci šaptahu plamena oka:

- Bože! Bože! Pa to su nam gospoda!

XXI.

Negdje sredinom svibnja 1569. hodao je jednog popodneva ban i biskup Đuro Drašković zlovoljan po svojoj sobi amo-tamo, a pred njim je stajao Gašpar Alapić, pozorno motreći biskupa koji je kapu na svoje mrko čelo namaknuo bio.

- Vi me pozvaste, *reverendissime* - prihvati grbavac - ali kanda dodoh u nevrijeme, vidim, jer ste zlovoljni.

- Jesam - odvrati inače mirni biskup - kako i ne bih? Turčin prijeti, Uskoci robe, poreznici globe, seljaci se bune, stališi viču u saboru gdje sam se dosta muke napatio, pa kad sam sve te rane barem za čas zalijepio te odahnuo, dovede mi dragi podban Forčić deputaciju gornjega grada Križevaca proti donjemu gradu, da je daća nepravedno razdijeljena među gornji i donji grad. Čitavu uru turao mi podban *post prandium sumptum*, što su ga valjda Križevčani platili, šaku pod nos, govoreći strašnu peroraciju, dokazujući da je prepirka radi tih pušljivih križevačkih dinara opasniji posao nego pogibelj turska. Lijepa si čovjeka izabrate! Taj Forčić je, *sit venia verbo*, magarac.

- Znam - nasmijehnu se Gašo - da plameni jezik svetoga duha ne sijeva nad njegovom glavom.

- Ali pustimo to. *Ad rem!* Sjednite! Pozvah vas jer ste pametan čovjek. Stališi, *domine* Alapić, viču na tiranstvo poreznika.

- Punim pravom, *rererendissime*, porez je strahovit, a poreznici skidaju kožu s puka i građanstva.

- Istina, *nobilis amice*, porez je nepravedan, zemlja istrošena, poreznici su pijavice, ali pijavice su i zemaljska gospoda. Seljak već i krvi nema; je l' čudo da svuda po zemlji diže zdvojnu glavu?

Gašpar ne reče ništa.

- Eno vam Taha - nastavi biskup. - Da omili dvoru i prikrije grijeha, razbacuje se na saboru, daje za vojsku novaca, žita, sijena, građiva, radnika - ali globi poput razbojnika seljake, da im rebra pucaju. Seljaci su se opet pritužili kralju. A vi, gospodo, u saboru? Zaključiste da se svuda po kraljevini buntovnici oštro kazne. To je predložio Tah, i vi, gospodo, svi prionuste uz njega; on je gospodar i vladalac u saboru; nu jeste li odredili za krvničku gospodu kaznu?

- Znam da je Tah silnik - odvrati Gašo - mi smo se prije nekoliko godina prenaljili bili, osobito pokojni ban Petar. Ali je Tah saveznik one silne dvorske stranke koja je protivna nadvojvodi Karlu, koji je rad uništiti »sloboštine naše kraljevine«. Zato pristajemo zasad još uz njega.

- Sloboštine? - nasmija se kroz jar biskup. - Sloboštine da smijete plijeniti i globiti, je l'? A red, a pravica, a zakon? Ja hoću red i mir, znate li to, *domine* Alapić? Zato vas pozvah.

- Na službu, *reverendissime* - pokloni se grbavac.

- Ponajprije pođite k svojoj sestri, udovici banici. Čujem da njezini časnici u Cesargradu muče puk ko što Babilonci Židove, a u Jastrebarskom, gdje gospoja Barbara prebiva, da se žive kao u paklu. Opomenite je u moje ime, neka zaboga ima duše. Ta žena je. Recite joj neka bude kroća.

- Hoću, *reverendissime* - reče Gašo.

- Drugi posao je važniji. Zavjerite mi se da nećete odati mojih namjera.

- Tvrde vjere, neću.

- Ja moram Taha maknuti sa Susjeda. Seljaci izjaviše pred kraljem da ga neće više služiti, da vole poginuti. Pravda sa Uršulom teče polagano, može još i deset godina potrajati po staroj navadi. Razdor među plemstvom postat će žešći, seljaci skočit će na oružje, a Turčin će navaliti. Želite li doživjeti tu strahotu?

- Općuvao nas bog! - reče Alapić.

- Taj čvor valja brzo, mirno i oprezno riješiti, a vašu okretnu ruku zapast će u tom glavna zadaća, gospodine Gašpare. Ja sam baštinike pokojnoga Nikole Zrinjskoga napola sklonuo da Tahu na uživanje vrata Božjakovinu koju mu je Nikola prije šest godina oteo. Stari Tahu bi išao onamo stanovati. Tahov sin Gavro oženio bi Sofiju, kćer Uršule Heningove, koja bi sa novovjenčanicima stanovala u Susjedu i u Stubici, a udovica bi vratila Ferku 20.000 forinti. Tim načinom uklonili bi Ferka sa Susjeda i pomirili dvije porodice koje podigoše cijelu kraljevinu na krvavu raspru. Šta mislite vi o tom?

- *Reverendissime* - pokloni se Gašpar izvaliv oči - divim se vašoj državničkoj mudrosti. Osnova je divno zamišljena. Ali kako poznajem strasnu ćud gospoje Uršule ---

- Ne boli vas za to glava - nasmjehnu se biskup - Uršula je privolila.

- Privolila? - uzmaknu u čudu Gašpar.

- Da - kimnu Drašković - vaša je zadaća sklonuti Taha, koga dobro poznajete. Ali radite brzo, prije nego se Ambroz Gregorijanec povrati od požunskog sabora. Znam da je mojoj osnovi protivnik. Preporučam vam navlastito da se u tom poslu dogovorite sa gospojom Ankom Konjskom, koja je svoju majku posve za taj plan predobila. Hoćete l'?

- Hoću, gospodine bane, tako mi vjere, radit ću po vašoj zapovijedi - reče Gašpar.

- Bog vas blagoslovio, gospodine Alapiću - dignu biskup ruku i otpusti plemića.

Za nekoliko časaka uđe u sobu drugi ban, knez Franjo Frankopan.

- U dobar čas dodoste, *domine collega* - reče biskup - evo, danas primih pismo iz Požuna; čitajte! Na moje je izišlo. Velika istraga proti Tahu rasplinula se u pijesak; pričekajte još mjesec pa ćete od čuda razvaliti oči. Mi ne možemo susjedgradskoga silnika prijekim putem lišiti kraljeve potpore, već stranputicom.

Frankopan pročita pismo, stisnu usne i reče baciv list na stol:

- Pravo rekoste, *reverendissime*, mi smo vojnici u državničkim poslovima djeca, jer mislimo da vječna pravda nikad ne drijema.

XXII.

Na Margaretinje, a po podne - bijaše krasan srpanjski dan - zađe velika putna kočija u vrata susjedgradska. Gospodar Tahu kada je goste očekivao, side niz stube, dočeka došljake vrlo prijazno, te ih povede u svoje stanove. Bijahu to dva čovjeka, sudeći po uzvinutim brkovima i zategnutoj latinštini, stranca. Jedan od njih, utovljena ljudeskara cvatućeg lica i nosa, zvao se Đuro Hosszú, a drugi suh, malešan, kašljav a žut, nosio je ime Andro Majtényi; oba bijahu Mađara, oba carinara iz Nedelišća, a kraljevska ih komora posla za povjerenike, da prijepor komorskih ljudi sa Tahom ispituju i izravnuju. Toliko je saznao od njih svijet po kazivanju kočijaša im Medimurca. Mađarska gospoda malo se obazirahu po gradu, a kad drugog jutra Stjepan Grdak na grad pođe da im se pokloni, razumi da su povjerenici sa Tahom u zoru krenuli u lov i put Stubice, odakle će se jedva prije osam dana povratiti. Desetog dana razliježe se pred gradom silan lavež. Cijela rulja pasa provali u dvorište, a za njima na konju komesari, Tahu sa sinom Gavrom, koji doviknu Bošnjaku neka Grdak po podne dođe na grad pred gospodu, pa neka ponese račune i sve ključke.

Po objedu sjedahu na Susjedu za stolom gospodin Hosszú buljeći preda se i čačkajući zube, Majtényi zakapajući svoj zavinuti nos u svežanj pisama, a gospodin Tahu vedra lica puneći komesarima čaše.

- *Ergo, magnifice* - započe Majtényi polaganim kriještajućim glasom - zakupni je ugovor potpisan, naš posao je svršen. Sad još da Grdaka na račun pozovemo.

- Hvala vam, plemenita gospodo, na vašoj dobroti i pravičnosti - reče Tahí - ja ću se napose i kraljevskoj svjetlosti zahvaliti. Ovaj maleni dar što vam ga predadoh samo je dio moje dužne zahvalnosti, a moja će biti briga da vam se obilnije odužim.

Majtényi zahvali se pokloniv se, a Hosszú primijeti:

- Ele imate, *magnifice*, lijepih lovačkih pasa; ja se u to razumijem, ja sam lovac.

- Izabrat ću za vas jedan par engleskih pasa, *domine* Hosszú - odvrati Tahí - ja se ne bavim toliko time, već je to glavni posao moga Gavre.

- *Gratias, magnifice* - kimnu Hosszú - vaš je sin valjan gospodičić!

Ali u taj par stupi u sobu Grdak te se pokloni. Hosszú omjeri ga prezirno od glave do pete, a upravitelj porumeni.

- Jeste li vi Grdak? - zapita Majtényi.

- Jesam, gospodo.

- Jeste li donijeli ključe od svih zgrada? - opetova mali Mađar.

- Evo ih - reče Grdak položiv svežanj ključeva na stol.

- A račune? - dignu Majtényi nos.

- Kako mogu, gospodo, za nekoliko dana složiti račune od tri godine dana? Meni nije ništa rečeno bilo, a tomu se poslu hoće bar tri mjeseca. Uvažite i to da je sad najveći posao kod gospodarstva.

- Eh, *carissime* - nastavi mali Mađar motajući ruke - mi nemamo lazno tri mjeseca čekati. Čujte našu odluku. Pregledasmo imanje Susjed i Stubicu.

- Kada, gospodo? - osovi se Grdak.

- I Stubicu - produži Majtényi - i nađosmo da vi slabo pazite na korist kraljevske komore.

- Da zlo gospodarite - doda Hosszú.

- Ja? - problijedi Grdak.

- Da goste častite, sebi u džep gledate i da vam računi nijesu u redu - provali Hosszú.

- Gospodo - viknu jarostan Grdak - budite pravedni, slušajte me - - -

- I zato - progovori Majtényi ne obzirujući se na riječi upravitelja - zaključismo u ime komore predati komorsku polovicu ovih imanja u zakup velemožnomu gospodinu Tahu za godišnjih 2400 ugarskih forinti, te mu ovdje svečano predajemo ključe.

- Gospodinu Tahu? - prepa se Grdak, pogledav Ferka koji je nepomičan sjedeći piljio žarkim, mačjim očima u upravitelja - gospodinu Tahu? A znate li što činite? Je li komora zaboravila moja pisma i preklanjsku istragu? Ne mari li ona za jadan puk?

- Kraljevska je svjetlost sve ispitala - reče Hosszú - te zna sumnju razlikovati od dokaza.

- Sumnju? - škrinu Grdak spustiv glavu - je li sumnja da sunce na nebu sije? A šta će od mene biti?

- Vi možete ići kamo vam drago! - odgovori suhoparno Majtényi.

- Ali moja plaća, moja krvava plaća? - zapita Grdak drščućim glasom uhvativ se za glavu. - Od godine 1566. znojim se ovdje, pa nijesam primio ni šuplja dinara.

- Ako šta dobiti imate - izlanu Hosszú - dobit ćete u svoje vrijeme, dok se pregledaju računi, jer bog zna - -

- Da, bog zna da sam poštenjak - dignu Grdak glavu - da kralja nijesam prevario ni za bobovo zrno. Vidim ja tu cijelu mrežu, gospodo: to je kleveta gospodina Taha, njegova paklena kleveta. Idem, neću se pred vama pravdati jer vam je duša gluha - idem, vaš će biti grijeh ako pod ovim krvavim dvorom plane požar i uništi kraljevinu. Ali kralj sve dočuti mora jer, znajte, hrvatski plemić ne boji se carinara Mađara.

Mađari ponikoše nikom, ali Tahí skočiv na noge planu u krik:

- Nitkove, skini se s grada! Tu sam ja gospodar.

- I tu će te strijela pravde božje zastići, krvniče! - odvrati Grdak dignuv ruku. Uvrijeđen, razjaren pusti bivši upravitelj dvore, a kad je došao bio gradu na vrata, viknu gospodičić Gavro kroz grohot za njim:

- Ha! Ha! Ha! Laku noć, *amice!* Znaš li sad što je barun?

Grdak krenu na konju put Brdovca. Pred župnikovim dvorom upita za gospodara. Rekoše mu je da je kod Gregorića.

Poleti onamo i zađe ravno u dvorište. Pred kućom sjedahu župnik, Ilija Gregorić i sudac Ivan Horvat.

- Pomoz bog! - pozdravi ga starac Babić - kakva vas sreća nosi u Brdovac, gospodine Grdače?

- Nesreća, oče! - odvrati suzna oka upravitelj. - Prosjak sam bez kućišta, bez svega.

- Šta je, zaboga? - preplaši se svećenik.

- Šta? - nasmija se Grdak gorko - mađarski carinari otjeraše me kao psa za vjernu službu moju i predaše sve imanje susjedskom krvniku. - Sva trojica problijediše na smrt.

- Sve imanje Tahu? - skoči Ilija na noge - eh! To se dakle pravdom zove!

- Smiluj nam se, bože - sklopi župnik ruke.

- Srce mi kaže - prihvati Ilija drščućim glasom - da će krvi biti. Bogami, hoće. - A Horvat spopa svoju sudačku batinu i, prelomiv je na koljenu, baci je daleko od sebe:

- Neka te bijes nosi - zaškrinu - kad vragovi sud sude, stid je krštena čovjeka nositi ime suca.

- A šta vi, jadni prijatelju moj? - zapita Babić Grdaka.

- Šta ja znam? Ništa, ništa nemam. Ono malo imanjce moje u Ugarskoj, što po materi dobih, oteše mi na silu Batori. Moj brat ima puno djece a krpicu zemlje, ali ću opet k njemu dok si ne nađem službe.

Tada će Gregorić!

- Ne zamjerite, plemeniti gospodine, što ću vam reći. Vi ste plemić, ja sam kmet, ali opet sam čovjek. Vi ste, duše mi, velik poštenjak i dobar kao krušac. Sav se kraj moli bogu za vašu sreću, i eto dođe nesreća. Ali neka. Ovo naše srce zna što ste vi dobra za nas učinili; duboko smo to upisali u svoje srce, toga nam ni sam bijes izbrisati neće. Koliko zla ste od naše bijedne glave odvrtili zna svako dijete, a i na ovaj moj siromašni krov bila bi došla pohara, da vas ne bude. Ne budi vas moje ponude sram. Ti meni, ja tebi, a bože blagoslovi, stara je riječ. U ribničkom kraju imam zemlje i kućicu. Sklonite se onamo, ovdje ne biste sigurni bili. Tahu je nijema zvijer. Ondje gospodarite kako znate dok se bolja sreća ne nađe. Oprostite mi, gospodine, ali od srca je. - Tu - tu - nastavi seljak - tu će, vidim, svašta biti. - Grdak prihvativ krupnu ruku seljaka progovori tronutim glasom:

- Hoću! Primam, poštenjače moj! da te ne uvrijedim. Ti si čovjek, pravi čovjek. Plemić kmetovat će kmetu, dok mu ne bude pravice od kralja!

Nijem, poniknute glave gledaše župnik taj prizor. I podiže glavu, podiže ruke k nebu i reče:

- Podignite, jadni prijatelju moj, srce k Bogu. Nemili su putevi života, teško iskušanje koje nam šalje Gospod. Ali nosite smjerno svoj križ jer poniženi bit će povišeni, a jao onomu sinu čovjeka koji je iz srca svoga izbrisao najljepše riječi Spasitelja: ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe - jao njemu, jer će doći sud na pravednika i grešnika. Da, vidim, sud će doći, užasan sud, jer je ruka čovječje pravice klonula, jer je grijeh poplavio svijet. Naplatio vam Bog pravednik svu dobrotu kojom ublažište jadnomu puku nemilo ropstvo.

XXIII.

Milo mi je, gospojo majko - progovori Anka Konjska Uršuli Heningovoj - da ste došli sa Sofijom na neko vrijeme k meni u Zagreb. Vi poznajete Martinu sanjarsku ćud, koja bi nam Sofiju posve pokvarila. Djevojka se je ionako posve promijenila. Zlovoljna je, šutljiva i razdraživa, a očekuje još svejednako svoga Milića koji se ionako vratiti neće.

- Da neće? - zapita brzo Uršula.

- Sigurno neće. Slušajte me samo, majko. Ja sam o našem poslu mnogo sa Alapićem razgovarala. On mi reče kako već nekoliko mjeseci Taha mota i mota, i koliko ga to truda stoji, ja se nasuprot potužih na našu nepriliku kako još nijesmo ništa smjeli reći Sofiji, i kako ste vjerom obvezani Miliću, te da bi svakako saznati valjalo gdje je taj mladić i je li uopće živ. Predomisliv se neko vrijeme, obreče mi Alapić da će se tu možebit pomoći naći. Poznajem, reče, prefrigana čovjeka po imenu Drmačića, nadripisara, koga je Tahu otjerao iz službe. Taj se čovjek ne boji ni vraga. Poslat ću ga u uhode za Milićem, za koga gospodin Ambroz svuda propitkuje. I Alapić posla toga čovjeka.

- I taj čovjek? - zaskoči je Uršula.

- Povratio se jučer, majko.

- A Milić?

- Živ je, ali zarobljen.

- Gdje?

- Da vam kažem. Uhoda Alapićev pusti se na sreću u naše krajeve koje posjeduju Turci, i počeo propitkivati gdje da se nalaze sužnjevi koji su pred više godina zaslužnjeni bili kod Kaniže. Čovjek je posve zdravo računao. Potražiti valja Mogaića. Blizu njega bit će valjda i Milić, ako nije poginuo. Uputiše ga u Kostajnicu, odanle u Dubicu, najzad u Banju Luku. Drmačić stade raspitivati kod fratara, koji sigurno za kršćanske sužnje znaju. I pogodi. Fratari mu rekoše da u kući nekog bega kod Banje Luke od jedno pet godina robuje mlad čovjek po imenu Mogaić. Prije tri godine da je preko Save došao drugi čovjek i donio begu za Mogaićevu ucjenu novaca, ali mudri Turčin pridržao i čovjeka Milića. To vam budi ukratko rečeno na utjehu. Sva je prilika da se naš vitez povratiti neće jer mu je imanje, kojim Ambroz upravlja, prezaduženo pošto je uzajmio za Mogaićev otkup. Vaša duša može stoga mirna biti, i nadam se da ćemo nit, koju evo već treću godinu predem, privesti kraju. Taha je, koliko čujem, smekšala parnica koju ste snova pred banom potjerali, i u koju ne mogu utjecati požunski mu prijatelji.

- A Ambroz?

- Ne bojim ga se - nasmjehnu se Anka. - Čini mi se da sâm o svom mezimčetu zdvaja jer mu sve propitkivanje nije urodilo plodom. Nu svakako valja biti na oprezu. S te strane čuva nas Stjepko, koji pristaje uz udaju Sofije za Tahova sina. Tako je, gospo majko, sve pripravljeno. Vi ste dosta dugo čekali, ali najglavniji je posao da slomimo Sofijin otpor. Jeste li je kako pripravili?

- Govorila sam joj uopće o udaji, Tahova sina dakako spomenula nijesam.

- A ona?

- Udari u plač, okrenu lice i reče: »Majko moja, zaklinjem vas, ne govorite mi o tom. Ja sam čuvarica vaše vjere; vi se zaklesti Miliću da će mi biti mužem, a ja mu se zakleh da ću mu biti ženom. Držim se moje i vaše zakletve, jer bog mi je svjedok da toga čovjeka ljubim, da danju i noću ne mislim nego o njem. Tri godine nosim ga u srcu i nosit ću ga još tri godine, nosit ću ga dovijeka!« »Kćeri«, odgovorih, »evo, toliko prođe vremena, a još nema od njega glasa, i sva je prilika da se povratiti neće, da je poginuo.« »Nije majko«, proplače ona, »srce mi kaže da nije.« - »Ali ako jest«, reći ću ja, »ja mu se zavjerih da ću mu te dati ako se povrati, ali se ne zakleh da te neću nikomu dati ako se ne povrati. Ja neću da budeš usidjelicom, da budeš duvnom. Toga nije

doživjela nijedna Heningovica. Još ću kratak čas pričekati, a onda valja se pokoriti majčinoj volji, jer tako zapovijeda bog.« - Sofija probljedi, pokri rukama lice i izide iz sobe. - Vidiš, takva ti je.

- Sve su to jošte Martine basne - mahnu Anka rukom - ali pričekajte, majko, nek bude koji tjedan u mojoj školi, bit će mekša.

- Da bi bog dao! - završi Uršula.

- Poći ću po nju, moram mladicu najprije povesti u društva, na zabave, nek se malko rastrese.

- Anka se dignu i pođe prema vratima, ali brzo umaknu, vrata se otvoriše i pred njima pojavi se gospodin Ambroz. Žene zapanjiše se.

- Hvaljen Isus - pozdravi Ambroz u čudu žene. - Vi kanda me se plašite. Iznenada navalih u kuću. Dodoh prije nego se nadaste. Je l' E, to vam je tako, požunski se je sabor razišao pa evo me! Bio sam već i kod kuće u Brezovici, pohodih svoje imanje kraj Brežaca, navratih se i u Mokrice da vam javim štošta o vašoj parnici, a najzad dođoh za vama amo. Gdje je Sofija?

- U kući je - odvrti Anka smeteno - bit će valjda negdje za poslom.

- Potražite je, gospojo Anko. - Gospoja Konjska pogleda časak majku, zatim izide iz sobe, Ambroz pako spusti se na stolac.

- Gospojo Uršulo - progovori uprijev oštro pogled u ženu - vi udajete Sofiju?

- Tko vam to reče? - zažari se Uršula.

- Rumen vašega lica, gospo, i Marta u Mokricama, kojoj se je Sofija pritužila.

- Ja mislim - propenta udova - da je već dozrela za muža.

- A Milić, jadni Milić, koga vaša doskočica ukloni, koji možda čami, ne znam gdje, u nevolji, komu se zakleste? Gdje vam je duša?

- Ne korite me nepravdo, gospodine Ambroze - reče Heningovica poniknuv - tri godine minuše a Miliću nema glasa, pa se valjda povratiti neće. Žao mi je. Ali vrijeme teče, a kći mi je posve dozrela. Želim da mi se djevojka udomi, neću da mi neljubljena vene. Nije li to pametno?

- Da, pamet bez srca, gospojo. Srce mi puca kad pomislim kakva je nesreća zadesila toga valjanog mladića, srce puca kad gledam kako Sofija za njim vene. Ja sam mu štitnikom, tražio sam ga posvuda. Badava, i neću moći mirno položiti stare kosti u grob. Ali možda ipak živi, možda!

- Možda? Zar da Sofija još tri godine vene? - zapita ujedljivo Heningovica.

Starac je ošinu okom, dignu se i reče svečano:

- Gospojo Uršulo! Sjećate li se onog dana na Susjedgradu kad se rad vas digoh na bana, kad za vas vrgoh na kocku čast, imanje, da, i glavu? Sjećate li se?

- Sjećam se - reče Uršula probljeditiv.

- Na onaj dan mi se zakleste da ćete sve učiniti što god ustražim. Je l' tako?

- Jest - šapnu u čudu žena.

- Dobro dakle! Danas tražim svoju plaću. Vi morate, kako sami rekoste, tri godine dana čekati na Milića, a ja ću se pobrinuti za svog nesretnog junaka. Poslije budi vaša volja. Zakunite se.

Uršula potrnu. Jedva dišući od bijesa izusti:

- Kunem se!

- Hvalite bogu da je Ambroz za vremena došao, jer inače postaste krivorotnicom pred bogom i svijetom.

XXIV.

Ja sam gospodar na Susjedu! - bio je dahnuo Tahu svim bijesom duše svoje. I bio je gospodar, bio je zakon, vlast i pravo, ili pravo reći, nije bilo zakona ni prava. Svaka suza pade na tvrdi kamen, svaki uzdah razniješe vjetrovi. Mađari mu predaše sve imanje, dvije godine od toga otpuznuše preko prokletog kraja kao dvije ljutice zmije koje za sobom ostavljaju otrovan trag. Da, da, bog je izbrisao taj kraj iz svoje pameti. Tahu sjedaše na Susjedu sam. Žena mu umre, sinovi mu bijahu u vojsci, Gavro na naukama, plemstvo ga je pomalo ostavljalo, Drašković ga je tužio kralju, Ambroz tjerao ga parnicom u škripac, narod je dizao na njega zdvojni pest, bludnica ga je iznevjerila, podagra navijala ga na muke. Sam je, sam u starim prokletim zidinama, sam sa svojom samoćom, sa svojom mukom, sa svojim strahom, sa svojom grižnjom. I stade bjesniti od muke, bjesniti od zabave, bjesniti od duga časa, bjesniti jer mu je ćud pobjesnila bila. Punim šakama sipao je u saboru novaca za vojsku da zaslijepi kraljevu milost, ali kod kuće gazio je gvozdenom nogom po seljačkim šijama da je u nebo prskala krv. A puk? Puk se je smijao kroz rug svojoj nesreći, rugao se svijetu koji nije vrijedan da po njem svoje proklete kosti nosiš. Užasna li smijeha; tako se smije zvijer! Srce mu se ukruti, duša mu se zaduši, ruka odnemari plug, daleko se uklanjaše crkvi i u grohot udari kad si mu spomenuo boga. I dođe glad, grozni neumoljivi glad. Bujica otplahnu proljetnu strn, mraz opali vino i žir, sunce ispi potoke i sprži ljetinu. I dođe glad koji ti tjera krv u moždane, koji te trese ledenom groznicom, koji poput usijana gvožđa ruje po tvojoj utrobi. Nebo je vedro kao glatka staklena ploča u koju se ogledava strahota nevolje ljudske. Vrsi bregova su čisti, drveće stoji nepomično kao kamen, lišće se savilo, požutjelo; u koritu potoka leži suhi šljunak, po polju okamenjuje se mulj, ispod izgorjele smeđe trave proviruje žedna zemlja i puca; vinova je loza crna - nigdje oblaka, nigdje pomoći, nigdje boga! Po selu Brdovcu je pusto. Suhi psi poniknute glave blude po putu, marva ruče po stajama jer nema krme, jer nema paše, a sunce žeže da ti se sapa upaljuje. Kata Gregorička stajaše blijeda lica, mutna oka pred svojom kućom, gledajući za Ilijom koji se je sa kumom Gupcem uputio bio k župnikovu dvoru, a djeca je vukla za suknju, vičući kroz plač:

- Mamo, mamo! Kruha daj! Kruha! gladni smo. - Suza skoči ženi na oko.

- Pričekajte! - jecaše Kata - dala sam ga u peć.

- Oho! - pomoli se iza živice kvrgasto lice Gušetića - pa vi imate kruha u peći? Ej, vidi se što su gospoda. Pazite da vam seljaci ne razvale peć.

- Kruha, da - odvrnu kroz suze seljakinja - od mekinja i hrastove kore. Je li to, bože, oprost mi grijeha, božji dar? A moram ga dati djeci na male obroke da mi ne poginu od toga kamena.

- Ja sam, vidite pametniji - odvrati Gušetić - ja se hranim rakijom. Ukrao sam je doduše u Zagrebu, ali pita glad gdje mu je brašno raslo! Nu vi ste, ajde de, sretni, ali drugdje bi se ljudi i za mekinje poklali. Čujte! Čujte! - U taj par ozva se jutarnjim zrakom tanki glas mrtvačkog zvonca i zamalo prodoše kraj živice četiri seljaka noseći crnim suknom pokritu mrtvačku škrinju.

- Ej, koga nosite? - viknu Gušetić.

- Nosimo Bistričku, to je danas već treća, a jučer ih je bilo osam - odgovori seljak.

- Šta joj je bilo?

- Što je svim - odgovori seljak - nije imala šta gristi. Jučer donese joj muž iz Štajerske hljebac kruha. Išao je deset sati daleko. A ona pojela sve do mrve i pade mrtva.

- Na zdravlje - nasmija se Gušetić - da, danas su kod nas samo dva stvora sita: Tahu na Susjedu i crv u grobu. Ali - pozvat ćemo se i mi u goste. Zbogom, kumo Kato! Da, zbilja, recite Jani neka se čuva. Petar Bošnjak vije se oko nje kao kobac oko pileta. Znam da je čestita - ali Bošnjaku je kumovao sam đavo, ako nije Tahu. Moglo bi zla biti. Zbogom!

- Ne bojim se za Janu, kume! Zbogom! - odvrati Kata i zađe u kuću.

*

U selo doleti na konju Petar Bošnjak sa dva čovjeka, od kojih je svaki vodio na korlatu rulju lovskih pasa. Pred kućom starješine Ivana Horvata zaustavi se, a rulja pasa stade skakati, urlati i lajati.

- Gdje je starješina? - viknu s konja sluga. Pred vrata izide gospodar.

- Jesi li skupio po selu hranu za gospodске pse? - izdere se Petar.

- Za pet rana božjih! - sklopi starješina ruke - što nam vodite amo te kuje kad sami od gladi pogibamo? Ta danas smo već troje zakopali.

- Šta se to mene tiče? - nasmija se sluga - meni nije do vas, već do pasa mojega gospodara. Takova je zapovijed da morate pse hraniti, ne pitam odakle.

- Ali otkud hrane, kad sami hrastovu koru glodemo?

- Ej, znam ja vas, hulje. Ne nosi li vam vaš pop iz Zagreba kruha, ne daje li vam ga gospođa Marta iz Mokrica? Hranu za pse dajte!

- Da, župnik donese nam nešto kruha da ga razdijelim među bolesnike.

- Hrane daj! Naprijed momci, u kuću! - kriknu Petar ošinuv suca kandžijom preko lica. Momci navališe u kuću i za malen čas iznesoše košaricu crna hljeba.

- A, ha! vidiš li, lopove? Dajte amo košaru! Husa! - zaviknu Petar i, prelomiv svaki hljepčić u dvije pole, poče bacati kruh među vižlad koja je bijesna oko konja poskakivala - husa! U slast vam bilo! Ha, ha! Kušajte, glodite! Eto, i pop vas je jednom nahranio.

Režeći trgaše se klupko psina za hljeb, jecajući pokrivao si starješina ranjeno lice. A podalje stajaše seoski svijet, žene, djeca, starci, suhi, blijedi, otvorenih ustiju. Krvave im oči buljile u tu pasju gozbu, krvave oči da će im iskočiti. Reže i žvaču psi, a mrtvačko zvonce cinka, a Petar viče: - Husa! Husa!

*

- Oče duhovni - reče Gubec Babiću, sjedeći za stolom skromnog župničkog dvora, dočim je Ilija prekrštenih ruku kraj prozora stajao - dalje se ne može. Ne, neće nas više varati gospoda svojom pravdom. Nema pravde na svijetu. Po vašem savjetu pričekasmo vrijeme. Mjera se je prevršila. Duša nam je na jeziku, krv nam je skočila u glavu, i ako ne podignemo za vremena ruke, isisat će ta stara krvopija na Susjedu još zadnju kap te će nam šaka preslaba biti da zarinemo nož u Tahovo srce. Gospoda vele da nijesmo ljudi. Dobro. Dokazat ćemo im da jesmo, da ovo zavrgnuto seljačko srce ima u sebi krvi ko gođ i velikaško; dokazat ćemo im da nijesmo zvijeri. Da, oče duhovni, to da znate, u ime cijeloga našega kraja dići će se kuka i motika na Susjed. Ne krvi radi, već radi pravde dići će se seljak, ne da usmrti gospodu, već samo da si spasi poštenu život.

- Sinci moji - prihvati župnik blago staviv ruku na Gupčevo rame - slušajte zašto vas pozvah. Budite strpljivi!

- Strpljivi! - planu Ilija. - A dokle, časni gospodine? Goli smo, jadni. Ne vidite li kako puk od glada pada? Gospodski hambari su puni, mi glodemo koru i moramo gospodске pse hraniti, i ako koja kuja pogine, seljak je mora platiti. Gospodski sjenici su natrpani, u nas jedva koji obrok sijena, a mi moramo gospodsku stoku hraniti i, ako koje marše pogine, mi ga moramo platiti.

- A čujte dalje - nastavi Gubec - što se je kod nas zbililo. Tahomu se pokvarilo tisuću vjedara vina. Ni za ocat nije. Naše nam je dobro vino oteo. Ujedanput razglasi po cijelom kraju da će nam vina dati, i neka seoski svijet dođe sa lagvima na Stubicu; a on rastoči seljacima tisuću vjedara ter zapovjedi da mora svatko za svako vjedro u osam dana platiti tri škude! Gospodine, za mlaku tri škude, gdje

dobro vino ne stoji neg jednu! Svijet pobjesni, razli kalnu Tahovu vodu i ne plati. Ali dodoše Tahovi krvnici. Za vino otjeraše iz kuća marvu, konje, živad, sve, sve. Tako se Taħi naplati. Nekoja sela skočiše. Ali nato dođe bič, kolac, vješala. Oh, zašto molimo boga? Zašto nas je majka rodila? Zašto gazimo tu zemlju? Pa njega služiti, koji nam trga srce iz prsi? Ne, ne i sto puta ne! Ako ima pas zube, mačka nokte, gavran kljun, da se brani - mi imamo ruke, sve tvrde seljačke ruke, mi imamo više neg pas, mačka i gavran, mi imamo razum kao gospoda, imamo dušu i srce kao gospoda, imamo lice na spodobu božju kao i gospoda, a i naš seljački rod je stariji od gospodskog, i praotac naš Adam bio je seljak. Nećemo krdimice kao bikovi pod sjekiru letjeti. Trpili smo, molili smo, zdvajali, ali smo i mislili i misleći sablje brusili. Sve ćemo u jedan mah, u jedan gram, u jednu strijelu. Mi nećemo toga đavola služiti, zgazit ćemo ga, ali samo njega; mi smo ljudi, kršćani, mi tražimo mira, života. Pokucasmo kod suda, Taħi nas oplijeni; pokucasmo kod bana, Taħi nas postrijelja; pokucamo kod kralja, Taħi nas vješa; sad - tako nam krvi Isusove - kucat ćemo gvozdenom šakom bogu na vrata. Ta valjda nije i on izgubio srce?

- Neka ti bog oprostí tu riječ - odvratí župnik poniknute glave, mirno - jer je to uskrik ranjene duše. Svaka tvoja bol ima jeku u mom srcu, svaka tvoja suza sestru u mom oku. I ja sam se rodio pod seljačkim krovom, vaš sam i božji. Da, mučenici ste, sinci moji; nu vjerujte da božja pravda ne drijema, budnim okom broji ona čovječje čine i, kad se mjera navrší dođe sud preko noći, a zora donese spasenje. Ne osvećujte se sami; bog je pravednik i osvetnik. On neka sudi. Tko je trpio više od božjega sina, a izdišući oprostio je svojim neprijateljima. Jeste li promislili što će biti od vas, od vaših žena, od vaše djece, od svega puka, ako trgnete ubojito oružje na gospodu? Jeste li izbrojili u pameti sve strahote?

- Jesmo - odvratí Gubec hladno - strašno će biti, ali ne može strašnije biti nego je sada. Promislili smo sve i dogovorili se svi kmetovi od Krapine sve do Jastrebarskog, a i narod preko puta Sutle pod bičem njemačke gospode ne misli drukčije. Gospoda ne sanjaju dakako ništa jer to tajno u srcu nosimo. Mi nijesmo razbojnici, mi smo poštenjaci, ali Taha nećemo služiti, već vratiti se staroj gospodi. To je naša tvrda odluka.

- Pa srušilo se nebo na nas - doda Gregorić - tako mora biti!

- Budi tako - reče starac svećenik - zato vas i pozvah. Ali neka bude bez krvi. Bijah kod gospodina bana i biskupa Draškovića u Zagrebu i govorio sam kakve trpíte jade. Bilo mu je žao. I obeća mi da će sam pisati kraljevoj svjetlosti, pa reče da i vi između sebe izaberete dvojicu i da idete pred cara. Još mi reče da će drugi gospodin ban knez Frankopan u Beč, pa će na usta kralju javiti sve vaše jade i moliti za vas neka vas vrati pod stare gospodare. Učinite tako. Izaberite dvojicu, a pismo na kralja ja ću napisati, da sve pravo i jasno bude. Ako bog da, proći će bez krvi.

Gubec zamisli se časak, zatim će:

- Da bog dâ, prošlo sve bez krvi! Oh, koliko i ja to želim! Koliko sam čitao knjigu vječne pravde i ljubavi i učio iz nje poštenje, pravicu i uljudnost. Moja se je duša očistila, moje se je srce promijenilo. Pa kad bi došao k meni nevoljni, zdvojni svijet, kad bi viknuo: koljimo, sijecimo, onda rekoh i ja: strpíte se, ta valjda nije pravda umrla. Badava. Želim da bude mira, ali srce mi kaže krvave dane. Gospoda nemaju duše. Nu neka je na vaše, ali samo vama za volju. Birat ćemo ljude, poslat ćemo. Da vidimo, možda otkloni božja ruka oblak ispred kraljevih očiju, možda - ali ako ne bude lijeka? - podignu Gubec glavu.

- Neka se vrši božja volja - odvratí župnik prekrstiv ruke.

- I osveta naša! - završi Ilija podignuv šaku.

Kumovi povratíše se u Ilijinu kuću, i već se je mjesec dobroano uzvio bio na nebo kad se Matija od Ilije oprostí da se povratí svojoj kući. Na odlasku pred kućnima vratima reče mu:

- Tako će biti najbolje, kume! Mi sami ne idemo. Nam valja ovdje ostati i paziti na puk, da se koji ne odmetne ili da ne pobjesni i ne okalja ruke krvi nevinih ljudi. Ja bih rekao da pošaljemo Matiju Bistrića odavle i Ivana Svrača iz Pušće. Ti ljudi imaju zdrave pameti.

- Dobro - odvrati Ilija - nu pričekajmo još koji dan; ja ću sutra u Žumberak da vidimo je li se moj brat Nožina povratio iz Turske i je li nam donio vijesti o Mogaiću. Već preko dva mjeseca nema ga kod kuće. I dobro će biti saznati što Uskoci misle. Putem navratit ću se Stjepku Gregorijancu u Mokrice. Već mi tri puta poruči da k njemu dođem.

- Idi, idi, kume Ilija - reći će Gubec - pa mi poruči šta je. Poslat ću ti Pasanca jer nije dobro da često amo zalazim. Tahovi uhode mogli bi posumnjati. Da, ali prije nego pođeš, reci svakako Jani nek se s Jurkom preseli onamo k meni, ako je moguće drugi tjedan. Bolje će biti po nju. Ta čuo si šta mi je Kata govorila. Tako, tako! Molim te i to, pripazi na narod neka ne robi, ne pali. Mi tražimo svoje pravo, zato ne smijemo činiti krivo i zlo. A sad, laku noć, kume!

- Sretno, kume! - odzdravi Ilija, i Gubec udari prijekim putem do Krapine rijeke, gdje se preveze i put Stubice krenu.

XXV.

Silovit jug zapuhnu nad krajinom motajući po nebu jata tamnomodrih oblaka. Bijaše mirno kao u grobu, bijaše sparno da pogineš. I privi se oblak do oblaka, dok se sve nebo ne osu mrkom sivom koprenom od koje nije bilo vidjeti ni plavetne krpice neba. Zatim počеше kapati debele kaplje sve gušće i gušće, a najzad svali se pljusak poput magle na zemlju. Lišće zadrhta, drveće podignu grane, matica potoka provre bijelom pjenom, guske izletješe iz dvorišta veselo dižući glavu i šireći krila, a vragoljasta dječica stavljahu svoje žute glavice jujućuci pod kap. Dvije pune ure lijevalo je ko iz kabla, zatim sinu sunčana zraka pozlaćujući okrajke sivih oblaka, a kaplje kišnice padahu sve rjeđe poput zlatna zrnja na zemlju. Iz vrata Jurkove kolibe izide Jana i držeći se za vratnice pogleda na nebo. Bijaše svježja ko i prije, samo joj nijesi vidio onog nestašnog, bezbrižnog plamena prve mladosti, već neku tajnu sjetu, a zakuci punih usnica zadrhtaše kadšto posmijehom sladogorkim, koji javlja duboku neiskorjenjivu bol i silan prijegor.

Pred kuću dođe na konju špan sa Susjeda i reče:

- Jano, zapovijed je od gospoštine da sjutra dođete vi djevojke iz Brdovca da ogrnete kuruzu kod rijeke Krapine.

- Mi djevojke? - zapita u čudu Jana.

- Da, jer su muškarci lijeni, a tvoja kuća ionako ne bi mogla dati muškarca.

- Pa ja da moram od slijepca oca?

- Da, i ti, takova je zapovijed.

- Dobro, dobro, kume, doći ću. Zbogom!

Špan ode, a djevojka zađe u kolibu i reći će starcu:

- Oče! Vi morate sutra k Iliji u goste. Meni je poći na radnju, a vi ne možete cijeli dan sami ostati u kolibi.

- Ti da moraš? Šta je to? - zapita starac dignuv glavu i razvaliv ugasle oči.

- Da, takova je zapovijed. Pa šta zato? Sutra ćemo ogrnuti, a posutra selimo se k Matiji. - Starac spusti glavu kanda se je zamislio.

- Jano, je l' se vratio onaj Nožina?

- Ne znam, oče; tri puta već se opitah kod Ilije, ali ga još nema od Žumberka. Neću ni da pomislim - nastavi djevojka utrv si suzu. - Ah, oče, nadam se i nadam godinu na godinu, a njega nema. Kakve sam sreće - - ali šutimo rađe - uzdahnu Jana, staviv ruku na srce - moj Đuro, moj Đuro! Gledaš li ti ovo sunce što ga ja gledam? Sad sam sve naprela, sad je sve gotovo, a svadbena mi košulja žuti u škrinjici.

- A ako se Đuro ne vrati? - zapita starac - ne bi li -

- Za drugoga pošla? - zaskoči ga Jana - za Petra, je l'? Nemojte, oče! jednom sam prisegla, njegova ću biti ili ničija. Pa da svi anđeli božji dođu, ne bi me premitili. Ja ne prodajem srca.

- Pa dobro, dobro - potvrdi starac glavom - bilo na tvoje.

*

Jutro je, lijepo vedro jutro. Svježe zelenilo drhće pod kapljicama, ptice viju se nestašno po zraku, a čovjek diše svom dušom da mu se prsa napune života. Na oranici kod rijeke Krapine među niskom zelenom kuruzom stoje nizovi seljakinja djevojaka ogrćući zemlju motikom. Ruho im se bijeli, tkanice rumene, plete igraju djevojkama po leđima bijele košulje; jednim se hipom sagiblju, jednim hipom zatisnu sjajnu motiku u crnu zemlju. I Jana je među njima; ali ona je rumenija, punija. Zasukala je rukave na punim rukama, djevojačka joj prsa drhću, lako i okretno diže i spušta motiku. Ženske zapjevaju, lagano pline pjesma po ravnici i zavlači se u otegnutim zvucima gorjem, ali Jana šuti. Jana gleda u zemlju kanda je zanijemila. Već je i blizu podne bilo. Tad dolete od Susjeda dva konjanika. Ženske dignu glavu.

- Gospodin ide - šapnuše u jedan mah. Da, na konju doleti Tahi, a za njim sluga Petar Bošnjak. Lice starčevo probljedilo, iz modrastih podočnjaka podrhtavaju do dva vatrena oka, obraz mu je navoran, usnice zadržću kadšto kao od boli. Jana pridigne oko. Opazi Petra. Porumenje, i kao da si joj razbijeljen nož zarinuo u srce. Uze dalje raditi. Gospodin Tahi obilazi na konju oko radnica, dođe i do Jane. Petar zažmirne okom i pokaže prstom na Janu. Tahi stegne obrve, oko mu plane i kimne.

- Jeste li čule - progovori Tahi - danas možete ručati na Susjedu; znam da kod kuće ionako kruha nemate. Pa ste i zaslužile.

Uto zazvoni u Brdovcu podne. Ženske baciv motike prekrstiše se.

- Nu sad ajte na Susjed - nastavi Tahi - dobro ste radile. Ali sve da mi idu, ja hoću tako.

Jani zakuca srce silnije, ali i ona stavi motiku na rame te pode poniknute glave za drugima.

Kad je po ručku bilo, valjalo je povratiti se na posao. Polagano išlo je čislo bijelih seljakinja iz gradskih vrata. I Jana da će izići. Ali u taj par stupi pred nju jak sluga i reče:

- Djevojko, stani malko!

- Id' s puta - odvrti djevojka - ne znam za šalu; žuri mi se na posao.

- Stani, velim! - opetova sluga i posegnu za njom, ali zažariv se odskoči djevojka i zamahnuv motikom viknu gnjevno:

- S puta, prostače, ili ću te motikom. - Nu u isti hip izvinu joj drugi sluga motiku, a Petar Bošnjak zatvori keseci se gradska vrata.

- Pustite me, zlotvori! - viknu djevojka drščući od prepasti.

- Ne boj se mene, golubice - nasmiješi se Petar - milostivi gospodar za te pita.

- Gospodar? Lažeš! Šta će od mene gospodar?

- Ima s tobom nekakve račune - nakesi se Petar i namignu slugama.

U tren prebaciše djevojci sukno preko glave i, uhvativ je oko pojasa, ponese je sluga u gornji grad u stan gospodina Taha. Složiv straga ruke dočeka ih gospodar u prvoj sobi. Oči mu plamte, usne dršču. Djevojka stenje, priječi se. Tahi mignu. Silovitom rukom strgnu Petar s djevojke odijelo, ne ostaviv neg tanku košulju. Tahi mahnu. Sluge izidoše, a djevojka strgnu sukno s glave. Tamna rumen obli joj lice. Trepavice dršču, oči joj se toče bijesno, otvorena usta zinu. Kao munja skoči u kut, stegne ramena i prikriva rukama razgaljene grudi. Teško dišući nagnute glave zapilji ukočene oči u Taha. A on? Stoji nijem kao kamen. Obrve mu dršču, nosnice se šire, oči gore, a na čelu zatrepti mu kadšto žila. Raskračio je krakove, straga složio ruke. Tiho je u sobi, ništa se ne čuje van disanje. Ali u mig dignu se silnik kao ris, zaleti se plamtećih očiju u djevojku. Jana zadrhta, zavrismo

i, podignuv ruke, lupi bijesnika šakom u lice. Ali on svinu ruke poput gvozdениh kliješta oko nogu djevojke i dignu je uvis.

- U pomoć! - kriještila jадnica i zakopav prste u starčevu kosu počе ga bijesno trzati, škripljući zubima i vrteći glavom, nu on stisnu ruke jače.

- Ho! Ho! - udari u grohot - badava, golubice! - ponese djevojku u drugu sobu i zatvori vrata. Grozotan krič zaori gradom - - -

- Uto reče Petar Bošnjak u dvorištu svomu drugu:

- Drmačić je ipak pametna glava; to se je u njegovoj tikvi radilo. Sad će valjda mekša biti.

*

Ilija, povrativ se s puta, sjedi za stolom. U kutu zgurio se Jurko gledajući u zemlju, čekajući zabrinut Janu; pod vratima stoji Kata, vireći u daljinu ne ide li djevojka. Noć je, mjesecina je. Jug tjera žute oblake po nebu i sagiba zviždući granje. - Ha! Ha! Ha! - prodire užasan smijeh kroz urljanje vjetra. Za živicom skakuće ženska. Bosa je, razgaljena je. Tamna joj kosa, bijela košulja vijori vjetrom. I diže ruke i grohoće. - Ha! Ha! Ha! - Leti, leti k Ilijinoj kući.

- Za rane božje! - zavapi Kata i uzmaknu prekrstiv se u sobu.

- Šta je? - skoči Ilija, a Jurko dignu glavu. Na trijemu čuju se koraci, i u sobu skoči razgaljena, raščešljana, blijeda i propala - Jana. Sred sobe stane. Tijelo joj dršće, oči joj igraju, pa se vrte i vrte ko da ih okreće đavo. I nagnu glavu i pljesnu rukama, pa udari u smijeh:

- Ha, ha, ha! Ja sam Arlandova Dora, Dora! Dora! Dora! Ha! Ha! Ha! - I zavrti se na jednoj nozi i vrti se, vrti pljeskajući - i kao mrtva pade na zemlju.

Kata zaciknu, Ilija priskoči djevojci, a Jurko dignu se na noge, izvali slijepe oči i zajeca:

- Jano! Moja Jano! Gdje si? - - -

XXVI.

U sobu gospoje Uršule provali Anka Konjska. Bijaše van reda razigrana.

- Majko - reče hrlo - u ovaj čas prispje teklić iz Brezovice u Zagreb.

- Šta je? - sunu Uršula probljediv uvis.

- Gospodin Ambroz izdahnu - odvrnu Anka.

- Mrtav! - šapnu Uršula i glava joj klonu na prsa.

- Čega se bojasmо već mjesec dana, evo se ovršilo; vrućica ga je ubila.

- Anka! - prihvati Uršula podignuv glavu - najjača moja potpora svali se u grob.

- Da - potvrdi gospoja Konjska. - Majko! Zlo po vas ako ne prihvatite priliku. Tahi je nešta mekši, Ambroz je mrtav; prionite živo, ovršite sve u kratak čas.

- A moja zakletva? - zadrhta majka.

- Ne veže vas više! Za koji mjesec izminut će ionako treća godina, ali povrh toga reći mi je da Milića već nema.

- Poginuo! - trznu se Uršula - je l' moguće? A tko ti to reče?

- Alapićev pouzdanik Drmačić. Zabrinuta za budućnost svoje sestre, otpremih ga po drugi put u Tursku. I dođe u Banju Luku. Drmačić sazna od očevica da su prilikom ustanka sve kršćansko roblje sasjekli, pa i Milića i Mogaića. Drmačić bijaše na Milićevu grobu. Ruke su ti dakle slobodne.

- Gdje je taj čovjek, gdje? - reče zbunjena Uršula.

- Da ti ga dovedem?

- Dovedi!

Konjska izide i dovede za malo časa Sofiju za ruku, i odmah zatim uniđe Drmačić te postavi se kraj vrata, ispod oka promatrajući čas Uršulu čas Sofiju, koja je do majke sjela bila te je plaho gledala odrpanca.

- Vaša milosti - pokloni se fiškal - vi ste imali tu milost pozvati mene, nevrijednoga grešnika, k sebi.

- Da - reče Uršula - a znaš li zašto?

- Znam - odvrati sjetna lica Šime - radi gospodina Milića.

- Milića! - kliknu Sofija zarumeniv se i skočiv na noge, ali je mati uhvati za ruku i stisnu na stolicu.

- Šta znaš? - upita Uršula.

- Eh, sve znam, ali volio bih ne znati ništa - spusti Drmačić glavu - ako sam i propalica, ipak ima u meni mrva kršćanskoga srca. Milić bio je zaslužnjen u Banjoj Luci.

- Živ? - zadrhta radosna Sofija.

- Nečastivi Turci - nastavi Šime - gnjetu jadni kršćanski puk da je bogu plakati. Milić, ta plemenita duša, gledao je sve to na svoje oči. I na njegov savjet zavjeriše se kršćani da će jedne noći skočiti svi na krvnika, a Milić da ih vodi. Prokleta izdajo! - lupi fiškal nogom u zemlju, dočim Sofija, izbuljiv u njega oči, drhtaše kao šiba.

- Da - nastavi Šime plačnim glasom - izda ih jedan drug, kršćani padoše u ropstvo, a Miliću - - -

- Šta je? - skoči Sofija pruživ prema fiškalu obje ruke.

- Odsjekoše glavu! - odvrati Šime mirno pogledav djevojku.

- Jao! - kriknu zdvojno djevojka i sruši se bez svijesti u naručje svoje sestre.

- Tko ti to reče? - zapita Uršula oštro.

- Siromah fratar koji je ostanke vrloga junaka zakopao.

- Uistinu?

- Kunem se spasenjem! - dignu fiškal tri prsta.

- Idi! - mahnu Uršula rukom i pristupi k Sofiji koju je Anka na postelju položila bila.

- Zasad je dosta, majko - šapnu Anka - čuvajte je, nesvjestica će minuti. - Okrenuv se zatim fiškalu, reče: - Dođi sa mnom, dat ću ti pismo da ga poneseš gospodinu Alapiću u Vukovinu.

*

Mali Šime Drmačić sjedi na vrbovu panju kraj Save da se okrijepi za put u Vukovinu. Polagano izvadi iz džepa bočicu rakije i gucne dva-tri puta. Ali sa bocom ispuznu mu iz džepa i pismo te pade na zemlju.

- Oho! mal' da ga ne izgubih - zamrmlja fiškal. - Na, tu stoj! - stavi pismo na šešir koji je u travi kraj njega stajao.

Drmačić bijaše ovaj put vrlo žedan, isprazni cijelu bocu i poče po svom običaju filozofirati. Zašto je Sofija vrisnula, čuvši za smrt Milićevu? To bijaše ovaj put tema Šimine filozofije. Gledajući u zemlju, zape okom na pismu. Tu u pismu moglo bi se to saznati. I posegnu rukom, ali uzmaknu brzo. Zamisli se. Eh! Bi li? Ne bi li? Bi! poče brojiti dugmeta i raspečativ brzo hartiju uze čitati slijedeće:

Egregie domine!

Da je Ambroz umro, valjda znate; sad je lakše raditi o ženidbi Gavre Taha sa mojom sestrom kojoj je već javljena po Drmačiću Milićeva smrt. Radite vi sa svoje strane, i Stjepko će raditi. Tahi još oklijeva. Moram vam javiti da se kmetovi oko Susjeda silno bune. To mi neki dan poruči Stjepo. Ne zabrinite se zato suviše, minut će skoro nevolja; lako ćemo bunu zagušiti, ali za nas je to utoliko dobro da će stari vuk smekšati. Po tom radite kako najbolje znate. Kad sahranimo Ambroza, ići će moja majka u Mokrice k Stjepku da odanle kopa lagume proti Susjedu. To na vaše znanje uz pozdrav i poklon.

Vaša službenica

*Ana Konjska
od Konjščine*

- Oho! - skoči maličak na noge - Tahi i Uršula mire se preko moje glave, pa da i ubuduće sjedi Tahi na Susjedu? Dobro da znamo. Ja ću svoje treće dugme dati u zlato okovati. Ha! Ha! Ha! - nasmija se - i gospoda znaju dakle varalice biti? *Bene!* Sad se kažiputi mijenjaju.

Fiškal stavi pismo u njedra, preveze se preko Save - i ne pođe u Vukovinu.

XXVII.

Na drugi dan Duhova godine 1572. spusti se tiha noć na krajinu, sa koje se je samo čulo pljuskanje Save na kojoj je slaba mjesecina drhtala. Tik vode, podalje od Zaprešića, među gustim visokim vrbinjem stoji drven zapušten mlin. Pred više godina ubiše tu vojnici bjegunci mlinara. Od onoga časa osta mlin prazan i svijet mu se uklanjaše s daleka. Pusta otvorena okna zijevaju u noć, a šumeći igra voda oko drvene razvaline. Slaba zraka mjeseca proviruje kroz grmlje i granje u okna mlina. Ali u njem pomiču se prikaze, u njem stoji šapat, gotovo te misliš da se tu noćni duhovi roče! Za jedan hitac od mlina pod grmom leži reč bi pružen panj, ali kadšto se makne pa vidiš da na zemlji čovjek leži i kadšto prislušujući glavu digne. Ali u mlinu ne šapću duhovi, već živi ljudi. U srijedi na mlinskom kamenu sjedi Matija Gubec. Blijed je i propao, lice mu je mrko ali mirno, oko mu igra čudnim plamenom. Do njega na zemlji čuči Ilija Gregorić podupirući koljenima lice. Nijem gleda preda se. Potrbuške pred Gupcem leži Gušetić te se zlorado smiješi.

Na prevaljenoj bačvi sjedi divlja mrka ljudina podrezane kose, Ivan Svrač iz Pušće, a do njega stoji suh, malen riđan šiljasta nosa - Matija Bistrić iz Trstenika na Sutli. U kutu prislanja se na zid suh visok čovjek pod kunom-kapom - Ivan Turković iz Zaprešića, a za Gupcem boči se plećat, crnomanjast svat tvrda lica, živih očiju - kmet Pasanac iz Stubice.

- Braćo! - progovori Matija Gubec mirno - u ovoj tihoj noći skupismo se kao braća i ljudi na dogovor. Vi znate svi što nas peče i boli, nas ljude kmetove u vladanju susjedskom i stubičkom. Osam godina teče da je gospodin Tahi silnom rukom i prijevarom istjerao stare gospodare; osma krvava godina da stojimo kao raspeti mučenici na ovoj tvrdoj, nemiloz zemlji. Mučili smo se, našu muku ugrabi Tahi, znojili smo se, a znoj potrošimo za Taha. On nam je pojeo naše žito, on nam je popio naše vino, on nam ugrabio naše kukavne groše, našu stoku, on nam je kovao lance, ranio nas do krvi, skidao glave, spalio kuće i tjerao udovice na prosjački štap. Dode pusta godina, mi smo mu morali hraniti marvu, dode glad, mi smo mu morali hraniti pse. Išli smo pred sud, ali za seljaka nema suda; išli smo pred bana, ban obećanja ne održa; išli smo dva puta pred samu kraljevu svjetlost da otkrijemo svoje krvavo, ranjeno srce, rekosmo kralju da volimo biti pod živim vragom nego pod Tahom. Kralj poslao je komesara, poslao je mađarskoga biskupa; taj nas je ispitao pred mjesec dana, tomu stavismo opet na krilo sve svoje suze i jade. A šta uradi biskup? Dade naše tužbe domaćoj gospodi, među kojom je Tahi prvi. Gospodin biskup posla janjce vuku na ispovijed! I u svom saboru u Zagrebu zaključiče gospoda da nas sud ima tjerati i vješati kao razbojnice, izopćiti iz

svega kršćanstva, da, još zapovjediše gospoda da moramo mi seljaci Susjedani i Stubičani ići graditi tvrđavu Ivanić, da moramo ostaviti plug, ženu i djecu sada gdje nas je kroz nekoliko godina ubijala tuča, mraz, poplava, glad - sad gdje zemlja prizivlje poslije dugog časa naše žuljeve da poberu božji blagoslov! Ali nije to sve! Prosto krvniku oteti žito, vino, marvu, kuću, glavu - ali nije mu prosto segnuti u naše srce, u naše poštenje, nije mu prosto poput divlje živine silovati naše žene, naše djevojke. To mu ne budi oprošteno nikad! - Gubec skoči na noge, lice mu se ražari, a oči mu sijevnuše svetom vatrom.

- Nikad! - usplamtješe seljaci.

- Idite po selima - nastavi Gubec - i slušajte plač osramoćenih djevoja. Pokazasmo ih komesarima, a oni ništa. Pogledajte Janu, jedini štap slijepca Jurka; poludjela je. Ne, nećemo da budemo živina, da se u naše kmetske utrobe miješa prokleta Tahova krv. Zemlja nas ostavlja, nebo se zatvorilo, za nas nema pravice! Na noge dakle, braćo, jednom dušom, jednim srcem, jednom šakom.

- Na noge! - zagrmiše seljaci.

- Zakunite se da ćete razbiti krvničke lance.

- Kunemo se!

- Zakunite se krvi Isusa Krista da ćete pristati jedan uz drugoga, kao brat uz brata u sreći i nesreći!

- Kunemo se!

- Zakunite se da ćete se osvetiti samo krivcu, da ćete štovati tuđe, da nećete ubijati neg u boju, da ćete mirovati kad otjeramo Taha!

- Kunemo se! - ozvaše se iz jedne duše seljaci dižući ruke.

U taj par doču se otegnut zvižduk. Seljaci skočiše na noge. Na brijegu Save prista velik čun, a na kraj iziđe čovjek i žena. Oboje bijahu ogrnuti dugim kabanicama. I zađu u mlin. Mjesec sinu kroz prozor, a u kolu seljaka stajahu Stjepko Gregorijanec i Uršula Heningova.

- Zdravo, ljudi - reče Stjepko - po dogovoru dođoh među vas sa gospojom Uršulom. Jeste li voljni dići se na Taha?

- Jesmo - odvrati Gubec.

- Istjerati - i uvesti stare gospodare?

- Jesmo. Sav kraj od Stubice do Samobora, od Stenjevca do Sutle.

- Je li vaša vjera tvrda?

- Tvrda, tako mi boga - reče Gubec položiv ruku na srce. Dok vi budete uz nas, bit ćemo uz vas! Dok vi pošteno s nama, mi vama poštenu!

- A kada se kanite dići? - zapita Uršula.

- Toga ne znamo pravo - odvrati Gubec - valja pripraviti sve mudro da se digne svaka duša u jedan hip.

- A gdje ćete početi? - zapita Stjepko.

- Ne pitajte nas, gospodine - odvrati Ilija - to je naš posao i dogovor. Vama budi dosta da se ovrši.

- Imate li oružja? - zapita Stjepko.

- Imamo nešto - reče Gubec.

- Poslat ću vam ga ja - prihvati Uršula - a olova i praha?

- Malo.

- Evo vam sto srebrnih škuda, kupite si - pobrzat će Heningovica predav Gregoriću kesu. - Ali ako krenete vjerom, ako se ne podignete?

- Ne bojte se - nasmjehnu se Gubec - stid nas je da se prije ne digosmo, a da se ne podignemo, ne bi zaslužili ljudskoga imena.

- Pravo je tako - reče Uršula - ne dajte se, ne popuštajte. Harajte, kršite, Tahi vam ne smije biti gospodarom. Uzdajte se u nas, mi vam hoćemo dobro, i od nas ćete dobiti svaku pomoć. Tvrde vjere! Da vas uvjerimo, dodosmo amo!

- Ali štitite - nastavi Stjepko - ne spomenite našega imena.

- Samo ako nam izvade srce - reče Gubec - našli bi ga u njem.

- Tahi nek padne! - pruži Uršula ruku Gupcu.

- Nek padne! prihvati kmet plemićku desnicu.

- Tako budi, i bog neka sudi - završi Ilija Gregorić.

Polako se šuljajući grmljem dođoše oboje do obale, a čun ih prenese natrag na drugu stranu.

- Braćo - progovori Gubec - vi znate svaki svoj kraj. Znam da sav puk stoji kao napeta puška, ali treba još nagovora i dogovora. Obilazite, radite u svakom selu, ali nek se ništa ne sazna. Svako budi kao grob. Ne zađite slabiću ili malovredniku da nas ne izda.

- Gupče - dignu se Pasanac - ti si pametniji od nas, ti si pravednik, pismen čovjek. Sav puk zapisao je tvoje ime u srce. Mi dižemo vojsku, ali bez glave nema ništa. Ljudi! Matija Gubec neka nas vodi, nek je glavaram. Hoćete li?

- Da! Živio nam vojvoda Gubec! - viknuše svi u jedan glas.

- Hoću! Vodit ću vas - progovori svečano Gubec podignuv ruku - vodit ću vas u boj za staru ljudsku pravicu, do zadnjega daha bit ću uz vas. Tako mi boga.

- Ha! Ha! Ha! - zaori porugljiv smijeh, i na vratima pojavi se Drmačićevo iskipjelo lice o mjesecini.

- Izdajstvo! Drmačić! - skočiše seljaci, i u hip bljesnuše deset britkih noža.

- Ele ste junaci! Utucite me! - nasmija se fiškal - ja sam sâm. Iznjuših vaš dogovor, podoh za vašim tragom. Mogao sam vas izdati. Objesili bi vas. Ne učinih toga. Hoću da budem vaš, da se osvetim starom krvniku za teške rane i udarce. Za svaku ranu nek oćuti sto muka. Vaš sam, tako mi boga. Ali što kanite? Povratiti se pod stare gospodare? *Bene!* Od konja na magarca? Dok bude gospodske bagre, teći će seljačka krv i suza. Dolje s gospodom! Sve podavite!

- Šuti - reče Gubec - mi nijesmo razbojnici.

- Oj, oj, mudrače kmetski - nasmija se Drmačić - znaš li ti da se Uršula i Tahi preko vaših glava mire, da Sofija polazi za Gavru, da će na Susjedu ostati Tahi i Uršula.

- Lažeš! - kriknu Gubec probljedi, a seljaci navališe na Drmačića.

- Čitaj, Gupče! Ta ti umiješ čitati - reče fiškal mirno i preda seljaku Ankino pismo.

Seljaci zapališe luč. Gubec uze čitati. Probljedi. Oći mu planuše jarom i viknu:

- Da, Drmačiću! Naš si. Istina je, braćo! Stari gospodari rote se sa novim krvnikom proti nama. Oj crna gospodska himbo! Naša buna ima put biti tomu savezu. Proklete bile izdajice koje nam prije malo časa zadaše tvrdu vjeru, noseći u srcu zmiju. Na noge se! Ukraj s gospodom! Samo jedna budi pravda! Naša sloboda.

- Naša sloboda! Za nju ćemo živjeti i mrijeti - viknu razjareno kolo seljaka, a pri otajstvenom šumu mlina, pri zlatnoj mjesecini podaše si ti pogaženi zatočnici božje pravice i ljudskog dostojanstva žuljevite ruke.

XXVIII.

Kraj prozora mokričkoga grada sjedi Sofija Heningovica. Silno je propala. Ispod bljedila nježnog joj lica proviruju modraste žilice. Kasa joj pada neuredno niz ramena, a mutne oći gledaju u zemlju, samo kadšto se podignu, omjere divnu krajinu koja se pod njima prostire, i svrnu na istok. Tad primakne se mala ručica k srcu, na dugoj trepavici mine suza, a bljede usne stisnu se jače. Gospođa

Uršula došla je sa Sofijom da se mlada oporavi, jer ju je vijest o strašnoj smrti Milićevoj ranila bila u srce. Nu za majkom i sestrom dođe i gospođa Konjska da dotjera kraju svoj mudri naum. Po cijele dane sjedi Sofija i gleda mučeci preda se, a za dugih noći kvasi svoje uzglavlje vrelinim suzama. Samo kadšto sade sa sestrom Martom u perivoj da ublaži jade svoje među miloduhom šumskoga zelenila.

U sobi je i Uršula i gospođa Anka.

- Mila kćerko - progovori majka pogladiv rukom čelo tužne kćeri - poslušaj me. Imam ti reći riječ, velevažnu riječ. Ti si dobra i poslušna, i nadam se da ćeš se pokoriti majčinoj volji.

- Govorite, majko - odvrati djevojka tiha gladeći rukom skute svoje glatke haljine.

- Dok je i mrvice nade bilo - nastavi majka - da će se tvoj nesuđeni zaručnik povratiti, čekala sam mirno ne hoteći dirnuti u tvoje srce premda je u meni odavna klonulo bilo svako ufanje. Spomenuh ti jednom da bi trebalo pomisliti na drugu udaju, ali ti se razljuti, i ja zašutjeh. Danas je drukčije, danas znamo da nesretnog mladića crna zemlja krije, a mrtvi ne vraćaju se iz groba.

Gospođa Uršula zašuti časak. Sofiji dizahu se prsa jače i djevica udari u jecanje. Zakratko poče Uršula snova:

- Dosta si se naplakala mlada za pokojnog si ljubavnika.

- Za vječnog si ljubavnika - zajeca Sofija.

- Dobro, za vječnog! Ti znaš da je dobar i blage ćudi bio, ti nećeš, znam, za života drugoga ljubiti - - -

- Nikad - zastenja djevojka.

- Ali da nam tvoj miljenik, koji s neba na nas gleda, govoriti može, rekao bi ti: »Poslušaj majku!«

- A šta tražite od mene? - razvali djevojka oči.

- Da svoju vječnu ljubav - progovori gospođa Konjska, koja je dosele šuteći za Sofijinom stolicom stajala - staviš na žrtvenik, uzvišen, blagoslovan.

- Ne razumijem.

- Da se udaš - reče blago Anka.

- Za koga? - upita djevojka hrlo.

- Za Gabrijela Taha - odvrati gospođa Uršula mirno.

- Za Ga - - za sina krvnika i zlotvora? - sunu Sofija uvis probljediivši na smrt - jeste li s uma sišle?

- Da, za Tahova sina - reče Anka odrješito.

- Pa ja da budem ropkinjom neznana, neljubljena čovjeka čiji je otac krvni neprijatelj moga plemena?

- Da - reče Anka.

- Nikad! Nikad! - mahnu Sofija rukom.

- A znaš li ti, sestro - zapita Anka - koliko je suznih noći tvoja majka probdjela radi Tahova silništva?

- Znam.

- A znaš li ti, sestro, koliko je jadni puk pretrpio muka od Tahova bijesa, koliko si ti teških suza za nj prolila?

- Znam.

- A hoćeš li da ti se majka opet veselo smiješi mirujući na svom imanju i vladanju?

- Hoću, tako mi duše!

- Hoćeš li da se skine krvnička kletva sa šije izmučenog puka, da tvoje suze presahnu, da te blagoslove tisuće majka, žena, djece i staraca? Hoćeš li, Sofijo?

- Hoću, ali kako - - - odvrati u čudu djevojka.

- A ti pođi za Gabrijela Taha, jer ako pođeš, odselit će se stari krvnik iz ovog kraja, povratit će se tvojoj majci imanje, i kod nje prebivat ćeš ti sa svojim mužem. O tvojoj žrtvi visi naš spas.

Šuteći, silovito dišući stajaše Sofija poniknute glave sred sobe.

- Ti oklijevaš? Ne vjeruješ? - zaskoči je Anka. - Dobro. Čut ćeš. - Hrlo otvori gospođa Konjska vrata obližnje sobe. - Udite, gospodo! - viknu.

U sobu unidoše Stjepko Gregorijanec i Gašpar Alapić.

- Tko vas šalje, plemeniti gospodine? - zapita Anka.

- Franjo Tah! - odvrati grbavac.

- A u kakvom poslu?

- Da javim gospođi Uršuli da će joj Tah! povratiti uz odštetu sve imanje i odseliti se iz ovoga kraja, ako gospođica Sofija Heningovica pođe za gospođića Gabrijela Taha.

- Jesi li čula, sestro - reče Anka - oklijevaš li jošte?

- Sofijo, prioni! Za majku! - doda Stjepko.

- Sofijo! Kćeri moja! - zavapi Uršula, uhvativ djevojku za ruku - zar ne ljubiš majke?

Djevojka pritisnu rukama srce. Gledajući u zemlju, zavrti glavom i raskriliv ruke provali u glasan, zdvojan plač:

- Da, da, da! Srce ste mi ranili, evo na, zgazite ga! Poći ću za krvnikova sina, žrtvovati se za jadni narod! Uzmite me! Ubijte me! Poći ću - ali sad me pustite, pustite - i djevojka poleti zdvojno prema vratima. Tu se sukobi s Martom.

- Marto! Sestro! Dušo! Povedi me sobom, na zrak, povedi za rane božje - poludjet ću!

Sestre sidoše u perivoj. Kroz suze, kroz uzdahe, kroz plač i bol reče mladica sve svojoj sestri, a uz Sofijine potekoše i Martine suze. I dođoše do mjesta pred sjenicom gdje mladica prvi put stisnu mladićevu ruku, gdje joj cvatnu na usnama prvi posmijeh ljubavi. Uzdahnuv iz duše nagnu Sofija glavu na Martine grudi i reče:

- Pri kraju bijaše tada dan, a i sad se pomalo mrač! Tu stajah ja, a ondje on. Cvijeće je cvalo, ptice su pjevale, nad nama smiješilo se plavetno nebo. Govorio mi je, svaka mu riječ bijaše mojemu srcu što kapljica rose rumenoj ruži. I stisnu mi ruku. Oh, tada se razgali preda mnom nebo. Sad? Sad se muti nebo, sad vene cvijeće; tu stojim ja, zmi je mi jedu srce, prodana sam, zgažena žrtva, a - on? Oh, sestro! - zajeca Sofija baciv se na Martine grudi - njega već nikad vidjeti neću - nikada. - I Marta uhvati objema rukama sestrinu glavu, poljubi je, i krupne suze padahu poput rose na zlatne pramove Sofijine.

- Razberi se - šapnu Marta ujedanput - čuj, konjska kopita primiču se ovamo. - Sofija krenu glavom.

- Zadržimo na grad - reče djevojka.

- Gle - odvrati Marta - tri konjanika silaze s konja. Vojnici, šta li. Sad idu amo. Uklonimo se.

Brzim korakom pohitiše sestre u grad u Uršulinu sobu, gdje su gospodin Alapić, stara Heningova, Anka i Stjepko vijećali o ženidbenom ugovoru.

- Stjepko! - reče Marta ušav - nekakvi ljudi vojnici dolaze amo.

- Kakvi vojnici -? zapita Stjepko, ali jedva bje gospodar riječi ove dorekao, pojaviše se na vratima tri bradata oružana čovjeka, od kojih je jedan odjeven bio na uskočku. Svi domaći dignu se od čuda.

- Hvaljen Isus! - progovori prvi od došljaka, blijed, lijep čovjek drščućim glasom.

Sofija trznu se. Munja je, reć bi, dirnu. Poskoči korak, rastvori oči, krvi joj udari u lica i poče glavinjati, drhtati kao šiba.

- Tko ste? upita oštro Stjepko.

- Tomo Milić - odvrati stranac.

Svi se stvoriše kamenom.

- Milić! Ti - ti - kliknu Sofija kano spašena duša - da, da, ti - ti - ti, oh, dragane moj, oh, raju moj! - I djevojka poleti prema došljaku, sklopi ruke oko njegove šije, spusti glavu na junačka prsa, a on savi desnicu oko djevojke i poljubiv je u čelo reče svečano:

- Gospo Uršulo! Tomo Milić dovede Đuru Mogaića, Tomo Milić ovrši vaš zavjet, Sofija je njegova.

- Oh, da, da, tvoja - plakaše djevojka od radosti, privinuv se jače njegovu srcu - nema te sile da me otkine od srca tvoga. Ded - nastavi uhvativ ga objema rukama za glavu - da vidim jesi li ti? Oh, jesi, jesi, moj jedini, moj ljubljani - i poljubi ga plačući u oba oka.

- Da ste zdravo, gospodine Miliću - pozdravi ga Uršula hladno. - Kako se vrlo promijeniste, ne prepoznah vas u prvi mah. Da, Sofija je vaša po mojoj zakletvi. Vi je zaslužiste. Ali očevici rekoše da ste u Banjoj Luci poginuli, je l' Anko? - okrenu se Uršula oštro prema kćeri - a sad vidim da su ti očevici lagali, je l' Anko?

- Jesu - dahnu Anka problijediv na smrt.

- Lagali, plemenita gospojo, da mi otmu ovo blago komu žrtvovah sav svoj život, ali milost božja i junaštvo ovog poštenog Uskoka pokvari im crni račun. Kad me otpremiste za mladim Mogaićem, udoh mu u trag, i da ga otkupim. Ali nevjera turska zaslužnji i mene. Robovao sam, pogibao sam - oh - dugo, dugo vremena; čega se čovjek na ovom svijetu napatiti može, sve sam pretrpio. Dan za danom, godina za godinom uminu, a nama odnikle spasa. Jednom reče mi fratar da se je za mene opitao čovjek iz mojega kraja, ali da ga je odmah i nestalo. Zakopan si, proklet si do groba, mišljah. Jednog jutra - ima tomu mjesec dana - preda mi fratar pisamce; uzeh čitati, začudih se. Buduće noći da budemo spremni ja i Mogaić, pomoć da je blizu. Zanoći. Bijaše mi tijesno. Svi usnuše, samo nas dvojica bdismo. Najednom oko ponoći zaori krik: »Gori! Pomozite!«, i u hip buknu čardak našeg gospodara bega plamenom. Uto puče puška. Turci se jedva razabraše, ali nahrupi iz kriša đavolska četa - deset Uskoka sijekuci Turke i zovući nas glasno imenom. Prikučismo se k njima, i dok se Turci branjahu od vatre, umakosmo sretno u goru i - šta da vam mnogo nabrajam - tako dodosmo amo. A evo, taj je junak, Marko Nožina, vodio uskočku četu.

Mramorkom šućahu svi, nikomu ne dade se riječ iz grla.

- A gdje je gospodin Ambroz? - upita Tomo.

- Umro - odvrati poniknute glave Stjepko.

- Umro! Oh i to! - zajeca junak udariv se dlanom u čelo - krute li sudbine, koja miješa u čašu radosti gorku kaplju pelina. Oh, oče moj, dobrotvore moj, zašto ne mogu i tebe grliti?

- Mjesto oca očekuje vas sin i njegova žena - reče Marta od srca, pruživ mu ruku - počinite, gospodine Miliću. Vi ste našim gostom, a i vi, vrijedni ljudi, dok vas je gođer volja.

- Hvala, gospojo - pokloni se Mogaić - za ovu noć primamo krov, ali sutra zorom krenut ćemo jer i nas čekaju draga srca.

*

U dvorištu oprostio se Alapić od gospodara, gospoje Heningovice i Konjske.

- Žao mi je od srca - reče - da zamisao banova nije urodila plodom, da se vraćam praznoruk. Bog je tako htio. Bojim se da će o tom plamenu ljubavi buknuti užasan požar. Opčuvao nas bog!

- Oh, da sam to znala - protisnu Anka - ali recite mi, gospodine Gašpare, ne primiste li zbilja mojega pisma?

- Ne primih i zato zakasnih.

- A gdje je Drmačić?

